

TÜRKİYE ORTADOĞU
ÇALIŞMALARI DERGİSİ
Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Cilt: 2, Sayı: 1, 2015

Vol: 2 No: 1, 2015

SAKARYA

ORMER
Ortadoğu Enstitüsü
معهد الشرق الأوسط
Middle East Institute
پژوهشگاه خاورمیانه

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Yılda iki kez yayınlanır/biannual

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar yayın kurulunda incelendikten sonra, konunun uzmanı iki hakemin, gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakemin değerlendirmesi ve yayın kurulunun nihai onayıyla yayınlanır. Yayın kurulu, araştırma makaleleri dışındaki yazılan (sempozyum, kongre haberleri, kitap tanıtımları vb.) bizzat inceleyip hakeme göndermeden doğrudan kabul ve red kararı verebilir.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü, Ortadoğu Enstitüsü, 54187, Serdivan, Sakarya

Tel: (+90) (264) 2953602 **Faks:** (+90) (286) 2180533

Erişim: ormer@sakarya.edu.tr

Dergide yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Baskı, Cilt İMAK OFSET
www.imakofset.com.tr

Grafik - Tasarım PRESTİJ REKLAM
www.prestijreklam.com
Tasarım: Orhan SAKA

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi Colombia International Affairs Online (CIAO), Worldwide Political Science Abstracts, Index Islamicus ve ASOS Index tarafından taranmaktadır.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

TÜRKİYE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Derginin Sahibi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü adına Kemal İnat,
Owner of the Journal Kemal İnat on behalf of Middle East Institute of Sakarya University

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Ali Balcı

Editörler / Editors

Kemal İnat, İsmail Numan Telci

Yardımcı Editör / Assistant Editors

Filiz Cicioğlu, Fatma Zehra Toçoğlu, Cüneyt Doğrusözlü

Kitap Tanıtım Editörü / Book Review Editor

İsmail Ediz

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Mehmet Şahin (Gazi Üniversitesi), Doç. Dr. Sadık Ünay (İstanbul Üniversitesi), Doç. Dr. Ahmet Uysal (Marmara Üniversitesi), Doç. Dr. Ahmet Öztürk (İstanbul Üniversitesi), Doç. Dr. Ferhat Pirinççi (Uludağ Üniversitesi), Doç. Dr. Şaban Kardaş (TOBB Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Nebi Miş (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Enes Bayraklı (Türk-Alman Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Berdal Aral (İstanbul Şehir Üniversitesi), Prof. Dr. Gencer Özcan (Bilgi Üniversitesi), Prof. Dr. Burhanettin Duran (İstanbul Şehir Üniversitesi), Prof. Dr. Aristotle Kallis (Lancaster Üniversitesi), Prof. Dr. Jurgen Bellers (Siegen Üniversitesi), Prof. Dr. Atilla Arkan (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Birol Akgün (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi), Prof. Dr. Arif Bilgin (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Tim Jacoby (Manchester Üniversitesi), Doç. Dr. Mesut Özcan (SAM), Doç. Dr. Tuncay Kardaş (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulhamit Kırmızı (İstanbul Şehir Üniversitesi), Doç. Dr. Alev Erkilet (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Erdem Özlük (Selçuk Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Necati Anaz (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hasan Gümüsoğlu (Yalova Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İsmail Gündoğdu (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zeki Ak (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan (SETA), Yrd. Doç. Dr. Muhammed Mücahid Dündar (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İbrahim Efe (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Dr. Mehmet Özkan (SETA)

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	VII
Comparing Turkey and Iran in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review	
<i>Agah Hazır</i>	1-30
Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği	
<i>Sami Eker</i>	31-66
Foreign Policy as Domestic Power Struggle: The Northern Iraq as a Battlefield Between the AKP and the TAF in 2007-8	
<i>Ali Balcı</i>	67-94
1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri	
<i>İsmail Sarı</i>	95-135
Nuhi Kimliği Bağlamında Yahudilikte Yabancı Algısı	
<i>Eldar Hasanov</i>	137-160
Kitap Tanıtımı	161-188

CONTENTS

Introduction.....	VII
Comparing Turkey and Iran in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review <i>Agah Hazır</i>	1-30
The Transformation of War: New Wars and the Case of Syrian Crisis <i>Sami Eker</i>	31-66
Foreign Policy as Domestic Power Struggle: The Northern Iraq as a Battlefield Between the AKP and the TAF in 2007-8 <i>Ali Balcı</i>	67-94
Post-Revolution Iran's Regime Paradigm and Its Foreign Policy Trends <i>İsmail Sarı</i>	95-135
Jewish View to Non-Jews in Frame of the Noahide Identity <i>Eldar Hasanov</i>	137-160
Book Review.....	161-188

EDİTÖRDEN

Türk dış politikasında son yıllarda en yoğun paya sahip olan Ortadoğu bölgesi bilimsel ve akademik çalışmaların konusu olmayı sürdürüyor. Bu çerçevede artan çabalara bir yenisini eklemek şiarıyla ortaya çıkan *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* üçüncü sayısı ile okuyucuyla buluşuyor. Daha çok Ortadoğu coğrafyasına dair Türkiye perspektifli analizlere yer veren Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisinin öncelikli amaçları arasında Türkiye'nin bölgesel politikadaki aktivizmine ışık tutmak, onun anlaşılmasını sağlamak ve kritiğini yapmak yer almaktadır. Özellikle Ortadoğu'ya ilişkin olarak Türk dış politikasının uygulanışı, karar verme süreçleri, enstrümanları ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel aktörlerle ilişkilerinin Ortadoğu bağlamında değerlendirilmesi dergimizin ilgilendiği diğer konular arasındadır.

Türk dış politikası, toplum ve din ilişkileri, Türkiye'nin Ortadoğu politikası gibi konu bazlı araştırma alanlarının yanında, İran, Irak, Mısır, Levant ve İsrail çalışmaları gibi ülke ve coğrafya merkezli çalışma masalarının bulunduğu, yerli ve yabancı 30 araştırmacıya ev sahipliği yapan Türkiye'nin bu alandaki en büyük kurumu olarak 2014 yılında Sakarya Üniversitesi'nde Ortadoğu Araştırmaları Merkezi olarak faaliyetlerine başlayan ve 2015'in Haziran ayı itibarıyla Ortadoğu Enstitüsü olarak yeniden yapılanan kurumumuzca çıkarılan *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* yılda iki kez yayınlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler önce editörler tarafından, sonrasında ise en az iki hakem tarafından değerlendirilerek yayım sürecine girmektedir.

Bu sayıdaki ilk yazıda, Agah Hazır siyaset bilimi ve tarihsel sosyoloji bağlamında Türkiye ve İran karşılaştırmaları literatürünün yaklaşım, tema ve bulgu yönünden eleştirel incelemesini yapmaktadır. Ardından Sami Eker küreselleşme süreci sonrasında dönüşüm geçiren savaş olgusunu güncel örnek teşkil eden Suriye krizi üzerinden analiz etmektedir. Ali Balcı çalışmasında AK Parti ve TSK arasında Kuzey Irak üzerinden yaşanan gerilimi analiz etmeyi amaçlamaktadır. İsmail Sarı makalesinde İran'da Şii teolojiden İslamcı ideolojiye geçiş sürecini ve İran'ın düşünsel sekülerleşmesini çözümlemektedir. Son olarak Eldar Hasanov da çalışma-

sında Nuhi kimliği bağlamında Yahudilikte yabancı algısının arkeolojisini incelemektedir. Makalelerin dışında bu sayımızda üç adet kitap analizi de yer almaktadır.

Ortadoğu'ya dair orijinal analizlere ihtiyacın giderek daha fazla hissedildiği şu günlerde bu ve benzeri çabalar hem Türk bilim dünyası hem de Türk dış politikasını yönlendirenler için önemli bir kazanım olacaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkçe ve İngilizce araştırmalara yer veren *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, sosyal bilimlerin ilgili alanlarında Ortadoğu'ya dair konuların Türkiye perspektifiyle farklı disiplinler aracılığıyla incelendiği tüm yazılara açıktır.

Comparing Turkey and Iran in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review

Agah Hazır*

Abstract

This article reviews existing comparative literature on Iran and Turkey in terms of their approaches, themes and findings. It extracts and critically analyses two dominant trends in this literature; Comparative Analyses of Cultures and Comparative Analyses of Modernizations. This paper argues that, these two common lines of approaching have serious limitations since they carry the traces of orientalist and ethnocentric assumptions. New literature on this topic however, offers new avenues of research, enabling the debate to avoid the above mentioned pitfalls. As a conclusion, this critical review points to certain dynamics to consider (over-politicization of the Iran-Turkey comparisons and the impact of international developments) in order to facilitate stronger comparative frameworks.

Keywords: *Turkey, Iran, Comparative Politics, Orientalism, Ethnocentrism*

---

* Dr., Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, agahhazir@yahoo.com

Siyaset Bilimi ve Tarihsel Sosyoloji İçerisinde Türkiye ve İran Karşılaştırmaları: Eleştirel Bir İnceleme

Agah Hazır*

Özet

Bu çalışmada Türkiye ve İran karşılaştırmaları literatürünün yaklaşım, tema ve bulgu yönünden bir eleştirel incelemesi yapılmaktadır. Çalışma, sözkonusu literatürde iki baskın çizgi tesbit etmiştir. Karşılaştırmalı Kültür Analizi ve Karşılaştırmalı Modernleşme Analizi diye isimlendirilen bu iki temel çizgi incelenmekte ve bu çizgilerin yoğun olarak oryantalist ve etnosentrik eğilimler taşıdığı değerlendirilmektedir. Farklı temalara yoğunlaşan yeni bir literatürün de varlığı gözlemlenmiş ve bu literatürün yukarıda söz konusu edilen hataları taşımadığı görülmüştür. Çalışma, sonucunda, yeni karşılaştırma çabalarının uluslararası boyutu ve literatürdeki aşırı siyasallaşmayı gözönüne alması gereğine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, İran, Karşılaştırmalı Siyaset, Oryantalizm, Etnosentrizm*

---

* Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, agahhazir@yahoo.com

Introduction ¹

The comparative study of Iranian and Turkish historical trajectories is not a recent field of research interest. First examples to this domain of study can be traced back to 1960's. In 1963, Richard F. Pfaff writes a paper entitled "Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran", his argument being that in a Muslim country authoritarian rule is much more effective than democratic practices in sustaining political and economic development.² Since then, these two countries have offered productive grounds for comparing and testing various conceptual problematics: modernisation, secularism, the relations between Islam and democracy, religion and state relations. Without doubt, not only the debates in history and area studies but also the ones in political science and sociology have benefited much from the analysis of the above mentioned comparative topics. The aim of this essay is to locate and review the comparative works that have been conducted with regard to Iran and Turkey. It is composed of four parts. First, it provides a brief overview of the factors that make Iran and Turkey a fertile ground for comparison. Following this brief contextualisation, the second part of the essay identifies, then critically analyses two main repetitive lines of comparison between Turkey and Iran which I argue, to a large extent, dominate most of the comparative works. I label them as Comparative Analyses of Cultures and Comparative Analyses of Modernizations. I will analyse these two axes in the literature by first exploring the ways in which these comparisons has become popular at certain times and under specific circumstances. Then, I will address the weaknesses and strengths of these lines of comparisons. I argue that although they are focusing on different aspects of Iranian and Turkish historical trajectories and although there are exceptions, both axes usually has fallen into the trap of orientalist and ethnocentric assumptions. In the third part, I will point to a new trend in comparative literature which focuses on different domains such as economic, institutional and daily politics. These recent works, having been influenced by post structural theories to varying degrees, have offered new

---

1 This is a partially revised version of a section of the first chapter of my dissertation submitted to the Department of International Relations, Middle East Technical University, 2014.

2 Richard F. Pfaff, "Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran," *The Western Political Quarterly*, 1963, (16) 1.

avenues of research and novel perspectives which have the potential to avoid orientalist and ethnocentric assumptions.

Comparing Turkey and Iran

The validity of the use of the comparative method in both history and political science is well known. Early examples of the comparative social analysis date back to ancient Greece when Aristotle was exploring the ideal constitution in his Politics treatise.³ Without doubt, comparative history is one of the most convenient ways of understanding historical phenomena. Theda Skocpol and Margaret Somers aptly commented that: “As long as people have investigated social life, there has been recurrent fascination with juxtaposing historical patterns from two or more times and places.”⁴ In order to understand social structures and their transformations, historians always look at diverse cases. By comparing and contrasting historical experiences occurring in different economic, social and geographical settings, social scientists hope to explore the general rules and exceptions of the historical and political sphere and unravel the uniformities and variations in this sphere. In other words, a comparative study would facilitate an explanation and interpretation of the diverse experiences of societies, nations, cultures and other significant macro social units.

Even a brief look at the history of Turkey and Iran illustrates that these countries share more than being “exceptional cases”⁵ in the Arab Middle East. There is a huge amount of academic and popular literature that compares Iran and Turkey from various aspects. Before discussing the main themes explored in the literature to date, I will give a brief account of the similarities that has popularized these comparisons.

Roy Mottahadeh begins the preface of the Turkish edition of his book

---

3 Dirk Berg-Schlosser in the very introduction of his work “Mixed Methods in Comparative Politics: Principles and Applications”, asserts that “since the time of Aristotle, comparative politics and comparative method have been considered by many authors to be the “royal way” of political science.”see Dirk Berg Schlosser, *Mixed Methods in Comparative Politics: Principles and Applications*, London: Palgrave Mc Millan, 2012, p. 1.

4 Theda Skocpol & Margaret Somers, “The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry,” *Comparative Studies in Society and History*, 1980, (22) 21, p. 74.

5 Israel should be added to these countries after the second half of 20th Century.

on Iranian cultural history covering a wide period between early Middle Ages and 20th century, “The Mantle of the Prophet : Religion and Politics in Iran”, with a quote by Kaşgarlı Mahmut: “Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas.”⁶ As this quotation reflects, not only have Iranian and Turkish cultures been informed about each other since early periods, but they also took part in the establishment of several states by acting together. This tradition of Iranian and Turkish cooperation continued during most of their respective history. Safavid, Qajar and Ottoman dynasties are similar in the sense that they are Turkic and nomadic in origins. They are intermingled to an extent that Ahmet Ağaoğlu, a nationalist intellectual of the early 20th century claimed that “Iranian history, has been, for a thousand years, a branch of Turkish History.”⁷

Thus, it can be argued that historically and culturally, the common grounds of these two cultures of Rumi and Nasreddin Hoca or Molla Nasreddin in Iranian terms have always been more apparent than the lines that separate them. Even during frosty and conflictual periods on the grounds of their differing Shi’a and Sunni sectarian identities, these two cultures have always remained intertwined. The Iranian language, Persian, was for long time an elite language for Ottomans. Even after the Language Revolution of the early republic, Persian and “Persianized” Arabic words continued to exist in Turkish. It is interesting to note that a great majority of the religious words in Turkish are taken from Persian. For example, Instead of Arabic *salah* and *vadu*, Persian *namaz* and *abdest* are used for praying and ablution. Selim I and Shâh Ismâ’il, the two rulers in the time of Ottoman-Safavid wars in the 16th century, might be given as the most obvious and commonly emphasized example of this cultural intimacy. During that period, Selim I, the Sultan of Ottoman Empire, wrote collected poems – *Dâvân* - in Persian while Iranian ruler Shâh Ismâ’il wrote poems in Turkish by using a pen name Hatayi.⁸

---

6 Roy Mottahadeh, *Peygamberin Hırkası İran’da Din ve Politika, Bilgi ve Güç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, p. xvi.

7 Georgeon, Francois, *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, p. 135.

8 For an elaborate discussion on what is called “Turko-Persian tradition” see Bernard Lewis, *Iran in History*, In his lecture Lewis claims that Persian Islam rather than the original Arab Islam was brought to the Turks first in Central Asia and then Turkey. He goes further to claim that “the center of the Islamic world was under Turkish and

As inheritors of different ancient civilisations, those two cultures were Islamised from the 7th to 11th century. After a brief period of belonging to the same Islamic sect, their religious paths diversified during the sixteenth century. Safavid period marked the Shiitization of Iran. Yet, their similarities continued in that they became the leading states of their respective sects. Iran turned into the largest state containing the most numerous minority sects in the Muslim World and the Ottomans -through the most parts of the 13th to 20th centuries- continued to be the largest state in the Sunni Muslim World. Their rulers legitimized their authority by means of these leading positions. Especially, in later eras, these similarities further intensified. Modern Iranian and modern Turkish contexts are also similar in this respect. They were the neighbours of strong Western states and they were integrated into the world economy at the same time. Although they did not experienced direct colonisation, they faced economic and political suppressions during much of the modern period. In fact, their modernization periods were initiated concurrently. Both countries transferred their political systems from monarchy to constitutionalism in similar periods; during the constitutional Revolution in Iran in 1906 and in Turkey in 1908. As the inheritors of strong empires, their modernisation experiences entered a new phase after the first quarter of the 20th century. In this new phase, their similarities became more concrete. Mustafa Kemal Atatürk and Shah Reza Pehlevi, the elites who led the mission of modernization, attempted to transform their societies via similar reform movements. These features form a visible likeness between Turkey and Iran and separate them from Western countries as well as from North Africa and the Middle East countries where modernization has been initiated, rather lately, through the practices of colonization.

Once the similarities are taken into account, one should not wonder about the popularity of comparisons between these two states, which are not limited to academic studies but also found in popular discussions. As mentioned in the introduction, two main repetitive lines of comparison can

---

Persian states both shaped by Iranian culture.” Yet Halil İnalçık in his article analyzing Turkish and Iranian political thoughts by focusing on Kutadgu Bilig claims that Turkish traditions are separate from Indo-Iranian traditions. See. Halil İnalçık, “Turkish and Iranian Political Theories and Traditions in Kutadgu Bilig.” in H. İnalçık (ed), *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Bloomington: Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series, 1993. Bernard Lewis, “Iran in History,” *Middle Eastern Lectures*, Moshe Dayan Center, 2001.

be distinguished within these comparative works. First one involves the comparison of their modernisation attempts by mainly focusing on Mustafa Kemal Atatürk and Reza Shah. This line of comparison was mainly popular in 1960s and 1970s, yet there are also more contemporary examples. In the peak era of modernisation and secularisation theories, these two countries were compared in terms of their relations with modernity. These works mainly focused on the ways in which the modernising elites transformed their states from a traditional country to a modern one. I will refer to such studies under the heading of “Comparative Analyses of Modernizations” The second line of comparison mainly focuses on their sectarian structure. The Shi’a-Sunni divide and its reflections on the political thought have been analysed in this context. They are still popular. I prefer to use the term “Comparative Analyses of Cultures” to refer to such literature since they are likely to present culture, in this sense, sectarian differences of Iran and Turkey, as the main tools of analyses. Yet when we come to the recent era the focus of comparative works diversifies. Institutional and economic dimensions as well as comparisons focusing on daily politics began to emerge. The remaining part of the essay I will analyse and criticize.

Comparative Analyses of Cultures

As mentioned above, throughout a great part of their history, Iran and Turkey were the most important representatives of their respective sects namely; Shi’a and Sunni. This is why, those who want to understand the impacts of sectarian understanding in the Muslim world began their work with the comparison of these two states. Thus, the differences those social structures embody in terms of sectarian identities have become the most commonly discussed theme within Iran-Turkey comparative literature. Apparently, a significant degree of importance has been attributed to the difference between these two sects including the historical and potential political consequences it generates in academic as well as popular literature. The common conclusion of this academic and popular work mainly concerns the differences attributed to the Shi’a and Sunni political traditions in terms of the political outlook. Many scholars consider these differences between the Shi’a and Sunni political traditions as the main lines of distinction within the Middle Eastern geography in general and between Turkey and Iran in particular.

Putting comparative works on Iran and Turkey aside, culture and identity one can argue, are not concepts with which most political sciences are comfortable.⁹ Comparative political works are of no exception to this general tendency. A group of researchers considers culture and identity as mere epiphenomena to economic and political organisation, whilst others assert that “culture makes almost all the difference.”¹⁰ Focusing on culture and religion to compare two different cases has its own merits and flaws. Marc Howard Rose identifies five contributions that cultural analyses have made to comparative works. First of all, culture frames the context which politics occurs. Second, it helps to link individual and collective identities. Third, it defines boundaries between groups and organises actions within and between them. Fourth, it presents a structure to understand the motives and actions of others. Lastly, culture provides resources for political organisations.¹¹ Without doubt, these five dimensions can generate important insights as one analyses the role of culture and religion in shaping the historical trajectory of countries. Yet, there are also risks of focusing on culture and identity on comparing two different cases. Most important one of these risks is to consider culture and identity as fixed and homogeneous entities. When comparison cases cover Islam, or a sect of Islam as the sole basis of an individual or national identity, the risk of fall into the trap of Orientalism also emerge. In this part, I will discuss first why the cultural comparisons dominate the comparative attempts of Iran and Turkey and then explore whether or not, or how far these comparative attempts have orientalist tendencies.

First, the reflections of the Islamic revolution of Iran aroused interest in Islam and its impact on political structures. Attempts to understand this exceptional case of a religious revolution in Iran turned into attempts to understand Shi’a. In this sense, it is not unusual to look at differences between Shi’a and Sunni sects. In other words, the questions that stem from

---

9 It is remarkable to note that the discipline of International Relations is taking lead to this kind of thinking.

10 David Landes, “Culture Makes Almost All the Difference,” in Lawrence E. Harrison, Samuel P. Huntington (ed) *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*, New York, Basic Books, 2001.

11 Marc Howard Ross, “Culture,” in Mark Irving Lichbach, Alan S. Zuckerman (ed) *Comparative Political Analysis, in Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, New York: Cambridge University Press, 2012, pp. 136-137.

the revolution began to be evaluated within the context of the Shi'a vs. Sunni dichotomy. These evaluations suggested that the revolution was the natural consequence and outcome of the Shi'a political tradition, which is considered as revolutionary in essence. Especially, authors such as Michael Fischer, Samih K. Farsoun, Mehrdad Mashayekhi and even a structuralist such as Theda Skocpol emphasized this Shi'a character of the revolution to a great extent.¹² It is interesting to note that Skocpol revised her general theory of revolution and added a cultural perspective by focusing on the impact of Shia ideology. Her article "Rentier State and Shia Islam in Iranian Revolution" is very much debated in this respect.¹³

As a natural consequence of attributing a revolutionary characteristic to Shi'a, the Sunni sect began to be debated from this perspective. The historical Shi'a-Sunni dichotomy was now debated in terms of their relations with the political sphere. Which sect is more prone to mass movements? Which is more statist? These questions were asked in both academic and popular domain and answered through the lens of the Iranian Revolution. More recently, especially after the Iraqi invasion, this Shia-Sunni dichotomy gained further salience and has been transferred to international politics. This perspective, led by eminent scholars and strategists such as Juan Cole and Vali Nasr, portrays the competition between Shia and Sunni as the main axis of conflict from 1990s onwards.¹⁴ All these dichotomic ways of looking at the Middle East has created a good domain for comparative works.

The second factor that brought the issue of Shi'ism and Sunnism to the center of the research agenda was the so-called cultural turn in social

---

12 Michael J. Fischer, *Iran from Religious Dispute to Revolution*, Cambridge: Harvard University Press, 1980. Samih Farsoun and Mehrdad Mashayekhi, *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, New York Routledge, 1992.

13 Theda Skocpol, "Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution," *Theory and Society*, (11) 3, 1982.

14 Vali Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, New York, London: WW Norton Company, 2006. Juan Cole, *Sacred Space and Holy War The Politics, Culture and History of Shi'ite Islam*, New York: I. B. Taurus, 2002. Juan Cole, "A 'Shite Crescent'? The Regional Impact of the Iraq War," *Current History*, 2006," (105) 687, 2006. For a brief discussion of this line of thought see. Bayram Sinkaya, "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran," *Avrasya Dosyası*, 2007, (13)3, and Sami Zubaida, *The Question of Sectarianism in Middle East Politics*, <https://www.opendemocracy.net/sami-zubaida/question-of-sectarianism-in-middle-east-politics>

sciences.¹⁵ Sectarian structures have been considered at length in a period when the theories that put emphasis on the cultural differences, such as postmodernism, started to dominate the social sciences on conceptual grounds. As a result, this issue has been discussed as the stable and fixed essence lying beneath the political culture; or to put it another way, sectarian features considered as the ground upon which the political culture is built. This point of view also dominates the comparative literature on Turkey and Iran.

In addition to these general factors, a conjectural change in Turkey intensified these comparative attempts. After the National Security Council decisions on 28 February 1997, issues concerning religion became exceptionally popular. In this period, Turkish secularism was debated in various ways with ‘Will Turkey become Iran?’ being a popular question in this regard. Many columnists discussed the issue around this specific question. In this context, especially the opinion leaders from the “liberal” wing presented the differences between Sunnism and Shi’ism as factors preventing the actualization of such a political prediction. Taha Akyol’s book “Türkiye ve İran’da Mezhep ve Devlet” became the quintessential example of this line of thought. Although not presented in such a clear cut manner, a great amount of newspaper articles and popular books touched on this comparison.¹⁶

Akyol’s book is a good example to the cultural comparisons. Since his book is semi-academic, he is more direct in explaining his ideas on the cultural differences between Shi’a and Sunni political thought. This directness in explaining its thesis makes the analysis of this work as

---

15 For a debate on Middle East Studies after “Cultural Turn” see roundtable “Whither Social History?” *International Journal of Middle East Studies*, 2014, (46)2.

16 Another figure whom stressed this difference –via her book “İki Ülke İki Devrim,” İstanbul: Say Yayınları- is Nevval (Çizgen) Sevindi. Although this sectarian difference is not presented in such a clear cut manner in academia, it continued to remain as an significant topic, To name a few see, Sena Karasipahi, “Comparing Islamic Resurgence Movements in Turkey and Iran,” *The Middle East Journal*, 2009, (63)1. J. Francois Bayart, “Republican Trajectories in Iran and Turkey: A Tocquevillian Reading,” in Ghassam Salame (ed) *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, London and New York: I. B. Tauris, 1995, pp. 282-283. And also see. Taha Akyol, *Türkiye ve İran’da Mezhep ve Devlet*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998, which is a study located between academic and popular levels.

worthwhile since Akyol acknowledges at the very beginning of his book that his aim is to provide an answer to the question “Will Turkey be Iran?” His answer is simple. Turkey is not going to be Iran since Iran and Turkey are dissimilar in terms of at least three aspects. First, the understanding of the political authority in Iran is different from that in Turkey. Akyol claims that, historically, Shi’a political culture has had a strong tendency to regard political authority as illegitimate. There has been a frustration between the Shi’a clergy and the political authority. He argues that this specific culture facilitated the Islamic Revolution. Yet, in the Ottoman Empire, the principle of the ‘obedience to the ruling elite’ generated a strong culture that sustained the supremacy of the political authority. Second, the author asserts that the degree of the authority of the clergy was distinct in two cases. In the Sunni Ottoman Empire, clergy was at state’s service; members of clergy were state officers. Yet in Iran-Shia culture, the clergy was an autonomous power and according to Shia political tradition “disobedience to clergy is disobedience to God”. Akyol concludes that since the clergy in Turkey has had no such authority, there will not be an Islamic Revolution.

Most of the comparative works on the Shi’a and Sunni political trajectories mainly revolve around these themes that are presented in a straightforward way by Akyol. The Shia tradition of rebellion versus the Sunni quietest attitude and as a result autonomous (from the state) Shi’a clergy versus a dependent (on the state) Sunni clergy can be found as the most emphasized dichotomies. Although these arguments have some legitimacy, it is difficult to agree that they are comprehensive enough to explain all aspects of the reality. For instance, significant exceptions to such straightforward readings can be found with respect to historical trajectories. As a brief look at historical trajectories of both Iran and Turkey show us that, at various historical moments, Shia clergy worked hand in hand with the rulers and whereas quieter Sunni counterparts rebelled under difficult social conditions.¹⁷ Above all, one must bear in mind that no sect represents a coherent social unity. There are important dimensions determining the historical paths, such as; rural/tribal/urban, religious/secular, left/right, class, educational and regional differences. Moreover, it would be wrong to claim that sectarian identities can emerge autonomously and remain

---

17 See W. M Floor, “The Revolutionary Character of the Iranian Ulama: Wishful Thinking or Reality?” *International Journal of Middle East Studies*, 1980, (12) 4.

unchanged. Through the course of history, religious identities, as with other identities, have been produced, reproduced and maintained through interaction with other identities.

Putting these in perspective, another question arises. Why does a comparison between Turkey and Iran always embody the religious and sectarian differences of these countries? Why are these differences considered to be the main level of analyses?

Taking political and ideological backgrounds in which these approaches are embedded into consideration can provide some answers. As mentioned above, those who focused on the sectarian differences between Turkey and Iran took one side in a once popular Turkish political debate concerning whether Turkey would become Iran. In particular, the opinion leaders from the 'liberal' political wing put forward the differences between Sunni and Shi'a as the factors preventing the actualization of such a political prediction. On the back cover of his book Akyol wrote unreservedly that "Sunni Ottoman sharia paved way to a secular republic whereas Shia Iranian Sharia paved way to a theocratic republic."¹⁸ Although the contribution of adding culture and religion to the comparative works are discussed above, it is hard to consider Akyol's culturally deterministic line of thought as convincing. The attempt to understand the histories of those two countries only in relation to the differences between Shia and Sunni and to comment on their future trajectories without taking into consideration the economic and political factors and international dynamics seems to remain inadequate. One can rightfully ask such questions as: Why is Shi'a the dominant sect in Iran? Why a certain interpretation of Shi'a has become dominant, although the Shi'a sect consists of various interpretations within itself? Barrington Moore illustrates the problematic of isolating culture, in his classical work, "Social Origins of Dictatorship and Democracy" stating that

Culture or tradition is not something that exists outside of or independently of individual human beings living together in society. Cultural values do not descend from heaven to influence the course of history.....To maintain and transmit a value system, human beings are punched, bullied, sent to jail, thrown into concentration

---

18 See Akyol, *Türkiye ve İran'da Mezhep ve Devlet*, fourth cover.

camps, cajoled, bribed, made into heroes, encouraged to read newspapers, stood up against a wall and shot, and sometimes even taught sociology.¹⁹

At the very beginning, I mentioned that academic works have also focused on the difference between the Shi'a and Sunni sects; yet in a more refined way. The way in which Theda Skocpol analyses the Iranian Revolution of 1979 illustrates this approach. In order to analyse her position in this debate, it is worth presenting a brief overview of her theory. In her well-known book "States and Social Revolutions", Skocpol undertakes structural analyses of the French, Russian and Chinese Revolutions and investigates the causal factors of these three events. She insists that the comparative historian should be able to find a comparable structure in social revolutions. Her structural approach denies any possibility of intention as a constitutive factor of revolutions. Change is to be explained by the very structures of the society; the nature of the state, its relation to the indigenous classes, and its competition with the other states. A specific combination, or rather coinciding of the politico-military crisis of the state and popular upheaval results in a social and political transformation. Her aim is to explicate the causes of this crisis and the uprising, and to show that there is a general pattern in the revolutions.²⁰ The book was written in 1979, the same year in which the Iranian Revolution occurred. It was one of the major events of the 20th century and in Skocpol's words: "came as a surprise to outside observers which included American friends of the Shah, journalists, political pundits, and social scientists including those like me, who are supposed to be experts on revolutions."²¹ The revolution actually fit into Skocpol's definition that "social revolutions are rapid, basic transformations of a society's state and class structures; and they are accompanied and in part carried through by class-based revolts from below."²² However, Skocpol's three cases were agrarian-bureaucratic monarchies, as opposed to Iran, a Third World dictatorship and a rentier state. According to Skocpol, peasant upheavals were crucial in classical revolutions, especially in Chinese and

---

19 Barrington Moore, *Social Origins of the Dictatorship and Democracy*, p. 486

20 Theda Skocpol, *States and Social Revolutions a Comparative Analysis of France, Russia and China*, New York: Cambridge University Press, 1979.

21 Skocpol, "Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution," p. 265

22 Skocpol, *States and Social Revolutions*: p. 4.

Russian revolutions, but in the case of Iran, it was the urban community that revolted. Perhaps, more interestingly, what Skocpol had considered as a necessary for the weakening of the state, namely international pressures or a military defeat of the state, were absent in the Iranian Revolution. The revolution succeeded in spite of the Shah's huge war machine. All these points were carefully observed by Skocpol, and in her article "Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution" she tried to explain the inconsistencies between the dynamics of this revolution and her general theory of revolutions.

Skocpol emphasized in *States and Social Revolutions* that revolutions are not made but that rather they happen. Yet, in 1982, after the Iranian revolution, she spoke of the Iranian revolutionary people as follows: "Their revolution did not just come; it was deliberately and coherently made".²³ In one of the two arguments she used in order to explain the specific characteristic of the Iranian Revolution, she refers to Shi'a Islam. In her words, what is crucial in the making of Iranian revolution is Shi'a Islam, "because of a culture conducive to challenges the authority...historically woven into fabrics of social life."²⁴ Her words on Iranian Revolution are worth quoting:

... the sorts of moral symbols and forms of social communication offered by Shi'a Islam in Iran can sustain the self-conscious making of a revolution. No innovative revolutionary propaganda retailed to "the masses" overnight, in the midst of a societal crisis, can serve this purpose. However, a world-view and a set of social practices long in place can sustain a deliberate revolutionary movement.²⁵

By focusing on the role of Shi'a Islam in Iranian Revolution, Skocpol added a new dimension to her structuralist theory of revolutions. In other words, she claimed that non material factors such as culture and ideas are of crucial importance in order to understand the developments of Iran's late 1970's. This is a key difference which does not have a valid counterpart in Chinese, Russian or French Revolutions. This is not only a complete break

---

23 Skocpol, "Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution," p. 267.

24 *ibid*, p. 275

25 *ibid*, pp. 275-276.

from her previous theory of revolutions but also an overestimation of Shi'a ideology. As the above quotation of the Moore brings out cultural values do not exist independent of the material processes. For Iranian Revolution, it is clear that Shi'a ideology was not the only motive for masses to act collectively. During 1970s Iran experienced one of the most powerful leftist movements in the Middle East and there is no proof that leftist or secular groups were any less active than the religious groups throughout the revolutionary era.²⁶

So why does Skocpol choose Shi'a political culture as one of the main axis of difference and determinant? It is clear that her approach does not stem from a strict position taking within the ideological debates circulating in Turkey, as in the case of other figures referred above. In other words, she does not take a side in the debate concerning whether Turkey will become like Iran. The cultural medium, dominated by concepts such as pluralism, the clash between civilizations, identities, and the dialogue between civilizations can constitute one side of the answer to the question. Nevertheless, one can find a more comprehensive answer if the "Orientalism" debate is taken into consideration. In other words, the ways in which the west looks at the east can be explanatory. As Edward Said wrote in 'Orientalism', the European academic tradition, as well as fine arts and literature, have their own flaws when looking at the east. One of the most important of these flaws is placing religion, at the center of the analysis; in this case, Islam. Said criticized the orientalist view on the Middle East as follows:

Even the ones whose specialty is the modern Islamic world anachronistically use texts like the Koran to read into every facet of contemporary Egyptian or Algerian society. Islam, or a seventh-century ideal of it constituted by the Orientalist, is assumed to possess the unity that eludes the more recent and important influences of colonialism, imperialism, and even ordinary politics.²⁷

---

26 For a structural approach on Iranian Revolution see Misagh Parsa. *Social Origins of the Iranian Revolution*. New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1989.

27 Edward W. Said, *Orientalism Western Conceptions of the Orient*, Noida: Penguin Books, 2001, p. 301.

In accordance with the critique of Said, one can realise that there is a tendency to overemphasize the religious and sectarian structures in Western or even Turkish authors' observations of Iran. As mentioned above, I do not argue that differences in religion and sects have no explanatory power. They should not be seen as mere epiphenomenon to economic and political developments. Since the author of this essay basically deals with religion and state relations he is quite aware of the fact that, such differences will also be taken into consideration. As discussed above focusing culture as a tool for comparison has its own merits. Indeed, there is extensive literature that explores the role of religious and sectarian differences to explicate different historical paths.²⁸ Sectarian differences seem to play a role in creating different historical trajectories in Turkey and Iran. Yet, limiting the causes of completely different forms of religion-state relations to the differences between Shia and Sunni traditions cannot provide us with a satisfactory explanation.

Comparative Analyses of Modernizations

As discussed above, there is a vast amount of literature on Iran and Turkey that tries to explain the difference in their historical trajectories by looking at their sectarian differences. However, there are exceptions to these comparative studies. In most of these exceptions Mustafa Kemal and Reza Shah are compared with regard to their modernization attempts. As J. François Bayart claims, comparing Mustafa Kemal and Reza Shah is a classic in political science.²⁹ Such studies highlighted the similarities between these two figures rather than their differences. This perspective was especially popular in 60s and 70s and the literature mainly included studies conducted within the parameters of the modernization theory.³⁰ Indeed,

---

28 Timur Kuran is a leading scholar on this issue, He wrote a wide array of articles on this issue. To name a few, Timur Kuran, *İslâm'ın Ekonomik Yüzleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002; Timur Kuran, "The Economic Impact of Culture, Religion and the Law," *Journal of Economic Behavior and Organization*. 2009, (71)5.

29 . J. Francois Bayart, "Republican Trajectories," p. 287.

30 Mohammad Homayounpor, "The Process of Modernization in Iran and Turkey: The Era of State Building," unpublished PhD Submitted to New School for Social Research, 1978; Rebecca Joubin Aghazadeh, "Science, Rationalism and Positivism as the Basis of Secularism and the Disestablishment of Islam: A Comparative Study of Turkey and Iran,"

this line of thought mainly discussed the exemplary function of European modernization on non-European societies, and the influences of this European modernization on Turkey and Iran. ‘Men of Order- Authoritarian Modernization under Reza Shah and Ataturk’ edited by Touraj Atabaki and Erik j. Zürcher, can be considered as an example to this line of comparison.³¹ In the preface of their book, the authors analysed the similarities between the periods of Ataturk and Reza Shah, within the framework of the modernization theory. According to the authors, European modernization was considered as a model in both countries. Mustafa Kemal and Reza Shah transformed their own rural, traditional, agricultural communities into an urban, secular, industrialized society. In this process personal and institutional differences resulted in different levels of modernization. Mustafa Kemal, as the inheritor of a more developed institutional legacy from the Ottoman Empire, was more successful in his attempts to modernize his country. Reza Shah did nothing but follow in his footsteps. The emerging difference between Iran and Turkey overwhelmingly stems from the varying levels of modernization. This line of comparison focuses on important points and generates a valuable insight. Yet, I argue that it also has certain flaws.

First, as the critiques of modernization theory claim, studies of this kind carry the risk of falling into the trap of ethnocentrism.³² As they

---

unpublished PhD Submitted to the American University, 1993; Serhan AFACAN, “Devletle Yazışmak: Türkiye ve İran Sosyal Tarihçiliğinde Dilekçeler,” *Türkiyat Mecmuası*, 2011, (21) ; Celal Metin, *Emperyalist Çağda Modernleşme: Türk Modernleşmesi ve İran (1800- 1941)* Ankara: Phoenix, 2011; Touraj Atabaki, “The Caliphate, the Clerics and Republicanism in Turkey and Iran: Some Comparative Remarks,” in E. J. Zürcher And Touraj Atabaki (ed) *Men of Order: Authoritarian Modernisation in Turkey and Iran, 1918-1942*, New York: I. B. Tauris, 2004; Touraj Atabaki, “Time Labour Discipline and Modernization in Turkey and Iran” in Touraj Atabaki (ed), *The State and the Subaltern: Modernization, Society and State in Turkey and Iran*, I.B. Tauris: London, 2007; Richard F. Pfaff, “Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran,” *The Western Political Quarterly*, 1963, (16)1; Tolga Gürakar, *Türkiye ve İran, Gelenek, Çağdaşlaşma ve Devrim*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

31 E. J. Zürcher and Touraj Atabaki, (ed) *Men of Order: Authoritarian Modernization in Turkey and Iran, 1918-1942*, New York: I. B. Tauris, 2004.

32 See. Dean C. Tipps, “Modernisation Theory and the Comparative Study of Societies”. *Comparative Studies in Society and History*, 1973, (15)2 ; Howard J. Wiarda, “the Ethnocentrism of the Social Science Implications for Research and Policy.” *The Review of Politics*, 1981, (43)2.

compare modernization attempts of Mustafa Kemal and Reza Shah, they consider the western experience as the example of the universal pattern. The actions of Reza Shah and Mustafa Kemal are evaluated in terms of their proximity to this so-called universal pattern. In other words, the Iranian and Turkish experiences are judged by the values and standards of the western historical path. For example, Homayounpor claims that the framework of political, economic and social development that was built in Iran and Turkey, were a “prominent feature of a process which originally began sometime in the seventeenth century and from there spread to other regions and continents.”³³ Rebecca Aghazadeh, after writing a long chapter summarizing the thoughts of western rationalists and positivists, compared the speeches of Mustafa Kemal and Reza Shah to see the extent to which these speeches fit into the western thought. This hierarchical relation between the already modernized west and the modernizing Iran and Turkey can be considered as problematic in itself. Furthermore, another problematic hierarchical relation is being constituted between Turkey and Iran. Celal Metin’s book entitled *Emperyalist Çağda Modernleşme: Türk Modernleşmesi ve İran* is a quintessential example of such a hierarchical relation constructed among Turkey and Iran. Metin focuses on the imitation relation between Reza Shah and Mustafa Kemal explaining that most of the reform attempts in the Reza Shah Era stemmed from this relation. As a result of its closeness to the modern west, Turkey became a forerunner of modernisation. He claims that it is impossible to consider Reza Shah and Atatürk as equals despite Reza Shah’s attempts to follow and imitate Atatürk.³⁴ This point of view neglects the domestic dynamics of Iranian society and portrays it solely as an imitator. Note that, Metin uses loaded adjectives such as the “primitive” motives of Iranian society, at another point in his book.³⁵

Second, most of the authors who undertake this sort of comparison are prone to neglect the pre-modern period. As a starting point to their comparison they tend to take the Tanzimat era in the case of Ottoman

---

33 Mohammad Homayounpor, “The Process of Modernization in Iran and Turkey,” p. 9.

34 Celal Metin, *Emperyalist Çağda Modernleşme*, p. 319.

35 Ibid, p. 297. Serhan Afacan points out this usage of pejorative language in his review of the book. Afacan, Serhan, “Kitap Değerlendirmesi: Emperyalist Çağda Modernleşme: Türk Modernleşmesi ve İran (1800- 1941),” *İnsan ve Toplum*, 2012, (2).

Empire and the early Qajar movements of modernization in the case of Iran. In terms of the Turkish case the Ottoman classical age or Safavid period are not taken into account. A number of studies do not even take the pre 20th century period into consideration. Richard F. Pfaff's classic article "Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran" is an example of such a framework. He argues that in "both Shiite Iran and Sunni Turkey ... society as late as 1900 was little different from society a millennium earlier. Islam had literally frozen the basic pattern of society in each country."³⁶ Such an argument overlooks important dynamics such as the early modernization attempts, the incorporation of Iranian and Turkish economy into capitalism, consequent transformations in the social structures and the impacts of nationalist ideologies. Pfaff can be criticised in terms of the contribution he makes to the dissemination of orientalist motives.³⁷

Without doubt, not all attempts to compare Mustafa Kemal and Reza Shah Period contain such fallacies. There are various works that go beyond the modernization paradigm. For example, John R. Perry's article 'Language Reform in Turkey and Iran' focuses on the inner dynamics by not neglecting the antecedent experiences. He claims that the ancient regimes of Iran and Turkey are the key to understanding the respective success of language reforms. Perry points to one general difference between the modernizations programs of Turkey and Iran. Turkey's problems were, or were seen to be, simple. There was one villain, the Islamic Ottoman past, one goal, independent westernization, and one method which were to persuade the masses to see things just as simply. Neither Reza Shah nor the Iranian intellectuals managed to simplify Iran's problems in this way, either for themselves or for the masses. The catalogue of villains included Britain and Russia as well as traditional Islam, but none of them could be antagonized outright.³⁸ Serhan Afacan's article in the *Turkiyat Journal* can also be considered to avoid the common fallacies. He compares Mustafa

---

36 Richard F. Pfaff. "Disengagement from Traditionalism," p. 80.

37 The use of concepts such as traditionalism is also criticized by the critiques. Samuel Huntington noted that "modernity and tradition are essentially asymmetrical concepts. The modern ideal is set forth, and then everything which is not modern is labelled traditional. Samuel P. Huntington, *The Change to Change: Modernisation Developments and Politics*, *Comparative Politics*, 1971, (3) 3, p. 293.

38 John R. Perry, "Language Reform in Turkey and Iran," *International Journal of Middle East Studies*, 1985, (17) 3.

Kemal and Reza Shah Periods by looking at the petitions sent from segments of Turkish and Iranian masses to their official institutions. By doing so, Afacan concentrates on the relations between state and society, which is a largely neglected issue in the modernization literature.

Current Comparative Analyses

As I noted earlier, above mentioned works do not represent the entire academic and popular works that compare Turkish and Iranian historical trajectories. There has been a rising interest in comparative studies focusing on different aspects of social domain such as daily politics, institutional and economic affairs. Specifically with the effect of Reform Movement and the Rule of Justice and Democracy Party, Iran and Turkish experiences began to be more frequently and intensely discussed in relation to popular rank. These current comparative works, to a great extent manage to avoid essentialist-orientalist assumptions. Especially after 1990s, with the increasing influence of critical scholars such as Edward Said or Stuart Hall, a new way of thinking about identities in social sciences began to rise. Identities in general, have begun to be understood as “not an essence but rather a positioning”³⁹ positioned by history and politics. This rather novel and refined approach allowed researchers to analyse religion without essentialising it. Specifically, Aziz al Azmeh’s book “*Islams and Modernities*” should be noted here. He claims that “there are as many Islams as there are situations that sustain it”,⁴⁰ supporting the view that different sorts of religious identity formation is possible under different circumstances. Hence this new line in the literature shows the ways in which religious identities are related with different spheres of political and historical domains.

One of the examples of these ways of thinking in the literature comparing Turkey and Iran can be found in Elizabeth Shakman Hard’s article “Contested Secularisms in Turkey and Iran” Shakman rejects what she calls ‘fixed lenses of European and American approaches to religion and politics’. She claims that this way of thinking constraints western responses to religious and political developments outside the west. Shakman Hard

---

39 The concept belongs to Stuart Hall.

40 Aziz Al Azmeh, *Islams and Modernities*, London: Verso, 1993, p. 1.

offers a non-essentialist reading of recent rise of Islamic politics in Iran and Turkey. She argues that what is considered as rise of Islamism in these countries can be understood as a public opposition against authoritarian secularist tendencies. Yet they are not religious in the sense that they emanate from a pure religious essence. On the contrary, they present secularist tendencies. Using the conceptual framework posed by Nilüfer Göle,⁴¹ Shakman Hard claims that the Green movement and the Justice and Democracy Party are similar in the sense that they “endorsed alternative models of separation and accommodation between politics and religion. Representing variations of non-theocratic politics they have sought to contest and refashion secularism.”⁴² Briefly, Shakman Hard claims that Islam, whether Shi’a or Sunni, is not an obstacle to secularism. Religious movements in both Iran and Turkey can be understood as representatives of alternative modernity.

Another work that compares rise of religious politics in Turkey and Iran is Güneş Murat Tezcur’s “Muslim Reformers in Iran and Turkey: the Paradox of Moderation”. Tezcur focuses on the trajectory of the Reform Front (RF) in Iran and that of the Justice and Development Party (JDP) in Turkey from the beginning of 1990s to 2005. From the framework of “moderation theory”, he scrutinizes how far these two movements, RF and JDP, fit into the theory. He argues that although these two movements were moderate in ideology, it cannot be easily claimed that this ideological shift turned into a behavioral shift. In other words, moderation of these two post Islamist movement did not lead them to become fully democratic in the sense that they promote human rights or embrace total transparency. In addition Tezcur, tried to answer the question why RF failed but JDP succeeded in terms of gaining political power. According to him this difference in political trajectories lies in the respective political culture and ideology of existing regimes in Turkey and Iran.

---

41 See Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

42 Elizabeth Shakman Hurd, “Contested Secularisms in Turkey and Iran,” in E. S. Hurd (ed) *The Politics of Secularism in International Relations*, Princeton,NJ: Princeton University Press, 2008.

One scholar who compares Turkey and Iran by focusing on current political developments is Hootan Shambayati. Shambayati in his article written in 2004 compares constitutional structures of Iran and Turkey and discuss the role assigned to the judiciary in the two systems. He claims that Iran and Turkey are similar in the sense that their political structures combine both authoritarian and democratic practises. In these countries sovereignty is divided between elected sources of power and unelected bodies which he called “guardians of the regime”. In Iran, this is reflected in the Parliament and the supreme leader, whereas in Turkey, it is embedded in military bureaucratic apparatus. According to Shambayati, in both countries judiciary is positioned as an integral mechanism to serve for maintaining the needs of guardians. He analyses the trial of Recep Tayyip Erdoğan and Gholamhussein Karbaschi within this paradigm. He claims that their imprisonment shows the position of judiciary in the struggle between elected and non-elected sources of power.⁴³

Birol Başkan is another scholar who contributes to the comparative studies in Iran and Turkey. He focuses on institutional developments. Başkan develops a conceptual framework in which he utilises in a wide array of comparisons.⁴⁴ His work is mainly based on the relations between state and religious institutions during the state building era. He analyses the different trajectories of different countries by looking at the levels of incorporation of religious institutions into the state apparatus. According to Başkan, during the state building process, states either incorporate religious institutions into its apparatus or exclude them. In this context Turkey and Iran can be considered as two ideal types: Turkey as an example of total incorporation and Iran as an example of total exclusion.

---

43 Hootan Shambayati, “A Tale of Two Mayors: Courts and Politics in Iran and Turkey,” *International Journal of Middle East Studies*. (36) 2, 2004.

44 Birol Başkan, *From Religious Empires to Secular States: State Secularization in Turkey, Iran and Russia*, Routledge: New York, 2014. Birol Başkan, Religious Institutions and State Building: Incorporation vs. Exclusion, Unpublished PhD Dissertation, Submitted to the Graduate School, The Department of Political Science, Northwestern University, 2006. Birol Başkan, *State Secularization and Religious Resurgence: Diverging Fates of Secularism in Turkey and Iran, Politics and Religion*, available on CJO2013. Doi: 10.1017/S1755048313000059. Birol Başkan, “State Secularity and Its Impact on Societal relations in Turkey and Egypt,” *Arab Studies Quarterly*, 2013, (35)2.

Başkan gives two basic reasons for this diversification. Firstly, during the state building process in 1920s, ruling elites of Turkey felt more threatened than their counterparts in Iran. Thus, they chose to incorporate religious institutions, which could be a focus of religious opposition, into the state. Secondly, the relatively strong institutional capacity of the state in Turkey made this incorporation process successful. On the contrary, the relatively weak state in Iran and the relatively strong internal organization of the religious institutions led to exclusion. Başkan goes further claiming that the reason behind the strong Islamic opposition in Iran during the 1970s was the exclusion of the religious institutions.

Başkan's work is highly important in gaining an understanding of the structure of religion and state relations during the first half of the 20th century. The differences between the level of institutional capacities of the Iranian and Turkish states were extensively presented in the modernization literature. The differences between the internal organizations of Shi'a and Sunni ulama were mentioned in the literature. Yet, this does not limit the explanatory power of Başkan's work in which the novelty lies in his attempts to theorise these popular arguments in a clear cut and academic manner by going beyond the essentialist and modernist assumptions. However, certain limitations can be identified. Firstly, the time frame that was explored – mainly the 20th century- remains relatively limited. The aberrations and exceptions are also neglected -as in any Weberian ideal typing-, and the impacts of the international relations are not taken into analysis.

Conclusion

This essay has given an account of the comparative works that focus on Iran and Turkey. Tracing the theoretical changes that influenced these comparisons, the essay has identified and critically reviewed the trends in this specific comparative domain. As mentioned above, the influence of orientalist and ethnocentric views has gradually decreased. The rise of post-colonial studies and the diversification of the comparison topics have generated more sophisticated, robust and academically sound analyses. Moreover, the rising interest of general public and academic community in the Middle East boosted the number of comparative works on Turkey

and Iran in the form of articles, books and PhD thesis submitted to Turkish universities.⁴⁵ Without doubt, these works hold less ethnocentric and orientalist assumptions; yet it is not an easy task to go beyond “the biases and misperceptions about Iran prevailing in Turkey”⁴⁶.

To summarise, although it would be a mistake to look for a common agenda of problems that continue to exist in the current comparative works, it is necessary to address certain challenges that prospective Iran-Turkey comparisons may face with. Firstly, one must bear in mind that social sciences in Turkey and in Iran are very much likely to remain over-politicized when compared to their western counterparts. Together with the studies covering the issue of ethnicity, works focusing on religion-state relations are overtly politicized in both the Turkish and Iranian contexts. Comparative works focusing on Iran and Turkey are not an exceptions to this case. The reasons behind this politicization are beyond the scope of this essay however, it is important to note that the comparative works carry the potential to fall into the trap of such inner political debates. The age-old ‘Will Turkey be Iran’ debate can illustrate the scope of this over-politicization and its influences on popular and academic discussions.⁴⁷ To avoid the pitfalls of inner ideological paradigms and to constitute a more analytical perspective, the material and political factors should be explored and scrutinised meticulously in a comparative manner.

Secondly, as my review showcases, the international dynamics have been neglected to a great extent in this comparative literature. Without

---

45 To name a few written in English and submitted to Turkish Universities in recent years. Esra Çeviker Gürakar, *Institutions and Economic Development: An Analytic Narrative Approach to Turkish and Iranian Cases*. Unpublished PhD dissertation submitted to Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat (ING) Anabilim Dalı, 2011; Mustafa Suphi Erden, *Citizenship and Ethnicity in Turkey and Iran*, Unpublished PhD dissertation submitted to The Graduate School of Social Sciences, The Department of Sociology, Middle East Technical University, 2010; Agah HAZİR, *A Comparative Analysis of Religion-State Relations: A Case Study on Turkey and Iran*, Unpublished PhD dissertation submitted to The Graduate School of Social Sciences, The Department of International Relations, Middle East Technical University, 2014.

46 For a critical review of Turkish scholarship on Iran which also discusses above mentioned biases see Metin Yüksel, *Iranian Studies in Turkey*, *Iranian Studies*, 2014. DOI: 10.1080/00210862.2014.890848

47 For a very recent example Oral Çalışlar, “Türkiye İran olmadı, İran, Türkiye olacak mı?”*Radikal*, 18 May 2015, Web. 18 May 2015.

doubt, the relations between Turkey and Iran have been affected deeply by the international factors, in many occasions. For instance, international dynamics demonstrated their influence directly through wars and invasions that took place on Anatolia and Iranian Peninsula. Moreover, the dynamics introduced by ‘the west’ such as incorporation into capitalism and the dissemination of new ideologies (i.e. enlightenment and nationalism) have had undeniable impacts on the national experiences of these two countries. Iran and Turkey’s trans-border relations can be considered as another dimension of such international influences that should be considered in comparative works. Prospective studies should recognise that the international processes not only influence the foreign affairs of these countries but also shape and structure the very national, seemingly isolated, inner’, developments. As Kamran Matin suggests, “the historical development of every society is fundamentally co-constituted by its international relations.”⁴⁸ Future comparative studies on Iran and Turkey, I argue, can benefit much from such an international insight and will certainly prosper if the impact of over-politicisation can be avoided. This article has aimed to present an overview of the accumulated comparative literature, and thus, hopefully, can provide guidance for upcoming comparative endeavours.

---

⁴⁸ Kamran Matin, *Recasting Iranian Modernity International Relations and Social Change*, New York: Routledge, 2013. p. 145.

Bibliography

- Afacan, Serhan, "Devletle Yazışmak: Türkiye ve İran Sosyal Tarihçiliğinde Dilekçeler," *Türkiyat Mecmuası*, 2011, (21).
- Afacan, Serhan, "Kitap Değerlendirmesi: Emperyalist Çağda Modernleşme: Türk Modernleşmesi ve İran (1800- 1941)," *İnsan ve Toplum*, 2012, (2) 3.
- Akyol, Taha, *Türkiye ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998.
- Atabaki Touraj. & Zürcher E.J. (ed.) (2004), *Men of Order: Authoritarian Modernization in Turkey and Iran, 1918-1942*, New York: I. B. Tauris.
- Atabaki, Touraj, "The Caliphate, the Clerics and Republicanism in Turkey and Iran," in Touraj Atabaki (ed.), *The State and the Subaltern: Modernization, Society and State in Turkey and Iran*, London: I.B. Tauris, 2007.
- Atabaki, Touraj, "Time, Labour Discipline and Modernization in Turkey and Iran," in Touraj Atabaki (ed), *The State and the Subaltern: Modernization, Society and State in Turkey and Iran*, London I.B. Tauris, 2007.
- Başkan, Birol, *Religious Institutions and State Building: Incorporation vs. Exclusion*, Unpublished PhD Dissertation, Submitted to the Graduate School, The Department of Political Science, Northwestern University, 2006.
- Başkan, Birol, "State Secularity and Its Impact on Societal relations in Turkey and Egypt," *Arab Studies Quarterly*, 2013, (35)2.
- Başkan, Birol, *From Religious Empires to Secular States: State Secularization in Turkey, Iran and Russia*, New York: Routledge, 2014.
- Başkan, Birol, "State Secularization and Religious Resurgence: Diverging Fates of Secularism in Turkey and Iran," *Politics and Religion*, 2014, available on CJ02013. Doi: 10.1017/S1755048313000059.

- Bayart, J. Francois, "Republican Trajectories in Iran and Turkey: A Tocquevillian Reading," in Ghassam Salame (ed) *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, London and New York: I. B. Tauris, 1995.
- Erden, Mustafa Suphi, Citizenship and Ethnicity in Turkey and Iran, Unpublished PhD dissertation submitted to The Graduate School of Social Sciences, The Department of Sociology, Middle East Technical University, 2010.
- Farsoun, Samih and Mashayekhi, *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, New York: Routledge, 1992.
- Floor, W. M, "The Revolutionary Character of the Iranian Ulama: Wishful Thinking or Reality?" *International Journal of Middle East Studies*, 1980, (12) 4.
- Georgeon, Francois, *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Gürakar Esra Çeviker, Institutions and Economic Development: An Analytic Narrative Approach to Turkish and Iranian Cases. Unpublished PhD dissertation submitted to Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat (ING) Anabilim Dalı, 2011.
- Gürakar, Tolga, *Türkiye ve İran: Gelenek, Çağdaşlaşma ve Devrim*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Hazır, Agah, A Comparative Analysis of Religion-State Relations: A Case Study on Turkey and Iran, Unpublished PhD dissertation submitted to The Graduate School of Social Sciences, The Department of International Relations, Middle East Technical University, 2014.
- Homayounpor, Mohammed, The Process of Modernization in Iran and Turkey: The Era of State Building. Unpublished PhD Submitted to New School for Social Research, 1978.
- Huntington, Samuel P, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, New York. Simon Schuster Paperbacks, 2003.

- Huntington, Samuel P., “The Change to Change: Modernisation Developments and Politics”, *Comparative Politics*, 1971, (3)3.
- Hurd, Elizabeth Shakman, “Contested Secularisms in Turkey and Iran,” in E. S. Hurd (ed) *The Politics of Secularism in International Relations*, Princeton,NJ: Princeton University Press, 2008.
- İnalçık, Halil, “Turkish and Iranian Political Theories and Traditions in Kutadgu Bilig,” in H. İnalçık, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Bloomington: Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series, 1993.
- Issawi, Charles, “Egypt, Iran and Turkey 1800-1970: Patterns of growth and development in disparities,” In Bairoch, P and Levy-Leboyer (ed) *Economic Development since the Industrial Revolution*, M. New York: St. Martin’s Press, 1981.
- Karasipahi, Sena, “Comparing Islamic Resurgence Movements in Turkey and Iran,” *The Middle East Journal*, 2009, (63) 1.
- Kuran, Timur, *İslâm’ın Ekonomik Yüzleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Kuran, Timur, “Preface: The Economic Impact of Culture, Religion and the Law,” *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2009, (71) 5.
- Landes, David, “Culture Makes Almost All the Difference,” in Lawrence E. Harrison, Samuel P. Huntington (ed) *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*, New York, Basic Books, 2000.
- Matin, Kamran, *Recasting Iranian Modernity International Relations and Social Change*, New York: Routledge, 2013.
- Metin, Celal, *Emperyalist Çağda Modernleşme: Türk Modernleşmesi ve İran (1800- 1941)* Ankara: Phoenix, 2011.
- Mottahadeh, Roy, *Peygamberin Hırkası İran’da Din ve Politika, Bilgi ve Güç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

- Parsa, Misagh., *Social Origins of the Iranian Revolution*. New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1989.
- Perry, John R., “Language Reform in Turkey and Iran,” *International Journal of Middle East Studies*, 1985, (17) 3.
- Pfaff, Richard F., “Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran,” *The Western Political Quarterly*, 1963, (16) 1.
- Howard Ross Marc, “Culture,” in Mark Irving Lichbach, Alan S. Zuckerman (ed) *Comparative Political Analysis*, in *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, New York: Cambridge University Press, 2012.
- Roundtable, “Whither Social History?” *International Journal of Middle East Studies*, 2014, (46) 2.
- Rudi, Mathee, “Transforming Dangerous Nomads into Useful Artisans, Technicians, Agriculturalists: Education in the Reza Shah Period,” in Stephanie Cronin (ed) *The Making of Modern Iran State and Society under Reza Shah, 1921-1946*, London: Routledge, 2003.
- Said, Edward W., *Orientalism Western Conceptions of the Orient*, Noida: Penguin Books, 2003.
- Schlosser, Dirk Berg, *Mixed Methods in Comparative Politics: Principles and Applications*, London: Palgrave Mc Millan, 2012.
- Sevindi, Nevval (Çizgen), *İki Ülke İki Devrim*, İstanbul: Say Yayınları, 1987.
- Shambayati, Hootan, “The Rentier State, Interest Groups, and the Paradox of Autonomy: State and Business in Turkey and Iran,” *Comparative Politics*, 1994, (26) 3.
- Shambayati, Hootan, “A Tale of Two Mayors: Courts and Politics in Iran and Turkey” *International Journal of Middle East Studies*, 2004, (36) 2.
- Sinkaya, Bayram, “Şii Ekseni Tartışmaları ve İran,” *Avrasya Dosyası*, 2007, (13) 3.

- Skocpol Theda, *States and Social Revolutions a Comparative Analysis of France, Russia and China*, New York: Cambridge University Press, 1979.
- Skocpol, Theda & Somers. Margaret, "The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry," *Comparative Studies in Society and History*. 1980, (22) 2.
- Skocpol, Theda, "Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution," *Theory and Society*, 1982, (11) 3.
- Tezcur, Güneş Murat, *Muslim Reformers in Iran and Turkey the Paradox of Moderation*, Austin: University of Texas Press, 2010.
- Tipps, Dean C., "Modernisation Theory and the Comparative Study of Societies," *Comparative Studies in Society and History*, 1973, (15) 2
- Wiarda, Howard J., "the Ethnocentrism of the Social Science Implications for Research and Policy." *The Review of Politics*, 1981, (43)2.
- Zubaida, Sami, *The Question of Sectarianism in Middle East Politics*, 2013. <https://www.opendemocracy.net/sami-zubaida/question-of-sectarianism-in-middle-east-politics>

Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği

Sami Eker*

Özet

Küreselleşme süreci ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle köklü bir dönüşüm geçiren savaş olgusu yeni birtakım kavramsal arayışları beraberinde getirmiştir. 1990'lardan günümüze ön plana çıkan "yeni savaşlar" tartışması, savaşın tanımından aktörlerine, 21.yüzyılda devletlerin savaşlardaki yerinden kullanılan taktik ve stratejilere kadar çok yönlü bir perspektif sunmaktadır. Güç kullanma tekelinin devlet egemenliğinden çıkarak özelleşmesi, devletlerarası savaşların yerini iç savaşların alması ve devlet-dışı oluşumların savaşı yürüten temel aktörler haline gelmesi; savaşı meydana getiren amaç ve motivasyonların ciddi bir dönüşüme uğramasıyla sonuçlanmıştır. Şiddetin ve etnik/dinsel kimliklerin araçsallaştırılmasıyla savaş ekonomisinden faydalanan silahlı gruplar yerel otoriteler haline gelmiştir. Bu süreçte internet ve sosyal medyanın yaygın ve etkin biçimde kullanılması küresel düzeyde bir savaşçı ağı oluşturmuştur. Arap Baharı'nın bir parçası olarak 2011'de başlayıp kısa sürede iç savaşa dönüşen Suriye Krizi, yeni savaşlar bağlamında değerlendirilebilecek kapsamlı ve güncel bir örnek teşkil etmektedir. Ülkede yaşananlar, savaş olgusunun gelecekteki konumunu projeksiyon tutacak unsurlar barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Lordları, Devlet-dışı Aktörler, Yasa-dışı Ekonomik Girişimler, Şiddetin Araçsallaştırılması, Suriye Krizi

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, samieker33@gmail.com

The Transformation of War: New Wars and The Case of Syrian Crisis

Sami Eker*

Abstract

The dramatic transformation of war phenomenon has led to some conceptual seekings in line with the globalization process and the end of Cold War. From 1990 onwards, the “new wars” debate provided multi-dimensional perspective for the war’s definition, its actors, strategies and states’ position. Objects and motivations behind wars concluded with significant transformations: Privatization of state’s monopoly over use of force, replacing the inter-state wars by intra-state wars, and the emergence of non-state actors as a main side of war. In this process, armed groups benefiting from war economy, violence and ethnic/religious separations turned local authorities. Social media and internet platforms helped to form a warrior network in global level. Transforming to a civil war in a short period, the Syrian Crisis, which has started in 2011 as part of the Arab Spring, is an actual and comprehensive case for the new wars debate. Current situation in the country comprises a string of components that could shed light on the future position of the war phenomenon.

Keywords: *War Lords, Non-state Actors, Illegal Economic Enterprises, Instrumentalizing of Violence, Syrian Crisis*

Giriş

Savaş, insanlıkla birlikte var olup tarih boyunca değişen, yöntem ve uygulama bakımından farklılaşan, kapsamlı ve dinamik bir kavram olagelmıştır. İlk çağlardan imparatorluklara, ulus-devletlerin doğuşundan günümüz dünyasına değin savaş, toplumların ve devletlerin yaşadığı doğal bir gerçeklik olmuştur. Hedefe giden yolda en etkili araç olarak görülen savaş, kimi zaman değer ve inançları korumada, kimi zamansa zenginlik ve şöhreti kazanmada bir anahtar olarak algılanmıştır.

Uluslararası İlişkiler yazınında Pelepones Savaşları'yla (MÖ 431-404) tarihsel bir temellendirme yapılsa da 1648 Westfalya Antlaşması sonrası modern ulus-devletler bağlamında ele alınan savaş, hep imparatorluklar/devletler arasında meydana gelen bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Şüphesiz savaşların sınırları, yıkıcılığı, kullanılan araçlar, taktik ve stratejiler sürekli bir evrim geçirmiştir. Lakin devletlerin tekelinde ve düzenli orduların komutasında oluşu, belli norm ve hukuk kuralları bünyesinde gerçekleşen yapısı değişmemiş; hedefi düşman mevzi ve askerleri olan, belli bir toprağı ele geçirmeyi arzulayan ve tarafların simetrik şartlarda (aktör, araç ve yöntem bakımından) mücadele ettiği zemin sabit kalmıştır.

Öte yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin etkisiyle değişen dünya düzeninde, savaş olgusunun ciddi bir dönüşüm yaşadığı gözlemlenmiştir. Savaşın tanımından aktörlerine, amaçlarından yeni taktik ve stratejilerine kadar görülen bir dizi köklü değişim, konuya ilişkin önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin çökerek iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla beraber Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Afrika gibi birçok bölgede ciddi savaşlar meydana gelmiş, çoğunluğu iç savaş şeklinde görülen çatışmaların eski savaşlardan ayrılan yönleri dikkat çekmiştir. Dolayısıyla geleneksel tanımlamanın bazı yeni durumları açıklamakta yetersiz kaldığı fark edilmiştir.

Bu doğrultuda Kaldor ve Münkler gibi isimler “yeni savaşlar” şeklinde bir kavramsallaştırma üzerinden mevcut konjonktürü tanımlarken; Lind “dördüncü nesil savaşlar” biçiminde bir betimlemede bulunmuştur. Bu ve başka birçok yazar yeni savaşların neden yeni olduğunu, modern dönem ve öncesindeki savaşlardan nasıl köklü bir ayrıma tabi tutulması gerektiğini açıklamışlardır. Adı geçen bölgelerde birebir görüldüğü üzere savaşların

doğasında yaşanan dramatik değişim, yazarların temel tezlerini doğruladığı gibi gelecekteki savaşların niteliklerine dair farklı bir projeksiyon da sunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen dönüşüm süreci çerçevesinde “yeni savaşların” özelliklerini irdeleyerek geleneksel savaşlardan hangi yönlerde ayrıldığını ve günümüz Üçüncü dünyasındaki savaşların nasıl ele alınması gerektiğini açıklamaktır. Bu minvalde küreselleşmenin etkisiyle yıpranan ulus-devlet otoritesinin Soğuk Savaş sonrası dönemde güç kullanma tekelinin ne şekilde dağıldığı, buna bağlı olarak devlet-dışı aktörlerin türeyip nasıl birer savaş grubu haline geldiği açıklanacaktır.

Çalışmaya pratik bir değer katmak amacıyla yeni savaşlar olgusunun tüm unsurları Suriye krizinden örneklerle somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Mart 2011’den bu yana dünya gündemine oturan Suriye’deki gelişmelerin vaka incelemesi olarak seçilmesinin nedeni, hem güncel bir örnek olması hasebiyle konunun daha somut anlaşılabilceği inancı hem de ülkede yaşanan olayların yeni savaşlar kavramı ile oldukça uyumlu olmasıdır. İç savaşın başlamasıyla beraber ortaya çıkan silahlı gruplar, bu grupların rejimle ve kendi aralarında yaşadığı mücadeleler ve hakimiyet kurdukları bölgelerdeki faaliyetler yeni savaşlar kavramının temel tezlerini destekleyici yöndedir. Bununla birlikte Suriye’deki gelişmelerin yeni savaşların sunduğu bakış açısıyla değerlendirildiğine pek rastlanmamaktadır. Zira hem bu boşluğu doldurmak hem de bu ülkeyle sınırlı kalmayıp gelecekte dünyanın değişik bölgelerinde yaşanacak benzer çatışmalara farklı bir perspektif sunmak çalışmanın nihai amacıdır.

Eski Savaşlar

Savaşın Evrimi

Savaş, zaman ve mekân fark etmeksizin en az iki aktör arasında görülen şiddet içerikli çatışma halidir. Bu aktörler kimi zaman insanlar, yerel topluluklar veya küçük savaş grupları iken, kimi zaman şehir devletleri, kralıklar veya imparatorluklar ile modern çağda ulus-devletler olmuştur. Yoğunluk derecesi, kullanılan araçlar ve türü ne olursa olsun uyuşmazlıklar ve çatışan çıkarlar savaşları meydana getiren temel etmenler olarak kalmıştır.

Uluslararası İlişkiler literatüründe savaş, belli siyasi güç ve otoriteye sahip aktörler arasındaki çatışmalar olarak kabul edilmiş, bu yüzden ilk çağlardan günümüze şehir devletleri, imparatorluklar ve ulus-devletlere özgü sayılmıştır. Barutun ateşli silahlarda kullanıldığı Orta Çağ'ın sonlarına dek savaş, yerel düzeyde ve sınırlı araçlarla yürütülen mücadelelerden oluşmuştur. Düzenli ve profesyonel orduların görülmediği bu dönemde paralı askerlik sistemi geçerlidir. Yöneticiler kontrol ettikleri bölgenin güvenliğini sağlamak, otoritelerini sürdürmek ve isyanları bastırmak için paralı askerler kiralamışlardır. İlk zamanlar ok, mızrak ve kılıç gibi basit araçlar kullanan askerler mesafelerin artması ve savaş alanlarının genişlemesine paralel olarak süvarilere veya arabalı savaşçılara dönüşmüştür.

Uzakdoğu'da icat edilip ateşli silahlarda kullanılmaya başlayan ve Osmanlılar üzerinden Avrupa'ya yayılan barut, savaşın evrimindeki önemli dönüm noktalarındandır. 1453-1648 tarihleri arasındaki zaman dilimi, top ve tüfeklerde kullanılan barutun savaşlardaki belirleyici güç haline gelişini simgelemektedir. Bu gelişme, Orta Çağ'ın feodal kalelerinin yıkılmasına ve siyasal sistemin değişerek yeni bir çağa girilmesine öncülük etmiştir. Kral-lara bağlı paralı askerlik sistemi çözülmeye uğramış ve düzenli orduların ilk modelleri oluşturulmuştur.

Barutun kullanılmaya başlamasıyla savaşların yıkıcılığı artarken zırhlı süvarilerin muharebe alanındaki üstünlüğü son bulmuştur. Gelişen topçular yalnızca karada değil, "gemilerin güvertelerine monte edilen toplar sayesinde denizlerde de"¹ stratejik üstünlük elde etmiştir. Barutun keşfi, ateşli topların yanında basit tüfek ve tabancaların savaş alanına girmesini sağlamış, böylece ok ve kılıç kullanan süvariler yerini silahlı piyadelere bırakmıştır. Avrupa'da 16. ve 17.yüzyıllarda yaşanan Seksen Yıl Savaşları, Osmanlı-Rus Savaşları ve Otuz Yıl Savaşları'nda bu dönüşüm net biçimde görülmüştür.

Kıtadaki mezhep savaşlarını bitiren Westfalya düzeninden Fransız İhtilali'ne dek geçen dönem (1648-1789) klasik devletlerarası savaşlar olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı devletler bağımsız hale gelerek hanedanlıklara dönüşmüştür. Aydınlanma düşüncesiyle rasyonalist değerlerin yayılması, geçmişte yaşanan din sa-

1 Haldun Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s.156.

vaşlarının kötü hatırası ve sosyo-ekonomik faktörler² dönemin krallıklarını “sınırlı savaş” anlayışına itmiştir. Dolayısıyla temel askeri doktrin, belli küçük hedeflerin ele geçirilmesi ve kontrol altında tutulması üzerinedir. Avrupa’daki devletler içeride isyancılara dışarıda ise yabancılara karşı savaşmaya hazır olan krallara bağlı profesyonel ordularla tanışmıştır.³ Belli bir görev veya hizmete özgü olarak temin edilen paralı askerlere ayrılan kaynaklar artık devletin savunması için ‘düzenli’ ve ‘disiplinli’ ordulara kanalize edilmiştir.

Klasik devletlerarası savaş döneminde temel strateji, hareketli topçulara ve tümen sistemine dayanan bir yapı kazanmıştır.⁴ Muharebe alanı, çok sayıda piyadenin basit tüfeklerle çizgisel bir düzende ve belli hatlar şeklinde savaştığı, cephede azami ateş gücünün toplanmasının gerektiği, manevranın ve teknolojinin sınırlı şekilde kullanıldığı bir alandır.⁵ Bu süreçte savaşın sınırlı düzeyde kalması, devletlerin belli sayının üstünde silah ve askere finansman ayırmada güçlük çekmesinden kaynaklanmıştır. Bu sınırlılığın aşılması ise modern savaşlar dönemini başlatan Fransız İhtilali’nin kitleleri harekete geçiren milliyetçilik ideolojisiyle mümkün olmuştur.

Modern Savaşlar

Modern savaşlar, Fransız İhtilali’yle birlikte 18.yüzyılın ‘sınırlı savaş’ anlayışından sıyrılan ve Napolyon’un “yurttaşlar ordusuyla” temellendirilen dönemde başlamıştır. İhtilal dönemi düşünürlerinden Montesquieu ve Rousseau gibi isimlerin ‘her yurttaşın ülkesini savunması’ ve ‘ordunun silah altındaki vatandaşlardan oluşması’ yönündeki düşünceleri dönemin ideolojik altyapısını hazırlamıştır. Buna bağlı olarak kitlesel bir nitelik kazanan savaşlar, küçük toprak kazançlarından ziyade düşmanın tamamen

---

2 Michael Sheehan, “The Evolution of Modern Warfare”, *Strategy in the Contemporary World*, John Baylis ve diğerleri (eds.), Fourth Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, s.41.

3 Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.165.

4 Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.167.

5 Metin Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/Images...>, s.88

yok edilmesi ve geniş alanların ilhak edilmesi ilkesine dayandırılmıştır.⁶ 19.yüzyıla girerken bu değişim, milliyetçilik ideolojisiyle beslenen ulusal orduları ve tüm sıradan insanların askere alınabildiği bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.⁷

Bu dönemde savaş alanında topçu sınıfının önemi artarken Sanayi Devrimi ve gelişen teknolojinin etkisiyle makineli tüfekler icat edilmiştir. 19.yüzyılın ikinci yarısında demiryolu ve toplu taşımanın gelişmesi, birliklerin manevra ve kuvvet kaydırma imkanını artırırken telgrafın kullanılmaya başlaması savaştaki sevk ve idareyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca askeri karar verme sürecinin karmaşıklaşması üzerine teknik bilgi ve karargâh desteğini sağlayacak kurmay sınıfı oluşturulmuştur.⁸

Modern savaşlarla etkisi günümüze dek süren ideolojik bir evrim de yaşanmıştır. Prusyalı bir General olan Carl von Clausewitz'in 1832'de yayınlanan *Vom Kriege* (Savaş Üzerine) adlı eseri, savaşın amacı ve yürütülme biçimi üzerine teorik bir anlayış getirmiş, kuramsal olarak savaş, 1990'lerden sonra "yeni savaşlar" kavramı tartışılmaya başlayana dek Clausewitzci yaklaşımla analiz edilmiştir. Zafere ulaşmak için halk, ordu ve hükümet arasında bir denge olması gerektiğini söyleyen Clausewitz⁹ savaşı rasyonel bir politika aracı olarak görüp diplomasi veya ekonomik yaptırımlar gibi doğal saymıştır. Ona göre savaş, siyasetin farklı bir uzantısı olarak düşmana istekleri yaptırma sanatı ve pazarlığın acımasız halidir.¹⁰ Savaş, başka yollarla ulaşılamayan hedeflerin şiddete başvurulmasıyla elde edilmesi yöntemidir ve esas olan getirdiği siyasi sonuçtur. Clausewitz, Napolyon Savaşlarını teorik bir çerçeveye oturtup ilerleyen dönemlerde savaş olgusunun daha politik bir hüviyet kazanmasını sağlamıştır. Bu anlamda Soğuk Savaş sonrası döneme kadar ana aktörünün devlet olduğu ve "devletlerarası" merkezli bir

6 Sheehan, "The Evolution of Modern Warfare", s.41.

7 Örneğin 1750'lerde bir ordunun maksimum 50.000 kişiden oluştuğu söylenirken, 1812'ye gelindiğinde Napolyon, 600.000 askerle Rusya'ya sefer düzenlemiş, daha sonraları ise Fransız ordusu 3 milyonu aşkın bir sayıya ulaşmıştır. Sheehan, "The Evolution of Modern Warfare", s.42.

8 Gurcan, "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", s.88-89.

9 Yalçınkaya, "Savaş", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (eds.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.276.

10 Sheehan, "Military Security", *Contemporary Security Studies*, Alan Collins (ed.), Third Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, s.152.

tasavvura dayanan savaş teorileri Clausewitz'in mirası olmuştur.

1914-1945 tarihleri arasında yaşanan iki büyük dünya savaşı Clausewitz'in tanımladığı mutlak savaşın, ülkelerin bütün kaynaklarını seferber edip rakip tarafın askeri gücünü imha etmeye odaklandığı ve her bireyin doğal asker sayıldığı topyekûn savaşa dönüşmesini temsil eden zirve noktalarıdır.¹¹ Seferber edilen kaynaklarla birlikte “teknolojik gelişmeler dönemin savaş stratejilerini belirlemektedir”.¹² Yalçinkaya'nın belirttiği gibi, “modern savaşların eski savaşlara nazaran en belirgin özelliği mekanikleşmesidir.” I.Dünya Savaşı'yla beraber uzun menzilli saldırı gücü (makineli tüfek, top, gazlar) motorlu taşımacılık (demiryolu, kamyonlar, savaş gemileri, tanklar, hava gemileri) ve ağır koruma sağlayan zırhların kullanılmasıyla savaş sanayi birinci önceliğe ulaşmıştır. Fransa'nın geliştirdiği mayın, torpido ve denizaltılar Almanlar tarafından etkin bir uygulama alanı bulurken¹³ askeri amaçla ilk kez 1908'de kullanılan uçaklar I.Dünya Savaşı esnasında yüz binlerle ifade edilmiştir.¹⁴

Bu dönemdeki muharebelerin temel karakteristiği, savaşan tarafların sivillerden uzak, tahkimli mevzilerde statik olarak ve göğüs göğse çarpışmasıdır. Taarruzdan ziyade savunmanın ön plana çıktığı ve temel amacın cephedeki düşmanın fiziki varlığının yok edilmesi olduğu bir durum söz konusudur.¹⁵ Topyekûn savaşta cephe sayısının artmasıyla belli bir hattı yararak düşmanı alt etmek imkansız hale gelmiştir. II.Dünya Savaşı bunun en güzel misalidir. Bu savaşta başarılı olan manevra anlayışı ile artık muharebe sahası hat şeklinde olma özelliğini yitirmiştir. Yerine, derinlikte savunma ve kuşatma taktikleri geliştirilmiştir.¹⁶ Cephe gerisinde hızlı ateşleme özelliğine sahip toplar bulunurken, kara operasyonlarının dinamik gücü olan tanklar uzun menzillere erişme imkanı yakalamıştır. Hava gücünün belirleyici bir unsur haline gelmesi ve manevra yeteneği gelişen denizaltıların yoğun kullanımı ise zamanla siper savaşlarını ortadan kaldırmıştır.

---

11 Bu konuda bkz. Yalçinkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.181-186.

12 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.89.

13 Yalçinkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, s.178-179.

14 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.89.

15 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.89.

16 Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, s.91-92.

Amerikan uçaklarının atom bombalı saldırılarıyla sonlanan bu evre, tüm yıkıcılığına rağmen savaşların sonunu getirmemiş, yeni siyasi gelişmeler ve teknolojik devrimlerle sürmüştür.

II.Dünya Savaşı'nı bitiren bombalar, savaş sonrası dönemde uluslararası siyasal sistemin iki kutuplu bir yapı kazanmasında etkili rol oynamıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Batı ve Doğu bloklarının liderleri olarak siyasi, ideolojik, ekonomik ve askeri bakımdan dünya siyasetini iki kampa ayırması, nükleer ve askeri teknolojideki üstün gelişmelerle bir adım daha ileri gitmiştir. 1945 ve 1949'da sırasıyla ABD ve SSCB nükleer güce dönüşürken 1952 ve 1953'te iki ülke art arda hidrojen bombası üretmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1957'de kıtalararası balistik füze teknolojisine ulaştığını kanıtlaması bu süreçte karşılıklı yok olma tehlikesine dayanan caydırıcı bir nükleer denge oluşturmuştur. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde nükleer silahların insanlığı yok etme riski 1962'de yaşanan Küba Füze Bunalımı'yla idrak edilebilmiştir.

Nükleer caydırıcılığın iki süper gücü doğrudan çatışmaktan alıkoyması, topyekûn savaş pratiğini ortadan kaldırarak konvansiyonel silahlarla yürütülen sınırlı vekâlet savaşlarını (*proxy war*) gündeme getirmiştir. Aynı dönemde NATO tarafından kabul edilen ve yapılan herhangi bir saldırıya nükleer düzeyde karşılık verilmesini öngören “kitlesele mukabele” doktrini, “esnek mukabeleye” çevrilerek orantılı seviyede karşılık verilmesi benimsenmiştir. Buna rağmen her iki bloktaki ülkeler, kaynaklarının önemli bir bölümünü savunma sanayine ve silahlanmaya ayırarak gerginliğin tırmanmasına yol açmışlardır.

Mevcut dengeler nükleer düzeydeki bir savaşı engellese de dünyanın muhtelif yerlerinde vuku bulan sınırlı konvansiyonel savaşların önüne geçilememiştir. Aksine Kore, Vietnam ve Arap-İsrail Savaşları gibi birçok çatışmada blok liderleri çatışan tarafları destekleyerek vekalet savaşları yürütmüşlerdir. Yine de nükleer tehdidin varlığı, konvansiyonel savaşların süre ve etki bakımından belli seviyelerde tutulabilmesini kolaylaştırmıştır.

Bir yandan 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca görülen silahlanma yarışının artan risk ve maliyeti, 1970'lere gelindiğinde blok liderlerini silahsızlanma anlaşmalarına sevk ederken, diğer yandan özellikle Üçüncü Dünya ülkelelerinde gerilla gruplarının devletlere karşı asimetrik yöntemlerle yürüttüğü

savaşlar¹⁷ yaşanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda görülen iç savaşlar ve savaşlara dahil olan devlet-dışı aktörler, 20.yüzyılın son çeyreği itibariyle ‘yeni savaşlara’ hazırlık aşaması olarak görülebilecek bir dönüşümü tetiklemişlerdir. Nihayetinde Sovyetlerin çökmesiyle Soğuk Savaş sona erince, dünya genelinde ortaya çıkan çatışmaların ekseriyeti bu yeni savaş biçiminde olmuştur.

Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği

Bir Kavram Olarak Yeni Savaşlar

Savaş, sahip olduğu yapısal ve sabit özellikler kadar değişken bir karakter de göstermektedir. Soğuk Savaş’ın bitimiyle uluslararası siyasal sistemde meydana gelen kırılmaların derinliği bu değişkenliği bir adım daha öteye götürmüştür. Küreselleşmenin etkisi ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması savaşın doğasını derinden etkileyerek yepyeni bir boyut kazandırmıştır.

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle ‘tarihin sonunun’ geldiği, kapitalist düzenin tüm küreye yayılıp savaşların sona ereceği ve ebedi barışın hakim olacağı düşüncesi büyük bir yanılgı olmuş, asıl sona eren devletlerarası ‘eski’ savaşlar iken savaşın kendisi farklı tezahürlerle yeniden nüksetmiştir.¹⁸ Orta-doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Afrika’da görülen şiddetli çatışmalar bunu doğrulamıştır. Bu çatışmalarda savaşın yapısının, araçlarının ve taraflarının ciddi dönüşüm geçirdiğinin anlaşılmasıyla yeni bir kavramsallaştırma ihtiyacı doğmuştur. Sonraları birçok yazarın benimseyerek tartıştığı “yeni savaşlar” kavramı Mary Kaldor ve Herfried Münkler gibi isimlerin öncülüğünde literatüre kazandırılmıştır. Benzer niteliklere haiz başkaca kavramlar yine o tarihlerden günümüze farklı yaklaşımlarla analiz edilmiştir.¹⁹

---

17 Savaşın hem geleneksel siyasi yapıda hem de uluslararası hukukta yalnızca devletler arasında yaşanan silahlı çatışmalar olarak görülmesi bu dönemden itibaren gerilla savaşlarını, terör eylemlerini ve iç savaşları kavramsal bir tartışmaya açmıştır.

18 Herfried Münkler, “Old and News Wars”, *The Routledge Handbook of Security Studies*, Myriam Dunn Cavelty ve Victor Maver (eds.), London: Routledge, 2010, s.190.

19 Bunlardan öne çıkanlar, “post-modern savaşlar”, “halkların savaşları”, “hibrit savaşlar” ve “dördüncü nesil savaşlar”dır. Özellikle Lind’in 1989’da ortaya attığı Dördüncü Nesil Savaşlar kavramı, savaş çalışmalarında kullanılan tarihsel kategorizasyonlarda önemli

Temelde Clausewitzci yaklaşımın eleştirisi üzerine inşa edilen yeni savaşlar kavramı, küreselleşme, iktisadi faktörler, ulus-devletin aşınması, teknolojinin rolü ve şiddetin özelleşmesi gibi belirleyicilerle açıklanmıştır. Kaldor'un 1998'de basılan *Old & New Wars* adlı eseri ve Münkler'in 2002 yılında yayımlanan *Die Neuen Kriege* (Yeni Savaşlar) kitabı "yeni savaşlar" kavramını literatüre sokan iki temel yapıttır. Kaldor'a göre²⁰ yeni savaşlar, küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla değişen ekonomik, sosyo-politik ve kurumsal yapının ulus-devletin mekanizmalarını ve askeri güç kullanma tekelini ortadan kaldırmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ortamda türeyen devlet-dışı aktörler olarak suç örgütleri, yerel savaş lordları, terör grupları ve çeteler yeni savaşların temel oyuncularındır. Savaşın devlet-dışı aktörlerce yürütülür hale gelmesine mukabil artık devletlerarası (*inter-state*) değil, devlet içi (*intra-state*) savaşlar ön plandadır. Düzenli ordulara bağlı üniformalı askerlerin yerini alan savaş lordları, asker-sivil ayrımının bulanıklaşmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş ve öncesi dönemin hakim ifade biçimlerinden olan ideolojinin yerini ayrıştırıcı bir araç olarak kimliklerin almasıyla şiddetin bu kimlikler üzerinden tanımlanan ötekiye/düşmana yöneltilmesi söz konusu olmuş, böylece yeni savaşlarda siviller öncelikli hedef haline gelmiştir. Üstelik tüm bunlar, perde arkasında yasa-dışı ekonomik faaliyetlerde bulunarak zenginleşen yeni savaş aktörlerinin kaos ortamını sürdürüp oluşturdukları savaş ekonomisine zemin hazırlayan, böylece yeni savaşları yasa-dışı ekonomik bir girişim haline getiren zincirin halkalarıdır.

Benzer argümanlara referans veren Münkler, çalışmalarında yeni savaşları yeni yapan parametrelerin ağırlık merkezini 'şiddet ekonomisine' dayandırmaktadır.²¹ Münkler'e göre aşırı şiddetin uygulandığı savaş bölgelerindeki soygun, talan ve haraç getirileri ele geçirilen yeraltı

---

bir referans noktasıdır. William S. Lind ve diğerleri, "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*, October 1989, s.22-26. Doğrudan "yeni savaşlar" kavramını kullanmamakla birlikte Martin Van Creveld'in savaşın dönüşümü ve gelecekteki durumuna ilişkin değerlendirmeleriyle yeni savaşlar kavramına kılavuzluk ettiği savunulabilir. Bu konuda bkz. Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, New York: The Free Press, 1991.

20 Mary Kaldor, *News & Old Wars*, Second Edition, California: Stanford University Press, 2007.

21 Herfried Münkler, *Yeni Savaşlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.125-162.

kaynakları ve diğer kıymetli mallarla birlikte ciddi bir finans kaynağı oluşturmaktadır. Uluslararası kaçakçılık şebekelerinde işletilip silah ve paraya dönüştürülen bu kaynaklar aynı zamanda savaşların ana motivasyonu haline gelmektedir. Bir başka yazar Mello²²; terörizm, kimlik siyaseti, asimetrik yöntem ve devletin güç kullanma tekelinin erozyona uğraması gibi birbiriyle bağlantılı konuları yeni savaşların eski geleneksel savaşlardan ayrılan yönü olarak ele almıştır.

Yeni savaşların öne çıkan ‘yeni’ özelliklerine baktığımızda ilk olarak etki bakımından modern savaşlardan daha yıkıcı ve aynı zamanda son derece ucuz olmalarından bahsedilebilir. Yeni savaşlar, geniş alanlara yayılması, süre bakımından ucu açık olması ve toplumsal tabana derinlemesine nüfuz etmesi nedeniyle klasik savaşlara göre daha vahim yıkımlar doğurmaktadır.²³

İkinci olarak düşük yoğunluklu (*low intensity*) yapıya bürünen yeni savaşlar, kesintili ve ağır şekillerde süren çatışmalardan ziyade farklı sahnelerle zihinlere kazınıp süreklilik kazanan ve savaşın devam ettiği izlenimini uyandıran bir görünüm kazanmıştır. Normalde geleneksel savaşlarda belli bir süreden veya kaynakların yetersiz kalmasından sonra savaş biter ateşkes yahut barış antlaşmalarıyla düzen sağlanır ve diplomasi masasında çeşitli şartlar mağlup tarafa dayatılır ya da taraflar arasındaki ilişkileri belirleyen yeni bir rejim kurulurdu. Yeni savaşlarda aksine zaman ve mekan sınırlarının belirsiz olmasının yanında, kullanılan yöntemlerin kaos halini tekrar tekrar üreterek potansiyel bir sonsuzluğa sürüklemesi söz konusudur. Dolayısıyla ‘sürekli savaş’ hali olağanlaşırken barış nadiren görülmektedir. Bir bakıma Platon’un söylediği gibi “bittiğini sadece ölülerin hissettiği”²⁴ bir savaş formu meydana gelmektedir. Yeni savaşlardaki bu süreklilik hali ve uzun sürme eğilimi, geleneksel anlamdaki “zafer” kavramını da anlamsız hale bürüten kontrol dışı bir görünüm almaktadır.²⁵

---

22 Patrick A. Mello, “In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War”, *European Journal of International Relations*, 2010, c. 20, sy. 10, s.1-13.

23 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.127.

24 Richard H. Shultz ve Andrea J. Dew (haz.), *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of a Contemporary Combat*, New York: Columbia University Press, 2006, s.28.

25 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Haluk Özdemir ve Nasuh Uslu, İstanbul: Adres Yayınları, 2013, s.301.

Üçüncü olarak 21. yüzyılın yeni savaşlarının, devlet kurma ve yıkma çizgisinde ölçeklenen modern savaşların icra yöntemlerinden çoğunlukla sıyrıldığından söz edilebilir. Savaş ilanı, orduların sevkı, cephelerin açılması, topyekûn muharebe, ateşkes yahut barış antlaşmaları gibi olgular neredeyse rafa kalkmıştır. Çatışmalar dar sınırlarda yürütülse de kullanılan yöntem ve ilişkiler küresel düzeyde etki sahibi olabilmektedir.²⁶ Başka deyişle, savaşla doğrudan veya dolaylı bağlantıya sahip aktörler ve savaş yürütmek için yapılan faaliyetler açısından fiziksel sınırlar ortadan kalkmaktadır.

Kaldor'a göre savaşın yeni tanımı "iki ya da daha çok örgütlü grubun siyasi terimlerle şekillendirdiği şiddet eylemidir".²⁷ Yani geleneksel tanımındaki "devlet" burada savaşın olmazsa olmazı değildir. Savaş artık hem bir çıkar mücadelesi hem de 'karşılıklı girişimdir'. Çıkar mücadelesidir; çünkü ekonomik kâr için savaşılan bir düşman vardır. Karşılıklı girişimdir; çünkü taraflar savaş sürdürmek, savaş ekonomisi oluşturmak ve bunu korumak için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Yeni savaşlarda düşmanın ortadan kaldırılmak istenmemesinin sebebi budur. Savaş gruplarının doğrudan çatıştığı nadir görülürken sivillerin hedef tahtasına koyulması bunun kanıtıdır.

Yıpranan Devlet ve Savaşın Yeni Aktörleri

Eğer yeni savaşların oluşum süreci bir zincirin halkalarına benzetilirse bunların başında devletin tüm kurum ve mekanizmalarının yıpranarak otoritesini kaybetmesi ve güç kullanma tekeli yitirmesi gelir. Her yönüyle yıpranmaya yüz tutmuş bir devletten geriye kalan güç boşluğu, devlet dışı birçok aktör tarafından doldurulmaya çalışılır ve askeri güç ile şiddet kullanma tekeli çözülmeye uğrar. Yeni savaşların tohumu da ancak böyle bir zeminde yetişerek varlığını sürdürür.

Bu yüzden ilk olarak yeni savaşların ne tür devletlerde ortaya çıktığı sorusunu cevaplamak gerekir. Buna, siyasi istikrarsızlığa saplanmış, yönetimin meşruiyetinin ciddi manada sorgulandığı, ekonomik yönden başarı-

26 Mary Kaldor, "In Defence of New Wars", *Stability Journal*, 2013, c. 2, sy. 1, s.4.

27 Mary Kaldor, "Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in these Global Times?", *Global Policy*, 2010, c. 1, sy. 3, s.274.

sızlığa sürüklenmiş ve bunların sonucunda rejime karşı büyüyen toplumsal muhalefetin kendisini artan sayıdaki gayri-meşru devlet-dışı aktörle ifade ettiği devletler demek verilebilecek en ideal cevaptır. Kaldor'a göre yeni savaşlar küreselleşme çağına ait savaşlardır ve tipik olarak geç dışa açılan, zayıf, otoriter, devletlerde tebarüz etmektedir.²⁸ Küreselleşme ve liberal ekonomik güçlerin etkisiyle oluşan sosyal dönüşüm karşısında başarısızlığa uğrayan devletler, yeni savaşların muhiti haline gelmiştir.

Bu süreçte yalnızca malların, sermayenin, bilginin, teknolojinin ve insan hareketlerinin iç içe geçtiği bir ağ oluşmamış; bu esnek koşullarda suç örgütleri, savaş lordları, terör grupları, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçıları ile radikal etnik-dinsel hareketlere bağlı oluşumlar hareket kolaylığı kazanmıştır. Sonuçta devletler, küreselleşmenin bir uzantısı olarak hem yukarıdan hem de aşağıdan olmak üzere iki tür aşınma sürecine maruz kalmıştır. Kaldor'un tasnifine göre yukarıdan aşınma, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık, silah ticareti, istihbarat paylaşımı, ittifaklar ve savunma sanayindeki işbirliğinin sonucunda görülür. Aşağıdan aşınma ise meşruiyeti sorgulanan devlet içinde suç örgütlerinin, paramiliter grupların, çete ve gayri-meşru ekonomik faaliyetlerde bulunan organizasyonların türemesi ve bozulan iktisadi yapının yolsuzlukla anılması demektir.²⁹ Buharlaşan devlet otoritesi karşısında güçlenen bu aktörlerin giderek savaşlardaki aktif taraflardan biri haline gelmesi ise aşınmanın tamamlandığını ve "yeni savaş" durumuna geçildiğini göstermektedir.

20. yüzyılın sonlarına kadar savaşın tarafları denildiğinde iki ya da daha fazla devletten başkasının olması düşünülemezken, günümüzde devlet-dışı aktörlerin doğrudan veya dolaylı bir şekilde savaşların içinde olması doğal hale gelmiştir. Savaşı yönlendiren ve icra edenlerin resmi görevliler ve askerlerden ayrılıkçı hiziplere, paralı askerlere ve radikal gruplara geçmesi, devletin güç kullanma tekelinin erozyona uğrayışını simgelemektedir. Bu erozyonun en derin görüldüğü alan ise ordulardır. Devletin ve kurumlarının başarısızlığa uğrayarak yıpranmasının ordudaki izdüşümü, hiyerarşi ve disiplin bozulması ve yerel komutanların bir tür savaş lorduna dönüşmesidir.³⁰ Savaşın gevşek bir örgütlenmeye sahip ve kurallarına göre savaşmayı

---

28 Kaldor, "In Defence of New Wars", s.2.

29 Kaldor, *New & Old Wars*, s.5-6.

30 Kaldor, *New & Old Wars*, s.97-98.

reddeden düzensiz savaşçılar tarafından yürütülmesi³¹ artık büyük ve ağır donanımına sahip orduları küçük savaş klikleri karşısında handikaplı pozisyona düşürmektedir. Cephenin ortadan kalktığı, düşmanın belirsizleştiği, savaş alanının bilinmez hale geldiği ve asker-sivil mefhumları arasındaki bulanıklığın arttığı şu halde, savaş lordlarının yeni yöntemleri düzenli ordu mantığına ters düşmektedir.

Savaşın yaşandığı ülkedeki genel tablo, sınır bölgeleri ve kırsal alanlarda kontrolü kaybeden ordunun merkezi noktalara çekilmesine mukabil çok sayıda savaş grubunun küçük ve lokal bölgeleri ele geçirerek kendi nüfuz alanlarını oluşturması şeklindedir. Bu bölgeler, ekonomik öneme sahip kaynak, tesis veya üretim merkezleri olabileceği gibi stratejik önem taşıyan sınır kapıları da olabilmektedir. Ulusal sınırlar savaş kliklerinin ülke içinde farklı bölgelerde hakimiyet kurmasının yanında sınırları aşır komşu ülkelerde konuşularak gerçekleştirdiği operasyonlar nedeniyle de anlamsız hale gelmektedir.

Yeni savaşlara ilişkin bu genel durum, dördüncü yılını doldurmuş olan Suriye krizinde somut olarak görülebilmektedir. Arap Baharı sürecinin bir parçası olarak 15 Mart 2011’de barışçıl protestolarla rejime karşı başlayan isyan, bu süre zarfında derin bir iç savaşa ve “yeni savaşların” güncel bir örneğine dönüşmüştür. Beşar Esad yönetimindeki Suriye rejiminin sivil halkı şiddetli bir şekilde bastırmasına mukabil ülkenin çeşitli yerlerinde yerel muhalif gruplar oluşmuş ve karşılıklı çatışmalar başlamıştır.

Çok sayıda devlet-dışı aktörün ortaya çıkmasıyla ülkede tam bir kaos hali yaşanırken, ordunun ülkenin kuzeyinden ve birtakım kırsal alanlarından çekilerek daha merkezi ve stratejik noktalara enerjisini yoğunlaştırdığı görülmüştür. Otorite boşluğundan faydalanan Kürt gruplar, Demokratik Birlik Partisi (PYD) öncülüğünde ülkenin kuzeyinde kanton bölgeler ilan etmiş, diğer muhalif örgütlere karşı buranın kontrolünü elinde tutmaya çalışmıştır. Ülke genelinde rejimin devrilmesini amaçlayan gönüllü savaşçılar ve ordudan ayrılan üst düzey komutanlar tarafından Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurularak kapsamlı bir muhalif yapı oluşturulmaya çalışılmış, lakin ülke genelinde artan başına buyruk yerel silahlı grup ve çetelerin önüne geçilememiştir. Öte yandan ülkedeki istikrarsız ortamı fırsata çeviren El

---

31 Heywood, *Küresel Siyaset*, s.292.

Kaide, Nusra Cephesi adıyla Şam'ın çevresinde, Halep'te ve İdlip'te hem rejime hem de diğer muhaliflere karşı şiddetli eylemlere girişmiştir.

Gerek ÖSO'nun demokratik geçiş süreci planlarına gerekse de Nusra Cephesi'nin radikal İslamcı yorumuna karşı çıkan Selefi çizgideki Ahrar-el Şam grubu ise bazı yerel örgütlerle birleşerek İslami Cephe'yi oluşturmuştur. Bir başka aktör olarak Şubat 2014'te Irak El Kaidesi'nden ayrılıp yaptığı büyük çaplı eylemler, ele geçirdiği bölge ve kaynaklar ile kullandığı yöntemlerle adını duyuran Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) de savaşa katılmış ve zamanla ülkedeki en etkin örgüt haline gelmiştir. Şam'ın kuzeydoğusundaki Rakka ve Deyr-ez Zor gibi bölgeleri, Irak'taki hakimiyet alanlarıyla birleştirdiğini ilan eden İŞİD, 29 Haziran 2014'te İslam Halifeliği'ni kurduğunu duyurmuştur.³²

Bu gelişmeler yaşanırken Esad Rejimi, muhalif grupları bastırmak için ordunun yanında kendisine bağlı paramiliter güçler olan “Şebbiha milislerini”³³ sahaya sürerek katliamlarını arttırmıştır. Muhalif güçler, rejimin düzenli birliklerini gerilla taktikleri ve sokak savaşlarıyla dezavantajlı konuma düşürünce, Esad yönetimi Şebbihalara ek olarak Lübnan'daki müttefiki Hizbullah'ı da savaşa dahil edip aynı yöntemle mukabelede bulunmuştur.³⁴ Kısaca her bir bölgesi farklı grupların kontrolündeki küçük çatışma merkezlerine dönüşen Suriye'de, devletin güç kullanma tekeli kaybolmuş ve devlet-dışı örgütler kaosun temel oyuncularına haline gelmiştir.

Yeni Savaşların Ekonomi Politikası

Yeni savaşlar ile geçmiş dönemlerdeki devletler savaşını birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri savaşın ticarileşmesidir.³⁵ Nasıl ki yeni savaş-

---

32 İŞİD'in tarihsel oluşumu, Irak ve Suriye'deki faaliyetleri ve günümüze dek kat ettiği aşamaların kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Recep Tayyip Gürlü ve Ömer Berham Özdemir, “El Kaide'den post-Kaide'ye Dönüşüm: İŞİD”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2014, c. 1, sy. 1, s.113-154.

33 Rejime bağlı Şebbiha milisleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., “Syria Unrest: Who are the Shabiha?”, *BBC*, 24.12.2014.

34 Artur Malantowicz, “Civil War in Syria and the New Wars Debate”, *Amsterdam Law Forum*, 2013, c. 5, sy. 3, s.58.

35 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.57.

larda devletin güç kullanma tekelinin ortadan kalkması ve yönetim mekanizmalarının işlemez hale gelmesi söz konusu olmuşsa, ekonomik düzenin altüst olarak ortaya yeni bir savaş ekonomisinin çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Bunda şu üç unsurun etkisi vardır. Birincisi, hâlihazırda küreselleşme ile birlikte artan ticari ve finansal ilişkilerin paralel olarak yeraltından işleyen yasa-dışı ekonomilerin çoğalmasına zemin hazırlamasıdır. Dünyanın birçok yerinde silah kaçakçılığı, insan ve uyuşturucu ticareti, yasa-dışı mal alım satımı gibi faaliyetler artarken, yeni savaşların yaşandığı yerlerde bu durum savaşın katalizörü denilebilecek bir hal almıştır. İkinci etken savaşın getirdiği kaos ve yıkımın ülke içi ekonomiyi çökertmesidir. Kamu harcamaları ile üretim ve yatırım faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi, işsizlik ve enflasyonun tırmanması, altyapının tahrip olması, yerel hizmetlerle birlikte temel ihtiyaçlara ulaşmada görülen yoksunluk bir bütün olarak savaş ekonomisine geçişi hızlandırmıştır. Üçüncü ve en önemlisi ise ilk iki unsurun varlığıyla kolaylaşan ve savaşın yeni aktörleri tarafından yürütülen bir savaş ekonomisi oluşturma girişimidir.

Bu girişimler soygun, talan, gasp, haraç, ganimet malı satma, yasa-dışı mal ticareti, kaçakçılık, suç örgütleriyle işbirliği, karaborsadan silah ve cep-hane alımı, petrol rafinerileri ve kıymetli maden tesislerinin ele geçirilmesi, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, tarihi eser kaçakçılığı, kıymetli mala sahip dükkan ve iş merkezlerinin yağmalanması, barajların ve elektrik santrallerinin kontrol altına alınması ile tarım arazilerinin işgal edilmesi gibi çok geniş yelpazeye yayılan bir ağ formundadır. Dolayısıyla savaşın devlet-dışı aktörleri olarak bilinen yerel savaş grupları, çeteler, terör örgütleri, paramiliter kuvvetler ve organize suç örgütlerinin her biri savaşçı kimliklerinin ötesinde, bu ekonomik faaliyetleri yürüten 'girişimciler' olarak seçkinleşmektedir.

Savaşkan tarafların liderliğini yapan lordların ekonomik faaliyetlerini sürdürerek hayatta kalmaları ve zenginleşmeleri savaşın devam etmesine bağlı olduğundan, bu grupların örtülü bir mutabakat içinde oldukları anlaşılmaktadır. Zira savaşarak elde edilebilecek kârın savaşın maliyetinden fazla olması, yeni savaşları cazip bir araca dönüştürmektedir. Buradan hareketle, belirtilen illegal ekonomik faaliyetlerin ve savaş gruplarınca elde edilen kârların savaşın bir sonucu mu yoksa ortaya çıkmasındaki bir saik mi olduğu esas tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Berdal'ın işaret ettiği gibi savaş üzerine yapılan birçok çalışmada ekonomik çıkar dürtüsüyle çatışmalara zemin hazırlandığı gerçeği göz ardı edilmektedir.³⁶ Çatışmaların ortaya çıkış sürecinde ve ilk aşamalarında savaşın finansmanı için başlatılan illegal girişimler, giderek normalleşen kaos ortamında bir kâr aracına dönüşmektedir. Mello'ya göre savaşların bu yeni dönüşümündeki kıvılcımı çakan şey taşıdığı ekonomik fırsatlardır. Ona göre yasa-dışı savaş ekonomisi, içinde doğduğu toplumun maddi sıkıntılılarından yakınanların değil, kazançlı ganimet ve kârların peşinde koşan savaşçıların ortaya çıkardığı bir modeldir.³⁷ Dolayısıyla yeni savaşların ekonomik yönden bu kadar geniş bir ağa sahip olması, savaş girişimcilerinin bunu savaşın yeni bir boyutu olarak değil istikrarsız siyasi ortamların yeni kazançlı iktisadi modelleri şeklinde görmeleriyle açıklanabilir.

Savaşçıların siyasi hedeflere yönelen saldırganlardan girişimcilere ve örgüt liderlerinin çeşitli ekonomik faaliyetlere soyunan 'iş adamlarına' dönüşmesi,³⁸ yeni savaşların ekonomi politiğinde ayırt edici bir özelliktir. Uygulamada bunun yürütülme biçimi, yerel faaliyetlerden uluslararası bağlantılara kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bunların başında savaş gruplarının ele geçirdiği bölgelerdeki sivil nüfustan zorla aldığı mal, mülk ve para gelmektedir. Gasp, haraç ve soygun şeklinde elde edilen bu kaynaklar savaşçılara göre verginin kılık değiştirmiş halidir. Devlet otoritesinin yerine geçen çeteler bu 'vergiye' süreklilik kazandırarak ciddi bir finansman oluşturmaktadırlar.

Nüfusun şiddet kullanılarak yerinden edildiği durumlarda ise yağmalama başlamaktadır. Evler, yerel üretim merkezleri ve mağazalar öncelikli hedefdir. Gıda, eşya, yakacak, kıymetli mal, hayvan ve taşıtlar savaşçılara hayatta kalmak için temel girdi sağlamaktadır. Özellikle merkezi bölgelerin ele geçirilmesiyle elde edilen ganimetin kaçakçı şebekeler aracılığıyla satılması önemli parasal kaynak oluşturmaktadır. Kimi zaman farklı savaş grupları arasında mücadeleye neden olan ekili tarım arazileri temel ihtiyaçlar açısından mühim yer tutmaktadır.³⁹

36 Mats Berdal ve David Keen, "Violence and Economic Agendas in Civil Wars: Some Policy Implications", *Millennium: Journal of International Studies*, 1997, c. 26, sy.3, s.797.

37 Mello, "In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War", s.4.

38 Christian Wlaschütz, "New Wars and their Consequences for Human Security Case Study: Colombia", *Human Security Perspectives*, 2004, c. 1, sy. 2, s.19.

39 Wlaschütz, "New Wars and their Consequences for Human Security Case Study: Colombia", s.20.

Bu yerel faaliyetlerin çoğu, kâr amacından ziyade temel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Savaşın sürdürülmesi ve ekonomik bir girişime dönüştürülmesi için daha kapsamlı adımlar atılmaktadır. Misal olarak, petrol ve doğalgaz gibi yeraltı kaynaklarına ait rafineriler ele geçirilerek karaborsada işletilir, ülke içinde ve dışında kaçakçılar vasıtasıyla satılarak karşılığında silah ve cephane alımı için kaynak oluşturulur. Savaş lordları, kurdukları uluslararası bağlantılarla uyuşturucu ve insan ticareti yaparak kârlarını katlarlar. Eğer kontrol altına alınan bölge kültür varlıkları ve tarihi eser bakımından zenginse, bu paha biçilmez yapıtların el altından piyasada paraya çevrilmesi söz konusu olur. Son olarak banka ve sarraf gibi yüksek meblağda para ve altın bulunan yerler, milis grupların iştah kabarttığı kritik saldırı ve soygun noktaları olarak öne çıkarlar.

Savaş ekonomisinin yeraltından dışa açılan, çok aktörlü ve karmaşık bir ağa bürünen bu yapısı, nihayetinde lordların uluslararası ölçekte kâr sağladığı ve Münkler'in dile getirdiği şekliyle “savaşın maliyetinin dağıtıldığı, kazancın özelleştiği ve zararın ise toplumun sırtına yüklendiği”⁴⁰ bir sistem meydana getirmektedir. Özetle denilebilir ki savaş, kimileri için ekonomik yıkım, kimileri içinse kârlı bir girişimdir. Kimilerine göre felaket, kimilerine göre ise korunması gereken bir düzendir.

Bu açıdan bakıldığında Suriye krizinde görülen örnekler IŞİD, ÖSO, Nusra Cephesi, İslami Cephe ve rejimin savaş şartları dolayısıyla her türlü ekonomik değeri fırsata çevirdiğini göstermektedir. Örneğin ülkenin kuzeydoğusundaki Deyr-ez Zor'da bulunan petrol sahalarının ilk olarak Nusra Cephesi tarafından işgal edilmesi, bu tür stratejik bölgelerin savaş ekonomisi açısından önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nusra Cephesi'nin işgal süresince günlük 10.000 varil petrol çıkarttığı Ömer petrol sahası, bir süre sonra IŞİD'in eline geçerek işlemeye devam etmiştir. Suriye petrollerinin %60'ına ev sahipliği yapan Deyr-ez Zor'daki kuyuların çoğu şu an IŞİD'in idaresindedir. Benzer şekilde Haseki bölgesi önemli bir petrol sahası olarak PYD'nin kontrolüne girmiş durumdadır. Ayrıca Ahrar-el Şam ve Tevhid Tugayları adlı grupların Rakka kenti yakınlarındaki bazı küçük kuyuları kontrol ederek önemli gelir elde ettikleri bilinmektedir.⁴¹ Özellikle IŞİD'in elindeki büyük rafineriler sayesinde günde en az 1 milyon dolar

40 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.153.

41 “İnteraktif: IŞİD'in Petrol Sahaları”, *Al Jazeera Turk*, 24 Aralık 2014.

kazandırdığı ve petrolü kaçak yollardan Suriye dışına çıkardığı belirtilmektedir.⁴²

Bir başka gelir kaynağı olan tarihi eserlerin ağırlıklı olarak ÖSO militanlarınca Ürdün üzerinden illegal şekilde kaçırıldığı basında yer almıştır.⁴³ Tarihi ve kültürel varlıklar açısından zengin bir mirasa sahip Suriye’de, muhalif savaşıçılarının yağmaladıkları paha biçilmez eserleri silah satın alabilmek için ucuz fiyatlara sattığı öne sürülmektedir.⁴⁴ Bunun dışındaki önemli bir olay ise IŞİD’in banka soymasıdır. Haziran 2014’te Irak’ın Musul kentindeki bir bankayı ele geçirerek 400 milyon dolar değerinde Irak Dinarı’na el koyan IŞİD’in günümüze dek görülen en zengin örgüt olduğu dile getirilmektedir. Her ne kadar olay Suriye dışında gerçekleşmişse de bütüncül ve koordineli yapısı, örgütün bu zenginliğinin Suriye’deki savaş açısından da etkisi olacağını göstermektedir.

Suriye iç savaşında IŞİD’in yanı sıra PYD, Nusra Cephesi, İslami Cephe ve ÖSO’nun yaygın olarak kullandığı gelir yöntemi, kontrol edilen bölgelerdeki sivil halktan zorla alınan haraçlardır. Vergi adı altında toplanan bu paralarla savaşçıları hem temel ihtiyaçlarını karşılamakta hem de lojistik ve ekipman konularındaki ihtiyaçları için kaynak oluşturmaktadırlar. Dahası ele geçirilen yerleşim yerlerindeki halka ait malların ganimet olarak görülüp soyulması, değerli eşya ve araçların gasp edilerek satılması olağan hale gelmiştir.⁴⁵ ABD Hazine Bakanlığı Terörizm ve Mali İstihbarat Müsteşarı David Cohen, IŞİD’in ekonomik faaliyetlerine ilişkin yaptığı açıklamada, örgütün yağma ve soygun yoluyla kayda değer ölçüde gelir elde ettiğini, ayrıca rehin aldığı gazeteci ve Avrupalı vatandaşları sayesinde topladığı fidyelerin IŞİD’e bu yıl en az 20 milyon dolar kazandırdığını kaydetmiştir.⁴⁶ Ek olarak, tarım arazilerini hem buralardaki mamullerden yararlanmak hem de sahiplerinden vergi toplamak için kullanan grupları geniş arazilerin kontrolü için çatışmalara girebilmektedir. Özellikle Nusra Cephesi ve IŞİD

42 “IŞİD Petrolden Günde 1 Milyon Dolar Kazanıyor”, *Al Jazeera Turk*, 23 Ekim 2014.

43 “Syrian Rebels Loot Artifacts to Raise Money for Fight Against Assad”, *Washington Post*, 12 Şubat 2013.

44 Besime Yücel, “Suriye’nin Kültürel Mirası Yok Olurken”, *Ortadoğu Analiz*, 2014, c. 6, sy. 64, s.85.

45 “Syrian Rebels Sidetracked by Scramble for Spoils of War”, *Guardian*, 27 Aralık 2012.

46 US: Department of the Treasury Press Center, 25.12.2014, www.treasury.gov/press...

ülkenin çeşitli yerlerindeki binlerce hektarlık tarım arazisini kendi kontrolüne almıştır.⁴⁷ Son olarak Suriye'deki grupların silah ve cephane alımını, kaçakçılık faaliyetleriyle diğer ülke sınırları üzerinden temin ettiği,⁴⁸ bu teminatın ise yapılan ekonomik faaliyetler sayesinde kazanılan paralardan sağlandığı konusunda bilgiler mevcuttur.

Diğer Taktik ve Stratejiler

Şiddetin Araçsallaştırılması, Kimlik Siyaseti ve Cinsel İstismar

Crevelde, mutlak anlamda savaşın belli bir grubun diğerlerini öldürmesiyle değil, herkesin birbirini öldürme riski seviyesine varıldığında başlayacağını söylemektedir.⁴⁹ Yeni savaşların kaçınılmaz bir sonucu haline gelen bu durum, şiddetin devlet tekelinden çıkarak özelleşmesinin varabileceği en üst noktayı temsil etmektedir. Kaosun ürettiği güvensizlik ortamında her grubun şiddeti sistematik biçimde sivillere yöneltmesi ve bunu bir araç haline getirmesi asıl belirleyicilerdir.

Korku ve dehşet atmosferi oluşturmak için gerçekleştirilen kitlesel kıyımlar, vahşi işkence teknikleri, toplu göçe zorlama ve tecavüzler özelleşen şiddetin yeni sembolleridir. Bu sembollerin taşıdığı anlam, ilk olarak sivilleri bir bölgeyi terk etmeye, yoksa silahlı grupları sürekli desteklemeye zorlamaktır.⁵⁰ İkincisi, insanlara ait değerli eşya ve araçların ele geçirilmesi ile maddi bir kâr sağlamaktır. Bir diğer amaç, kendi ideolojisine uygun savaşçılar devşirebilmek için başkalarının kurban edilmesidir. Yani düşman kimliklerin yok edilmesi üzerinden destekçi kazanmaktır. Son olarak medya ve kamuoyunda dikkat toplamak, ün salmak ve propaganda yapmak için vahşi katliamlar gerçekleştirilmektedir. Bu noktada araçsallaştırılan şiddetin hedef ve motivasyon açısından eski ve yeni savaşları ayıran yönü de belirginleşmektedir.

47 "Islamic State and Jabhat al-Nusra Seize Wheat Farms Developed with Aussie Aid", *Sydney Morning Herald*, 06 Kasım 2014.

48 Scott Stewart, "Global Arms Markets as Seen Through the Syrian Lens", *Stratfor Global Intelligence*, 25.07.2013.

49 Martin van Crevelde, *The Transformation of War*, New York: The Free Press, 1991, s.159.

50 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.31.

Kalyvas'ın belirttiği gibi eski savaşlarda şiddet, bugünkü kadar keyfi, ölçsüz ve dehşet verici olmamıştır. En azından bu kadar görünür bir husus değildir. Planlı, stratejik amaçlara ulaşmak için merkezi komuta kademesinin yönettiği düzenli ordular ve cepheler vardır. Asker disiplin içindedir ve bunu besleyen siyasi bir liderlik mevcuttur.⁵¹ Oysa şimdi, sivil hedeflere yönelen aşırı şiddetin kendisi hem bir taktik hem de “disiplin” haline gelmiştir.

Şüphesiz savaşın olduğu her dönemde sivil kayıplar yaşanmıştır. Bu kaçınılmaz gerçeğin yeni savaşlardaki ayırt edici özelliği, kasıtlı olarak meydana gelmesidir. Yeni savaşlarda asker-sivil ayrımının ortadan kalkması sivillerin esas mağdur kesim olmasına yol açarken⁵² bu mağduriyet onların hassas, savunmasız ve silahsız olmaları veya çatışmalar esnasında yerleşim bölgelerine sızmış üniformasız savaşçıların tesadüfen yakınında bulunmalarından değil, doğrudan hedef alınarak istismar edilmelerinden kaynaklanmaktadır.⁵³

Sivillerin hedef tahtasına konulduğu bu yapıda şiddetin bir araç olarak üretilmesi ise yine sivil nüfusun kimlikleri üzerinden mümkün olmaktadır. Artık savaşlar, jeopolitik veya ideolojik amaçları değil, etnik-dinsel ya da kabile bağları üzerinden belli grupların çıkar ve güvenliklerini öncelemedir.⁵⁴ Savaşçılar, kendi hiziplerinin etnik veya dini kimliklerini yüceltip farklı kimlikten olan rakiplerine kin ve nefretle bakan bir propagandayla hem çatışmaları tırmandırmakta hem de bunu idaresi altındaki topluluklara nihai hedefmiş gibi yansıtmaktadırlar. Tarafların birbirini kafir sayması veya dine ihanet eden sapkınlar olarak görmesi Creveld'in dikkat çektiği gibi, düşmanın yok edilmesi için günahkar olduğu tezinin işlenmesiyle söz konusu olmaktadır.⁵⁵

Kuşkusuz kimlik üzerinden inşa edilen şiddet motivasyonu yeni savaşlardan önce de mevcuttur. Lakin yeni savaşların getirdiği fark, önceden belli bir grubun üstünlük veya zaferi için ortaya çıkarılan kimliklerin şimdi şid-

---

51 Stathis N. Kalyvas, “New and Old Civil Wars: A Valid Distinction?”, *Word Politics*, 2011, c. 54, sy. 1, s.114.

52 Kalyvas, “New and Old Civil Wars: A Valid Distinction?”, s.167.

53 Savaşlardaki sivil ölümlerin artışı konusunda bkz. Mello, “In Search of New Wars”, s.2.

54 Kaldor, “In Defence of New Wars”, s.2.

55 Creveld, *The Transformation of War*, s.48.

detin sürekliliğini sağlayan bir motor haline getirilmesidir. Amaç herhangi bir grubun hakim kılınması değil, şiddetin kesintisiz olarak üretilebileceği itici faktörü açığa çıkarmaktır.

Bir tür sermaye aracına dönüşen şiddet, savaşın ilerleyen safhalarında yaygınlaşıp olağanlaştıkça her kesimden topluluğun benimsediği ‘doğa kanunu’ haline gelmektedir. Güvensizlik arttıkça toplum kutuplaşmakta ve kucaklayıcı değerlere yer kalmamaktadır. Böylece düşman kimliklere uygulanan şiddet algısı yeni bir boyut kazanarak artık yalnızca diğer etnik-dinsel toplulukları değil, tarafsız veya ılımlı görüşe sahip olanları da kapsamına almaktadır.⁵⁶ Kısacası şu veya bu tarafta olmanın dışında üçüncü bir seçenek yoktur.

Şiddetin araçsallaştırılması doğrudan insanlara yöneltilen fiziksel eylemlerle sınırlı değildir. Dolaylı ve psikolojik araçlara sıklıkla başvurulmaktadır. Örneğin insanlar yaşadıkları bölgede temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getirilerek göçe zorlanabilir. Bilhassa kuşatma altındaki bölgeler kıtlık, kuraklık ve salgın hastalıklarla karşı karşıya bırakılarak yok edilebilmektedir. Gıda, ilaç ve yardım sevkiyatlarının engellenmesi, elektrik, su ve petrol gibi kaynakların kesilmesi insanları dolaylı bir şiddete maruz bırakmaktadır. Yol, köprü, baraj, hastane, fabrika ve okul gibi yapıların tahrip edilmesi ile şiddetin izleri uzun bir müddet varlığını korumaktadır. Farklı inanç gruplarının kutsal mekanları, ibadethaneleri ve kültür anıtları kundaklanarak, yıkılarak veya bombalanarak⁵⁷ şiddetin zihinlerde kimliksel bir çağrışım uyandırması sağlanmaktadır.

Şiddet yönteminin bir başka aracı olarak genç kadınlar savaşçılar tarafından sistematik biçimde tecavüze ve cinsel istismara maruz bırakılmaktadır. Böylelikle ahlaki değerlerin çöküntüye uğratılarak toplumsal dokunun parçalanmasıyla düşman görülen tarafa mağlubiyet psikolojik olarak benimsetilmekte, toplumun kendisini sosyo-kültürel açıdan tekrar üretmesi engellenerek gelecek nesillerin inşası ipotek altına alınmaktadır.⁵⁸ Tecavüzlerin belli yer ve zamanlarda yahut toplama kamp-

⁵⁶ Kaldor, *New & Old Wars*, s.59.

⁵⁷ Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.139.

⁵⁸ Bu konuda geniş bir anlatım için bkz. Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.135-145.

larında sistematik olarak gerçekleştirilmesi kasıtlı bir stratejinin ürünüdür.⁵⁹ Fiziksel şiddetten daha derin toplumsal ve psikolojik hasarlara yol açan bu eylemler, yeni savaş sahnelerinin görüldüğü yerlerde sıradan bir faaliyete dönüşmüştür.

Suriye iç savaşında görülen şiddet eylemleri, yeni savaşlarda bunun nasıl araçsallaştırıldığını birebir ortaya koymaktadır. Krizin başlamasından bu yana ülke genelinde çoğu sivil olmak üzere en az 220.000 kişi hayatını kaybetmiş, 18 milyon nüfusu olan ülkenin yarısı ülke içinde veya komşu ülkelerde mülteci konumuna gelmiştir. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar sahada savaşan tüm kesimlerin savaş suçu işlediğini, ağır işkence yöntemleri kullandığını, sivilleri toplu göçe zorladığını, kitlesel tecavüz olaylarına karıştığını ve savaş esnasında ele geçirilen sivilleri çatışmalarda canlı kalan olarak kullandığını rapor etmişlerdir. Raporlarda rejime bağlı askerlerin gerçekleştirdiği keyfi tutuklamalar, işkenceler, yeraltı hapishanelerinde uygulanan şiddet yöntemlerine de yer verilmiştir.⁶⁰

Araçsallaştırılan şiddetin bir parçası olarak son aylarda IŞİD'in özellikle gayri-müslim kadınları köle olarak kullanması, satması veya cinsel istismara maruz bırakması sıklıkla karşılaşılan vakalar haline gelmiştir. IŞİD ve Nusra gibi örgütlerin selefi-cihatçı ideolojilerle gerçekleştirdiği eylemler kimliklerin ötekileştirilip düşmanlaştırılması sürecini derinleştirmiştir. Diğer taraftan PYD'nin silahlı kanadı olarak bilinen YPG, kendisine savaş açan IŞİD'e destek verdiğini iddia ettiği sivilleri katlederken El Nusra, Lübnan sınırında yakaladığı Hizbullah militanlarını ve Lübnan ordusuna bağlı askerleri vahşice öldürmüştür.⁶¹ Rejim güçleri ise karadan ve havadan sivilleri hedef aldığı ağır saldırılarda *scud* füzeleri, misket bombaları, varil bombaları ve hatta kimyasal silahlar kullanmıştır.

---

59 Kaldor, *New & Old Wars*, s.55.

60 Bu konuda bkz. "Rampant Torture of Protesters", *Human Rights Watch*, 16.04.2011; "UN Report: ISIS Uses Women as Sex Slaves", *Al Arabiya*, 02 Ekim 2014; *Amnesty International*, Annual Report 2012, 27.12.2014.

61 "Al Nusra Kills Dozens of Hezbollah Militants in Syria's Qalamoun", *ARA News*, 23 Kasım 2014.

Savaş grupları, siviller ve rakip milisler dışında gazetecileri veya resmi kuruluş çalışanlarını hedef alarak hem birtakım pazarlıklara girişmekte hem de uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Örneğin Nusra Cephesi, 28 Ağustos 2014'te Suriye sınırındaki Golan Tepelerinde görev yapan 43 BM Barış Gücü askerini rehin almıştır. Birkaç hafta sonra serbest bırakılan askerlere karşılık örgütün arabuluculuk yapan Katar'dan 20 milyon dolar fidye aldığı iddia edilmiştir.⁶² Krizin başından bu yana 200'e yakın profesyonel gazetecinin öldürüldüğü kaydedilirken bazı Batılı muhabirlerin IŞİD ve Nusra gibi örgütler tarafından boğazları kesilerek katledilmesi ve bunların görüntülerinin yayınlanması ciddi sansasyon yaratmıştır.

Diğer taraftan, bir kısmı UNESCO Dünya Miras listesinde bulunan 300'e yakın tarihi ve kültürel alan saldırıya maruz kalmıştır. Halep'teki Emevi Camii, Şam'da bulunan Roma kiliseleri, Şiilerce kutsal görülen türbeler, bazı tarihi manastırlar ve anıtlar çoğu kez hedef alınan yerler arasında olmuştur.⁶³

Özetle, hangi surette olursa olsun bir araç olarak şiddet, yeni savaşlarda ölçüsüz, yaygın ve vahşi biçimde kullanılan bir stratejidir. Bu strateji, toplumu fiziksel ve psikolojik olarak felce uğratmaya çalışan nihilist bir şiddet ile onun sonucunda ortaya çıkan koşullardan nemalanmayı amaç eden pragmatist bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan Suriye'deki savaş, her geçen gün yeni katliam, işkence ve tecavüz vakalarıyla devam etmekte olan sayısız şiddet eyleminin somut bir örneği olarak temayüz etmektedir.

Mülteci Kampları

Çoğunlukla savaşın yaşandığı ülkenin sınır komşularına veya savaş ülkesinde oluşturulan güvenli bölgelere kurulan mülteci kampları, yeni savaşlarda başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve gönüllü devletler tarafından finanse edilen insani yardım sahalarının ötesinde bir işlev kazanmıştır. Savaştan kaçıp kurtulan sivillerin sığındığı,

62 "Qatar Paid Ransom for Release of Fijian Peacekeepers", *Ynet News*, 27 Aralık 2014.

63 Bu konuda bkz. "Heritage Sites Ravaged by Syria's War", *Al Jazeera*, 24 Aralık 2014; "UN Rights Office Condemns Destruction of Syrian Holy Sites as ISIL Terror Continues", *UN News Center*, 13.10.2014.

barınma ve diğer insani ihtiyaçların tedarik edildiği kamplar, değişen savaş koşullarıyla birlikte farklı bir rol üstlenmeye başlamıştır.

Savaş lordlarının taktik ve stratejik açılardan çok yönlü araçlarına dönüşen mülteci kampları askeri, lojistik, ekonomik ve insan kaynağı bakımından eşsiz fırsatlar sağlayan küçük birimler haline gelmiştir. Kampların savaş grupları açısından taşıdığı önemin artması sınır ötesindeki bu noktalara giden geçiş güzergahlarını, kontrol noktalarını ve gümrük kapılarını ön plana çıkarmış, tüm bu bölgelerin mülteci kamplarıyla bağlantılı bir hal aldığı gözlemlenmiştir.

Yeni savaşların üniformasız, sivil görünümlü gruplar tarafından yürütülmesi, mülteci kamplarının rahatlıkla kullanılmasına ve böylece savaşçıların mağdur sivil kılığında buralardan faydalanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında mülteci kampları en başta savaş lordlarının sığınma, geri çekilme, kamuflaj ve yer değiştirme alanları olarak temayüz etmektedir.⁶⁴ Sivillerin arasında kaybolan lordlar kendilerine hareket serbestliği kazandıran kampları savaştaki konjonktüre göre stratejik manevra alanları veya karargah merkezlerine çevirmektedirler. Bunun yanında uluslararası kuruluşların mültecilere yaptığı gıda, giyecek ve yakacak gibi insani yardımlardan nemalanarak temel ihtiyaçlarının bir bölümünü mülteci kamplarından tedarik etmektedirler.

Savaş anında bazı ilaçlara ve tıbbi malzemelere erişmenin zor olduğu dikkate alınrsa, bu tür yardımların ilk ulaştığı yerler olarak mülteci kamplarının cazip bir durak haline geldiğini söylemek mümkündür. Uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının savaşta zarar gören yaralıların tedavi ve bakımı için buraları tercih etmesi sivillerden ziyade çadırlara sızmış savaşçılara fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla kampların savaşçılara sunduğu bu çok yönlü fırsatlar savaş ekonomisinin bir parçası haline gelmekte ve ironik biçimde açlık ve sefaleti azaltmayı hedefleyen yardımlar, problemi doğuran savaş girişimcilerine hizmet etmektedir.⁶⁵ Tüm bu olanaklar daha çok mülteci kampı kurulması için savaşçıları daha fazla insanı yerinden etmeye teşvik etmektedir.

---

64 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.38.

65 Münkler, *Yeni Savaşlar*, s.38.

Mülteci kamplarının yeni savaşlardaki bu özel konumu, sağladığı maddi kazançların yanında savaş lordları için mühim bir insan kaynağı olmasından ileri gelmektedir. İptidai şartlarda hayatta kalma mücadelesi veren sivilleri savaşın kârlı fırsatlarına davet eden lordlar, mülteci kamplarını yeni savaşçılar devşirebilmek için hedef kitle merkezleri olarak görmektedirler. Komşu ülke sınırlarında bulunan mülteci kamplarının savaş grupları tarafından aktif biçimde kullanılması, yeni savaşların uluslararası boyut kazanan yapısını tahkim etmektedir. Mülteci kampları üzerinden komşu ülkelere sızan savaşçılar, gerçekleştirdikleri eylemlerde bu bölgeleri bir tür sığrama tahtası olarak kullanmaktadırlar.

Kamlara giden sınır bölgelerini ve insani yardımların geçeceği güzergahları kontrolleri altına alan savaş lordları, ekonomik girişimlerine katkı sağlayacak birtakım faaliyetlerde bulunmaktadır. Uluslararası yardım taşıyan tır konvoylarını veya yük araçlarını pusuya düşürüp durduran savaşçılar, ya bu yardımlardan işlerine yarar bir pay almakta ya da belli bir rüşvet karşılığında geçiş yapmalarına müsaade etmektedirler. Konvoylar içinden bilhassa lojistik ve tıbbi destek taşıyanlar savaşçıların yağmalarına maruz kalırken, karşılanan ihtiyaçların artan kısmı karaborsada satılmaktadır. Benzer şekilde, sivillerin kontrol noktalarından geçişi ve kamplara ulaşımı savaş lordlarınca denetim altına alınmakta, fert başına geçiş ücreti toplanmaktadır.

Mülteci kamplarının yeni savaşlardaki bu fonksiyonuna Suriye'deki örneklerden bakıldığında, ilk olarak komşu ülkelerdeki kampların gittikçe artması nedeniyle savaş lordlarına yeni alanlar açıldığı söylenebilir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) verilerine göre Türkiye, Ürdün, Irak ve Lübnan gibi komşu ülkelerde toplam 37 mülteci kampı bulunmaktadır ve bunların önemli bir kısmı sınır bölgelerindedir.⁶⁶ Mülteci geçişlerine çoğu zaman açık kapı politikası uygulanması ve zaten sınır bölgelerinin kontrolden çıkmış hale gelmesi savaş gruplarının buralardaki faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. 40.000 Suriyelinin bulunduğu Beka vadisindeki mülteci kampını barınak olarak kullanan Nusra Cephesi ve IŞİD militanlarının, mülteciler arasından çok sayıda militan devşirdiği ve Lübnan ordusunu bölgeyi denetlediği esnada askerlerle çatışmaya girdiği

⁶⁶ "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR Data*, 28.12.2014, <http://data.unhcr.org/syrian...>

belirtilmektedir.⁶⁷ Özellikle IŞİD'in kamplardaki genç çocukları sıklıkla kullandığı dile getirilmektedir. Başka bir örnekte, IŞİD militanlarının sığınmacı kılığında Kuzey Irak sınırlarındaki Hazar mülteci kampına sızmaya çalıştığı haberleri basında yer almıştır.⁶⁸

Bölgede en fazla mülteci kampına sahip olan Türkiye'nin rejimle savaşıyan grupların sınırlarından geçişine ve bölgedeki kampları kullanmasına göz yumduğu da uluslararası haber ajanslarında sıklıkla dile getirilmiştir. Suriye'nin bir diğer komşusu İsrail'in ise işgal altında tuttuğu Golan Tepelerinde açtığı bazı tesisler aracılığıyla yaralı savaşçılara tıbbi destek ve ilaç sağladığı yetkili kişilerce ifade edilmiştir. İsrail Sağlık Bakanlığı, aralarında ÖSO militanlarının da olduğu 1000 Suriyelinin İsrail'de tedavi edildiğini açıklarken İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) kimliğine bakmaksızın savaştan kaçan herkese insani ve tıbbi yardımda bulunduğunu bildirmiştir.⁶⁹

Bunların yanında, savaş gruplarının sivillere giden yardım konvoylarına el koyması, saldırması veya haraca bağlaması gündeme gelmektedir. Örneğin IŞİD'in ABD'den, Avrupa ülkelerinden ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından gönderilen gıda ve ilaç yardımlarını durdurarak kendisine pay veya rüşvet aldığı, bu durumu bilen yardım örgütlerinin "geçiş ücreti" adıyla verdikleri rüşvetlere kılıf uydurduğu iddia edilmiştir.⁷⁰

Sınır bölgelerini tutan savaş grupları, sivillerin çevre ülkelerdeki kamplara geçişini engellemekte veya belli bir ücrete tabi tutmaktadır. Örneğin Lübnan'daki Suriyeli sığınmacılar farklı sınırlardaki farklı grupların sınır geçişlerine çeşitli fiyatlar koyduğunu ve bu durumun gitmeyi tercih ettikleri ülkede belirleyici rol oynadığını söylemişlerdir.⁷¹

67 "Lebanon Army Captures Hundreds of Suspected ISIL Fighters in Bekaa Valley Refugee Camp", *World Tribune*, 30 Eylül 2014.

68 "IŞİD Militanları Mülteci Kılığında Kürdistan'a Sızacaktı", *Haberler.com*, 28 Aralık 2014.

69 Bu konuda bkz. "Exclusive: Israel is Tending to Wounded Syrian Rebels", *Foreign Policy*, 11.06.2014; "Some Wounded Syrians Seek Treatment from Israeli Hospitals", *Al Jazeera America*, 18 Mart 2014.

70 Jamie Dettmer, "US Humanitarian Aid Going to ISIS", *Daily Beast*, 19 Ekim 2014; "Western Aid is Funding ISIS Fighters Because Jihadists are Demanding Huge Bribes to Let Trucks Carrying Supplies Reach Desperate Families, Official Claims", *Daily Mail*, 20 Ekim 2014.

71 Ferhat Pirinççi, "The Impact of the Syrian Crisis on Lebanon: An Evaluation on the Case

İnternet ve Sosyal Medya

Yeni savaşlarda kullanılan taktik ve stratejilerden tartışmasız en yeni ve çarpıcı olanı teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaygınlaşan internet sayesinde *facebook*, *twitter* ve *youtube* gibi sosyal medya araçlarının etkin biçimde kullanılmasıdır. Bilgisayar, cep telefonu ve çeşitli cihazlar sayesinde dünyanın neredeyse her köşesinden bireyin kolaylıkla kullanabileceği internet ve sosyal ağ sayfaları, savaşı tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren yayın organlarına dönüşmüştür. Buna bağlı olarak sanal ortamda milyonlarca insana anında erişebilme imkanı sunan paylaşım siteleri, bu rolünün ötesinde yeni savaşlarda savaş gruplarının mühim bir propaganda aracı haline gelmiştir.

Geçmişte medyanın, internetin veya amatör kameraların mevcut olmadığı savaş alanlarında bazı hadiseler hiç yaşanmamışçasına gizlenebilmişken günümüzde insanların ucuz ve kolay biçimde elde ettikleri kamera, fotoğraf makinesi ve ses kayıt cihazları sayesinde bu durum imkansız hale gelmiştir.⁷² Dolayısıyla haber sayfaları, fotoğraflar ve videolarla internet üzerinden takip edilebilen savaş ortamı, aynı zamanda savaş lordlarının çoğu kez çarpıtarak veya propaganda niyetiyle kullandığı birer enstrüman haline gelmiştir. Bu sebeple internet ve sosyal medyanın sağladığı imkanlardan ziyade bu imkanların nasıl araçsallaştırıldığı ve yeni savaşların bir parçası durumuna geldiği önem kazanmıştır.

Savaşçılar, oluşturdukları hesaplar aracılığıyla mesaj ve propagandalarını hiçbir sınır olmaksızın tüm dünyaya iletebilmektedirler. Çünkü sosyal ağ şirketleri, savaş gruplarınca kullanıldığı tespit edilen hesapları bloke etse bile yenilerinin hızlı ve kolay biçimde aktif hale getirilmesi mümkündür. Üstelik savaş lordlarının bu hesapları kullanarak yaptığı açıklamalara ve yayınladığı görüntülere haber ajanslarında veya resmi yayın organlarında yer verilmesiyle bunların politikacılar, aktivistler tarafından dikkate alınması ister istemez onların propaganda faaliyetlerine yardımcı olarak yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Öyle ki, belli bir yayılma sağladıktan sonra sosyal medyadaki bu ağı engellemek, savaşçıları askeri veya ekonomik yönden köşeye sıkıştırıp zarara uğratmaktan çok daha zor hale gelmektedir.

---

of Syrians in Lebanon”, *Akademik Ortadoğu*, 2014, c. 8, sy. 2, s.25-26.

72 Zeina Karam, “Syria’s Civil War Plays Out on Social Media”, *Associated Press*, 16 Kasım 2014.

Bu açıdan bakıldığında, savaş grupları, mücadelelerindeki taktik ve stratejilere iki şekilde katkı sağlamaktadırlar. İlk olarak, rakip ve düşman gruplara uygulanan şiddetin korku ve caydırıcılık düzeyini arttırarak savaşta “psikolojik harp” yöntemleriyle desteklemekte, ikinci olarak ise savaş sempatizanlarının desteğini alıp yeni savaşçılar devşirebilmek için bir tür “kamu diplomasisi” yürütmektedirler. Savaş esnasında katledilen, çeşitli organları kesilen veya işkenceye maruz bırakılan sivillerin görüntüleriyle somutlaştırılan birinci yöntem, en az uygulanan şiddetin kendisi kadar etki uyandırmaktadır. Böylece siviller topluca kaçmaya sevk edilirken rakip grupların cesareti kırılmakta ve savaş ortamında faaliyet gösteren resmi görevlilere, gazetecilere, aktivistlere veya yardım gönüllülerine gözdağı verilmektedir. Özellikle bağımsız gazeteciler, savaş ortamındaki varlıklarıyla lordların propaganda faaliyetlerini akamete uğratabileceğinden⁷³ öncelikli hedeflerden birine dönüşmektedirler.

Planladıkları eylemleri paylaşım siteleri üzerinden önceden duyurarak çeşitli talep ve şartlarını dile getiren savaş grupları, kullandıkları tehdit sayesinde kimi kez çatışmaya bile girmeden düşmanlarına boyun eğdirmektedirler. Diğer taraftan, savaşmak için “haklı gerekçeler” sunarak sempati toplamaya çalışan lordlar, hazırladıkları görsel materyal, metin ve videolarla kontrolleri altındaki grupların bağlılığını pekiştirmeyi ve potansiyel savaşçıları kendi davalarına kazandırmayı amaçlamaktadırlar. Bu noktada kazanılan zaferler, sahip olunan güç ve kaynaklar ile ele geçirilen ganimetler bir reklam aracı olarak yayınlanmaktadır.

Suriye iç savaşı, anlatılan bu genel çerçeve içinde internet ve sosyal medyanın yoğun şekilde kullanıldığı bir örnektir. IŞİD, Nusra Cephesi ve ÖSO gibi örgütler hem propaganda amaçlı hem de sempatizan toplamaya yönelik yüzlerce hesap kullanılmaktadır. Örgütsel ya da hiyerarşik bir düzenle değil, militan ve sempatizanlarca kullanılan bireysel hesaplar üzerinden yeniden paylaşılıp çoğaltılan haber ve mesajlar, hızlıca dünyanın her noktasına gönderilmektedir. Böylece yakın çevre veya bölgenin ötesinde dünyanın her yerinden gönüllü savaşçılara ulaşılmaktadır.

---

73 Karam, “Syria’s Civil War Plays Out on Social Media”, *Associated Press*, 16 Kasım 2014.

ABD, Kanada, Avustralya, Rusya, Almanya, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden binlerce gencin internet yoluyla bağlantı kurup sempati duyduğu savaş gruplarına katıldığı bilinmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin bir raporuna göre, 80 farklı ülkeden 15.000 kişinin IŞİD ve diğer radikal grupların yanında savaşmak üzere Suriye ve Irak'a gittiği belirtilmiştir.⁷⁴ Her bir savaş grubu, *youtube* ve *facebook* gibi sitelere yüklenen video ve fotoğraflarla birbirileri üzerinden propaganda yapmaktadır. Sivillere yönelik işkence ve katliam görüntüleri, düşman tarafın eylemi olarak gösterilip hem intikam duygusu körüklenmekte hem de mağduriyet psikolojisi oluşturulmaktadır. Rejim tarafından vurulan yerleşim yerleri, militanların katliamları, ortaya çıkarılan toplu mezarlar ve işkence görüntülerinin her biri internet ve sosyal medya aracılığıyla gözler önüne serilmektedir. Uluslararası haber ajanslarında yer bulan bu görüntülerin yanında savaş gruplarının tehditlerine, açıklama ve propaganda içerikli mesajlarına yer verilmektedir. IŞİD ve Nusra Cephesi tarafından ele geçirilen Batılı gazetecilerin boğazlarının kesilerek öldürüldüğü görüntüler, gerek bunların kimlikleri ve faaliyetleri üzerinden gerekse de bu örgütlerin sınır tanımayan şiddet eylemleri üzerinden ciddi bir güç gösterisine dönüşmektedir.

Yeni savaşlarda internet ve sosyal medyanın militanlar tarafından etkin biçimde kullanılışının belki de en kapsamlı örneği, Suriye ve Irak topraklarında halifelik ilan eden IŞİD'in Temmuz 2014'te çıkardığı *Dabiq* adlı online dergidir. Şu ana kadar 6.sayıya ulaşan *Dabiq*, fotojurnalizm, mizanpaj, propaganda yöntemleri ve içerik bakımından etkili bir araç haline geldiği gibi uluslararası medya organları ve entelektüeller tarafından da dikkatle takip edilip adından söz ettiren bir kaynağa dönüşmüştür. Dergide yer alan metin ve fotoğraflar binlerce sosyal hesapta kimi zaman haber kimi zamansa propaganda amaçlı bir paylaşım olarak kullanılmaktadır.⁷⁵ Kısaca internet ve sosyal medya üzerinden düşman gruplara savaşın kirli ve dehşet verici yüzü gösterilirken lordların yeni sermayesi olan savaşçılara hem yüce bir görev hem kârlı bir girişim hem de onurlu bir kahramanlık vaat edilmektedir.

74 "Foreign Jihadists Flocking to Iraq and Syria on Unprecedented Scale-UN", *Guardian*, 30 Ekim 2014.

75 Bu konuda kapsamlı örnekler içeren *Dabiq* dergisinin 4.sayısına erişmek için bkz. media.clarionproject.org/files/islamic-state/islamic-state-isis-magazine-Issue-4-the-failed-crusade.pdf

Sonuç

Bu çalışmadaki kuramsal hareket noktası, yeni savaşlar kavramının savaş olgusunun dönüşümünün bir parçası olarak Soğuk Savaş sonrası dönemden bu yana giderek etkin bir konuma geldiği ve günümüz savaşlarının bu dönüşümün getirdiği perspektifle değerlendirilmesi gerektiği üzerinedir. Yeni savaşlar, 21.yüzyıla girilirken uluslararası sistemde yaşanan kırılmaların küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet sisteminde meydana getirdiği köklü değişimlerin savaş olgusuna yansımaları ele alan bir kavramdır. Buna göre yeni savaşlar, devletler arasında olmaktan ve devletlerce yürütülmekten çıkarak devlet içinde görülen ve devlet-dışı aktörler tarafından icra edilen bir hâl almıştır.

Buradaki temel varsayım, küreselleşme nedeniyle başta ekonomik olmak üzere siyasi, askeri, kurumsal ve sosyo-kültürel açılardan devletin geçirdiği dönüşümün güç kullanma tekelinin ortadan kalkmasına ve buna bağlı olarak küresel iktisadi yapının getirdiği şartlardan faydalanan devlet-dışı aktörlerin türemesine sebebiyet vermesidir. Yeni savaşlarda eski savaşlardaki gibi belli zaferler, siyasi veya jeopolitik hedefler yoktur. Yıpranan devlet içinde yerel düzeyde etkinliğe sahip olan savaş gruplarının otorite boşluğundan faydalanarak belli bölgelerde hakimiyet kurup kaos ve şiddet ortamı yaratması ve savaşın bu şekilde sürmesinden faydalanması durumu vardır. Klasik savaşlardan kopuşu açıkça ortaya koyan bu dinamikler gerek Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde, Afrika ve güneydoğu Asya'daki iç savaş ve çatışmalarda gerekse de çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan Suriye krizinde somut olarak görülmüştür. Suriye'de yaşanan iç savaş, ülkenin farklı bölgelerinde nüfuz alanları oluşturan savaş grupları ve bu grupların çok yönlü faaliyetleri yeni savaşların ortaya çıktığı devletlerin karakteristik özelliklerini doğrulamıştır. Ülkedeki genel görünüm, ordu ve devlet mekanizmalarının işlemez hale geldiği, savaş lordlarının, suç örgütlerinin ve çetelerin farklı alanlarda devletin yerine geçen yerel birimlere dönüştüğü bir yapıdadır.

Yeni savaşları yeni yapan en güçlü varsayım, küresel ekonomik ilişkilerin etkisiyle daha önce görülmemiş biçimde bir savaş ekonomisinin oluştuğu ve bu ekonominin merkezinde savaş lordlarının uluslararası bağlantılara sahip yasa-dışı girişimlerinin yer aldığıdır. Nitekim şiddetin araçsallaştırılıp kimlikler üzerinden derinleştirilerek çatışmalara süreklilik kazandırılması,

düşman gruplarla çatışmaktan ziyade sivillerin öncelikli hedef haline getirilmesi ve savaş alanında uygulanan taktik ve stratejiler son tahlilde ekonomik saiklerin savaşçıların ana motivasyonu olduğunu göstermektedir. Lordların savaşı finanse etme zarureti fazlasıyla aşan boyuttaki kaçakçılık faaliyetleri ve her küçük fırsatın kârlı girişimlere dönüştürülmesi, yeni savaşların ekonomi politikası üzerine öne sürülen tezleri güçlendirmiştir. Örnek olay olarak seçilen Suriye krizi de göstermiştir ki, başta IŞİD olmak üzere savaş gruplarının soygun, fidye ve haraç gibi yerel faaliyetlerden tarihi eser kaçakçılığına, karaborsada işlenen mallar ile petrol satışından silah ve cephane alımına kadar geniş bir yelpazeye uzanan girişimleri, savaşı siyasi ve askeri mücadelelerin ötesinde iktisadi bir rekabete çevirmiştir. Nihayetinde yeni savaşlardaki karmaşık aktör, araç ve strateji dizisine bakıldığında ve 1990'lardan günümüze bu tür savaşlara örnek oluşturabilecek vakalar incelendiğinde, Suriye iç savaşının en kapsamlı örnek olarak sivrildiği ortadadır.

Yeni savaşlar kavramı, içinde bulunduğumuz zaman diliminin bir parçası olmayı sürdürdüğünden yakın ve orta vadeli gelecekte dünya konjonktürüne bağlı olarak kendisine yönelebilecek köklü eleştiri yahut katkılara açıktır. Esasen, Suriye örneği ile bu çalışmada yeni savaşlara kavramın ilk dönemlerinde ele alınmayan “internet ve sosyal medyanın” savaş lordlarına nasıl propaganda aracı haline getirildiği ilave edilmiştir. Dolayısıyla bu ve buna benzer unsurlar yeni savaşların kuramsal temellerini sağlamlaştıracak birer zemin olarak görülmektedir.

Arap Baharı'yla değişen Ortadoğu denkleminin bir uzantısı olarak Suriye'nin dışında Libya, Mısır, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde yeni savaşlar bağlamında değerlendirilebilecek gelişmelere giderek daha sık biçimde rastlanmaktadır. Bu durum yeni savaşların önümüzdeki süreçte daha çok vaka üzerinden analiz edilebilmesine imkan sağlayacaktır. Bugün yeni savaşlara, savaş olgusunun tarihsel evrimi içinde yapısal dönüşüme uğramış bir safhanın başlangıcı olarak bakılırsa, bu dönüşümün uzun vadeli sonuçları mevcut vakaların sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulmasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Haluk Özdemir ve Nasuh Uslu, İstanbul: Adres Yayınları, 2013.
- Artur Malantowicz, “Civil War in Syria and the New Wars Debate”, *Amsterdam Law Forum*, 2013, c. 5, sy. 3, ss.52-60.
- Besime Yücel, “Suriye’nin Kültürel Mirası Yok Olurken”, *Ortadoğu Analiz*, 2014, c. 6, sy. 64, ss.82-85.
- Christian Wlaschütz, “New Wars and their Consequences for Human Security Case Study: Colombia”, *Human Security Perspectives*, 2004, c. 1, sy. 2, ss.15-23.
- Ferhat Pirinçi, “The Impact of the Syrian Crisis on Lebanon: An Evaluation on the Case of Syirans in Lebanon”, *Akademik Ortadoğu*, 2014, c. 8, sy. 2, ss.17-40.
- Haldun Yalçinkaya, “Savaş”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (eds.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.272-278.
- Haldun Yalçinkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Herfried Münkler, “Old and New Wars”, *The Routledge Handbook of Security Studies*, Myriam, Dunn Cavelti ve Victor Mauer (eds.), London: Routledge, 2010, ss.190-199.
- Herfried Münkler, *Yeni Savaşlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim, 2010.
- Martin van Creveld, *The Transformation of War*, New York: The Free Press, 1991.
- Mary Kaldor, “In Defence of New Wars”, *Stability Journal*, 2013, c. 2, sy. 1, ss.1-16.
- Mary Kaldor, “Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in These Global Times?”, *Global Policy*, 2010, c. 1, sy. 3, ss.271-281.
- Mary Kaldor, *New & Old Wars*, Second Edition, California: Stanford University Press, 2007.
- Mats Berdal ve David Keen, “Violence and Economic Agendas in Civil Wars: Some Policy Implications”, *Millennium: Journal of International Studies*, 1997, c. 26, sy. 3, ss.795-818.
- Michael Sheehan, “Military Security”, *Contemporary Security Studies*,

Alan Collins (ed.), Third Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, ss.147-160.

Michael Sheehan, “The Evolution of Modern Warfare”, *Strategy in the Contemporary World*, John Baylis ve diğerleri (eds.), Fourth Edition, Hampshire: Oxford University Press, 2013, ss.39-59.

Patrick A. Mello, “In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War”, *European Journal of International Relations*, 2010, c. 20, sy. 10, ss.1-13.

Recep Tayyip Gürler ve Ömer Berham Özdemir, “El Kaide’den post-Kaide’ye Dönüşüm: IŞİD”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmalar Dergisi*, 2014, c. 1, s. 1, ss.113-154.

Richard H. Shultz ve Andrea J. Dew, *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of a Contemporary Combat*, New York: Columbia University Press, 2006.

Stathis N. Kalyvas, “New and Old Civil Wars: A Valid Distinction?”, *World Politics*, 2001, c. 54, sy. 1, ss.99-118.

William S. Lind ve diğerleri, “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”, *Marine Corps Gazette*, October 1989, ss.22-26.

İnternet Kaynakları

“Some Wounded Syrians Seek Treatment from Israeli Hospitals”, *Al Jazeera America*, 18 Mart 2014.

“IŞİD Petrolden Günde 1 Milyon Dolar Kazanıyor”, *Al Jazeera Turk*, 23 Ekim 2014.

“Al Nusra Kills Dozens of Hezbollah Militants in Syria’s Qalamoun”, *ARA News*, 23 Kasım 2014.

“Western Aid is Funding ISIS Fighters Because Jihadists are Demanding Huge Bribes to Let Trucks Carrying Supplies Reach Desperate Families, Official Claims”, *Daily Mail*, 20 Ekim 2014.

Jamie Dettmer, “US Humanitarian Aid Going to ISIS”, *Daily Beast*, 19 Ekim 2014.

“Exclusive: Israel is Tending to Wounded Syrian Rebels”, *Foreign Policy*, 11.06.2014.

Metin Gurcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-163-201404072m_gurcan.pdf, ss.71-129.

- Scott Stewart, "Global Arms Markets as Seen Through the Syrian Lens", *Stratfor Global Intelligence*, 25.12.2014.
- "Foreign Jihadists Flocking to Iraq and Syria on Unprecedented Scale-UN", *Guardian*, 30 Ekim 2014.
- "Syrian Rebels Sidetracked by Scramble for Spoils of War", *Guardian*, 27 Aralık 2012.
- "Islamic State and Jabhat al-Nusra Seize Wheat Farms Developed with Aussie Aid", *Sydney Morning Herald*, 06 Kasım 2014.
- "Syrian Rebels Loot Artifacts to Raise Money for Fight Against Assad", *Washington Post*, 12 Şubat 2013.
- "UN Rights Office Condemns Destruction of Syrian Holy Sites as ISIL Terror Continues", *UN News Center*, 13.10.2014.
- US: Department of the Treasury Press Center, 25.12.2014, www.treasury.gov/press...
- "Lebanon Army Captures Hundreds of Suspected ISIL Fighters in Bekaa Valley Refugee Camp", *World Tribune*, 30 Eylül 2014.
- "Qatar Paid Ransom for Release of Fijian Peacekeepers", *Ynet News*, 27 Aralık 2014.
- "İŞİD Militanları Mülteci Kılığında Kürdistan'a Sızacaktı", *Haberler.com*, 28.12.2014.
- <http://media.clarionproject.org/files/islamic-state/islamic-state-isis-magazine-Issue-4-the-failed-crusade.pdf>
- "UN Report: ISIS Uses Women as Sex Slaves", *Al Arabiya*, 02 Ekim 2014.
- "İnteraktif: İŞİD'in Petrol Sahaları", *Al Jazeera Turk*, 24 Aralık 2014.
- "Rampant Torture of Protesters", *Human Rights Watch*, 16.04.2011.
- "Heritage Sites Ravaged by Syria's War", *Al Jazeera*, 24 Aralık 2014.
- "Syria Unrest: Who are the Shabiha?", *BBC*, 24.12.2014.
- "Annual Report 2012", *Amnesty International*, 27.12.2014.
- "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR Data*, 28.12.2014, <http://data.unhcr.org/syrian...>
- Zeina Karam, "Syria's Civil War Plays Out on Social Media", *Associated Press*, 16 Kasım 2014.

Foreign Policy as Domestic Power Struggle: The Northern Iraq as a Battlefield Between the AKP and the TAF in 2007-8

Ali Balcı*

Abstract

The issue of rapprochement with Kurdish parties in the Northern Iraq turned a discursive battlefield between Turkish Armed Forces (TAF) and the ruling Justice Development Party (AKP) after the 2005 General Elections in Iraq from which Kurdish groups emerged as a strong political actor in Iraqi politics. When the AKP government declared its policy of rapprochement with the Kurdish regional government at the beginning of 2007, the then Chief of General Staff Yaşar Büyükanıt publicly criticized and rejected this new policy. Büyükanıt declined to talk with Kurdish leaders on the grounds that they were supporting for the PKK. This exchange of statements was the part of a political snowball rolling to which other areas of the struggle were included. The rift between the AKP government and the TAF over how to deal with Iraqi Kurds started just as Turkey gears up for key presidential elections. This paper will attempt to analyze the battle over the Northern Iraq between the TAF and the AKP in order to answer the following questions: How the TAF and the AKP came face to face on the issue of the Northern Iraq? Under what conditions the Northern Iraq turned a discursive battlefield between the TAF and the AKP? What was the function of the Northern Iraq in the domestic power struggle between the TAF and the AKP?

Keywords: *AK Party, Civil-Military Relations, Northern Iraq, Foreign Policy*

---

* Assoc. Prof., Sakarya University, Faculty of Political Sciences, alibalci@gmail.com

İktidar Mücadelesi Olarak Dış Politika: 2007-8 Yıllarında Ak Parti ve TSK Arasında Bir Mücadele Alanı Olarak Kuzey Irak

Ali Balcı*

Özet

Kuzey Irak'taki Kürt partiler ile yakınlaşma meselesi Kürt gurupların önemli aktör olarak ortaya çıktığı Irak'taki 2005 seçimlerinden sonra Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetleri ve Adalet ve Kalkınma Partisi arasında söylemsel bir çatışma alanına dönüştü. AK Parti hükümeti 2007'nin başlarında Kürt bölgesel yönetimi ile yakınlaşma beyanını açıklayınca, dönemin Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt açık bir şekilde bu politikayı eleştirdi. Büyükanıt Irak'taki Kürt partilerin PKK'yı desteklediğini gerekçe göstererek böylesi bir yakınlaşmaya karşı olduğunu açıkladı. Bu karşılıklı açıklamalar 2007 yılı içinde yaşanan AK Parti ve TSK arasındaki daha geniş ölçekli çatışmanın bir uzantısıydı. Söz konusu dış politika tartışması Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı seçimine doğru gittiği bir ortamda patlak vermişti. Bu makale şu sorulara cevap vermek amacıyla AK Parti ve TSK arasında Kuzey Irak üzerinden yaşanan gerilimi analiz etmeyi amaçlamaktadır: TSK ve AKP Kuzey Irak konusunda nasıl karşı karşıya geldiler? Hangi koşullar tarafları arasında Kuzey Irak'ı bir söylemsel çatışma zeminine dönüştürdü? Kuzey Irak'ın AK Parti ve TSK arasında o dönemde yaşanan güç mücadelesindeki işlevi ne oldu?

Anahtar Kelimeler: AK Parti, Sivil-Asker İlişkileri, Kuzey Irak, Dış Politika

---

* Doç.Dr.,Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, alibalci@gmail.com

Introduction

It is clear that the period from mid-2006 to the beginning of 2008 in Turkey witnessed a fierce battle between the Kemalist secular block and Islam-friendly ruling Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP). The killing of the Second Criminal Bureau Judge Mustafa Özbilgin in a terrorist attack on the Council of State in May 2006 triggered a secularist mobilization against the AKP government because the attack was related with “Islamic anger” about the ban on wearing headscarf in state institutions by the media and secular figures. For example, Ertuğrul Özkök, editor-in-chief of secular-daily Hürriyet, called the Council of State attack “the September 11 of the Turkish Republic” with a reference to the 11 September 2001 attacks against the World Trade Center by al Qaeda, known as an “Islamist terrorist” organization. The then President Ahmet Necdet Sezer, the heads of high courts in Turkey and the then Chief of General Staff Hilmi Özkök called a further mobilization against the threat of Islamic reaction (*irtica*). In his speech at the opening class of the Military Academy in October 2006, the new Chief of Staff Yaşar Büyükanıt defined the *irtica* as an enduring threat for Turkey and reminded the constitutional duty of the military in protecting the secularist character of the state. The military’s active involvement in this secularist mobilization against the Islam-friendly party in power was not coincidence because the TAF historically presented itself as the ultimate guardian of Kemalism, the state’s official ideology based on secularism and nation-state.

Under such a burning atmosphere, the conflict between the AKP and the secularist block reached a crisis point at the beginning of 2007 over the presidential elections. Bülent Arınç, one of the leading figures of the AKP, proposed to elect a pious president and this statement was followed by the nomination of the then Foreign Minister Abdullah Gül as the AKP’s candidate for presidency. For the army, the nomination of Gül was unacceptable because of the following reasons: the headscarf of Gül’s wife was an unequivocal symbol of *irtica* in the eyes of the military, Gül might approve AKP laws that were rejected by Ahmet Necdet Sezer, a fiercely secular president of Turkey, and Gül would also have a big say in appointments for important state institutions such as judiciary, university and military. In short, Gül’s nomination to presidency turned a symbol for secular groups in Turkey for their mobilization against the AKP government. In April

2007, as a response, anti-AKP civil-society groups organized mass rallies, known as republican meetings, in big cities such as İzmir, İstanbul, Ankara and Samsun. Unsurprisingly, this mobilized anger was both appropriated and promoted by the military. On April 12, 2007, General Büyükanıt told that would-be president must be “attached to basic values in republic” and indirectly supported mass republican meetings.¹ This was followed by the military’s e-memorandum of April 27, 2007 against the AKP through which the Turkish Armed Forces (TAF) declared that it was a party to the debate around the presidency.

The AKP’s decision to go to snap elections as a reaction to the e-memorandum, its landslide victory in the general elections of July 22, 2007, and the election of Gül to the presidency in August of 2007 triggered a process of retreat for the military’s role in politics. This open battle between the secularist segments of the Turkish state and the AKP government in the year 2007 had some ramifications in Turkish foreign policy. Of them, the fiercest battle was fought on Turkey’s policy towards the Kurdish entity in the Northern Iraq. In other words, the military and the AKP fought a fierce battle over the northern Iraq in much the same way as they clashed each other in domestic politics. The TAF prevented the AKP government in developing its own distinct foreign policy towards Northern Iraq and imposed the traditional foreign policy based on non-recognition of a separate Kurdish entity there. While the military was able to resist the AKP’s policy in northern Iraq throughout 2007, it lost the ground to the AKP at the first quarter of 2008. Therefore, this paper’s argument is that Turkey’s northern Iraq policy in 2007 can be understood with a special reference to domestic power struggle between the AKP and the TAF. Unlike those who argued that “the military appeared willing to be subordinated to the government’s decisions” with respect to northern Iraq and called civil-military relations as “unprecedented harmony between the government and the military” in the case of northern Iraq², this paper claims that the transition of power in determining foreign policy was neither smooth nor easy. To do this, the

---

1 W. Hale, and E. Özbudun, *Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP*, (London: Routledge, 2010), p. 91

2 E. Aydınli, “A paradigmatic shift for the Turkish Generals and an end to the coup era in Turkey”, *The Middle East Journal*, vol. 63, no. 4, (2009), pp. 591-2; A. Lundgren, *The Unwelcome Neighbour: Turkey’s Kurdish Policy*, (London: IB Tauris, 2007), p. 125

Turkish Armed Forces, the then institutional actor of the secularist power block in Turkey, must be brought in the analysis of power relations back.

This paper is split into three main sections. The first section seeks to explain why foreign policy is part of domestic power struggle theoretically. The second section inspects the rise and fall of the TAF's role in both domestic and foreign policies of Turkey. The final section focuses on the role of Turkey's policy towards the Kurdish entity in the northern Iraq with a special reference to domestic power struggle between the AKP and the TAF. This section composes of three parts as the followings: the first part shows how the recognition of Kurdish entity in Northern Iraq turned into an open battle between the military and the government, the second part deals with the role of the debate on the incursion into Northern Iraq in the military's attempt to weaken the image of the AKP on the eve of 2007 general elections, and the last part interrogates the ultimate transition of power in shaping Turkey's policy towards northern Iraq from the military to the AKP government.

Theoretical Arguments

Foreign policy is generally understood to be an activity for the promotion of a pre-given national interest and security of any state. Therefore, foreign policy is regarded as the external orientation of states because the state, according to traditional schools of International Relations, comes first and precedes foreign policy. For example, well-known and leading scholars of international relations claim that "the central focus" of foreign policy analysis "is on the policies and actions of national governments oriented toward the external world outside their own political jurisdictions".³ This traditional understanding was reintroduced with a nominal makeup by identity-based approaches according to which there is a casual relation between identity and foreign policy. Like traditional theories, the concept of identity as a reason why foreign policies are enacted limits analysis "to a concern with domestic influence on foreign policy".⁴ Fortunately, the redefinition of identity by post-structural theory in international relations

---

3 J. A. Caporaso, et al. "The Comparative Study of Foreign Policy: Perspectives on the Future", *International Studies Notes*, vol. 13, no. 2, (1986), p. 34

4 D. Campbell, "The Biopolitics of Security: Oil, Empire, and the Sports Utility Vehicle", *American Quarterly*, vol. 57, no. 3, (2005), p. 948

as both product of and justification for foreign policy was introduced to foreign policy analysis in order to account for foreign policy preferences. Thanks to this reformulation of identity, studies on foreign policy are able to focus on how foreign policy produces, maintains and reproduces the state and its identity by practicing and consolidating the artificial border between inside and outside. In other words, the inside/outside dichotomy is presented as an essential condition of the nation-state and therefore foreign policy is described as an ongoing inscription of this dichotomy.

The obsession with identity politics, however, distracts foreign policy analysis from domestic power relations. In other words, while identity-based analysis with special reference to identity construction rightly emphasize the process of nation-state building and the role of foreign policy in it, they overlook the existence of competing power blocks within any single state. If this is the case, any analysis putting power relations at the center of research attempts to tackle the process of discipline and domination through multiple forms of subjugation.⁵ In this process, the main function of foreign policy is to exercise “exclusionary practices in which resistant elements to secure identity on the inside are linked through a discourse of danger with threats identified and located on the outside”.⁶ Through these exclusionary practices, the hegemonic power is able to discipline domestic behavior and subjugates all other dissident power centers. In the hands of the ruling power block, foreign policy functions as “a double exclusion”, in silencing oppositional discourses and delimiting the boundaries of the existing hegemonic state identity. The ruling power block aiming to exclude and marginalize other voices in domestic politics uses foreign policy to hide the status of what is done in the domestic setting as exclusion and to normalize its own discourse on the society.⁷

Since foreign policy is a site of power struggle between different blocks and it is a strategy by which different power blocks consolidate, change, and challenge the existing power relations, its role as exclusionary

---

5 D. Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998), p. 10

6 Campbell, *The Biopolitics of Security: Oil, Empire, and the Sports Utility Vehicle*, p. 948

7 Campbell, *Writing Security*, p. 63

strategy in the hands of the ruling block has its equivalent as a double resistance⁸ among oppositional power blocks. When these blocks attempt to speak on foreign affairs, foreign policy works as a double approval of their resistance, identity and difference. By doing so, oppositional blocks (re)consolidate their differences and oppositional positions vis-à-vis the ruling power's dominant discourse. As a result, what Dirk Nabers calls as "hegemonic relations"⁹ should be one of the main research focus of foreign policy analysis because foreign policy is not necessarily based on national interest or identity but can be "a politicking strategy"¹⁰ for different power blocks in line with their power positions within the domestic setting. By assuming the fact that foreign policy is part of hegemonic relations among different power blocks, the paper attempts to inspect the role of policies towards the northern Iraq in the power struggle between the AKP government, representative of the rising conservative block, and the TAF, institutional guardian of the secularist block, during the year 2007.

The TAF's Changing Role in Turkish (Foreign) Policy

Turkey's admission to the NATO on 18 February 1952 had a dramatic effect on the Turkish Armed Forces (TAF). Thanks to this remarkable external leverage, the TAF set itself free from the tragedy of Turkish modernization notorious with failings to build strong state institutions. Unlike Fevzi Çakmak's long reign as Chief of Staff for more than two decades, the TAF was equipped by modern artilleries, tanks, trucks, aircrafts, and weapons to fulfill her commitments to the Western alliance against "the Soviet threat". The Western alliance also promoted a massive reform for the TAF because new equipment without better training and restructuring the military hierarchy was pointless. As part of this restructuring project of the army as a strong state institution, officers were sent abroad for training, command structure at the top of the armed forces was modernized, some of top generals who were too committed to old and authoritarian ways

---

8 A. Balcı, "The Kurdish Movement's EU Policy in Turkey: An Analysis of a Dissident Ethnic Block's Foreign Policy", *Ethnicities*, vol. 15, no. 1, (2015), pp. 72-91

9 D. Nabers, "Filling the Void of Meaning: Identity Construction in US Foreign Policy After September 11, 2001", *Foreign Policy Analysis*, vol. 5, no. 2, (2009), p. 192

10 A. Balcı, "Foreign Policy as Politicking in the Sarıkız Coup Plot: Cyprus between the Coup Plotters and the JDP", *Middle East Critique* vol. 21, no. 2, (2012), p. 157-170.

were purged from the army, and so on.¹¹ This abrupt departure from daily trajectory of Turkish modernization came to coincide with the discovery of a radically new reality of which the TAF could find no echo in Turkish modernization. The rapid modernization of the TAF through an external leverage (the NATO and military aids from the US) unlike other institutions in Turkey and the TAF's direct encounter with its modern counterparts in the West created an institution like a king without a throne.

After the 1960 military intervention, the TAF gained a strong voice in Turkish politics through the establishment of the National Security Council (NSC) and increased its exclusive control over security and foreign policy under the Cold War conditions. This institutional privilege, ability to go above and beyond the constitutional authority of democratically elected governments and other state institutions, was based on an ideological legitimacy which made the TAF as the ultimate guardian of the Kemalist identity in Turkey.¹² The 1960 military coup was followed by three short-dated military rules, two direct military interventions in 1971 and 1980, a post-modern coup of 1997, and an incessant military tutelage over civilian politics. With each intervention, the powers of the NSC were enhanced and various mechanisms to meddle in politics were created. However, the TAF preferred to return to the barracks and limited itself overseeing the trajectory of Turkish politics behind the curtains. This was the case until the 1990s when the TAF experienced its "golden age" in terms of its role in the formation and even execution of Turkish politics.¹³ Although the TAF was able to translate its high degree of political and institutional autonomy to the foreign policy area since the 1960 intervention, it gained an unchallenged influence in orchestrating foreign and security issues in the 1990s. Unlike the previous decades, the TAF became the ruler in sight. The fact of being constantly seen was realized by the TAF's active involvement in decision-making process. Accordingly, the military defined internal and external threats, determined foreign policy priorities, and even bypassed the civilian governments in signing agreements with foreign countries.

---

11 W. Hale, *Turkish foreign policy since 1774*, (London: Routledge, 2013), pp. 96-97

12 Ü. Cizre-Sakallıoğlu, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy", *Comparative Politics*, vol. 29, no. 2, (1997), pp. 151-166

13 İ. Uzgel, "Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy", *The Turkish Yearbook of International Relations*, vol. 34, (2003), pp. 187

However, it was the fact of being constantly seen that made the TAF open to criticism in the first decade of the 2000s.¹⁴ When intellectual and political campaign against the role of military in politics found an external leverage through Turkey's membership process to the EU after the 1999 Helsinki Summit, the TAF started to lose the ground. Curbing the institutional powers of the TAF with the ratification of EU harmonization packages in August of 2003 was followed by the ruling AKP's determined struggle to weaken the TAF's influence over Turkish politics. At this juncture, the AKP government introduced foreign policy as an instrument to counter the military's autonomy in politics. In other words, struggle over foreign policy issues in this decade were complementary part of a greater power struggle between the military, the ultimate guardian of the Kemalist secular regime, and Islam-friendly AKP government. There was an intimate relation between the struggle over foreign policy issues and the TAF's perception of the AKP as an Islamist party determined to bring an Islamic order to Turkey. Therefore, foreign policy functioned as an integral part of power relations/struggles between the Kemalist power block (the TAF, the Republican People's Party, bureaucratic elite, and some civil society organizations) and its main challenger, the Islam-friendly AKP. The outcome of this struggle in the first decade of the 2000s was the slow conquest of foreign policy arena by the civilian AKP government.¹⁵

The gradual reversal of the TAF's authority over foreign policy issues in the first decade of the 2000s had three important turning points accompanied by a permanent discursive shield. Turkey-EU relations provided a discursive shield to the AKP in its challenge against the traditional role of the military in Turkish politics. In other words, through a strategy of turning the EU accession process into an amplifier of its political agenda and reform programs, the JDP severed the military's autonomy in politics and the domestic power balance has been transformed into the government's remit.¹⁶ Although the military was highly concerned about the

---

14 See, A. Balcı, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi, 1960-1983*, Ankara: Kadim Yayınları, 2011

15 G. Özcan, "The Changing Role of Turkey's Military in Foreign Policy Making", *UNISCI Discussion Papers* vol. 23 (2010), pp. 23-46

16 B. Duran, "JDP and Foreign Policy as an Agent of Transformation", Hakan Yavuz (ed), *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Party*, (The Salt Lake

consequences of reforms for its own autonomy in Turkish politics, it could not publicly block them due to “rhetorical entrapment”.¹⁷ As an institution committed to Westernization and joining to the EU, the military could not reject reforms all the way down. This created a discursive shield for the AKP’s policies aiming to limit military’s power in shaping both domestic and foreign policies. Added to military’s weakening position in domestic setting, the military lost its discursive supremacy in foreign policy issues because the AKP government utilized Europeanization in significant policy changes towards Cyprus, Iraq, Syria, and others.¹⁸ Under the discursive shield of Europeanization, the AKP was able to deprive the military of its necessary discourse and apparatus in shaping Turkish foreign policy.

Of all battles, the three came into prominence in terms of the transition of power in determining foreign policy from the military to the AKP government. The fight over Cyprus issue in 2004 was the first open clash between the AKP and the TAF and it resulted in reversing ‘the traditional conviction that Turkey’s civilian political class is too weak and self-absorbed to solve the key domestic and international problems effectively’.¹⁹ In 2004, coup plotters within the army as in the case of Sarikiz and Ayisigi attempted to use the Cyprus question to reverse the process by which the JDP gained an upper hand *vis-a-vis* the military because they believed that the Cyprus issue would provide the grounds for an ultimatum to be addressed to the government. However, the referendum of April 24, 2004 in Cyprus from which the AKP came out as a champion of Turkish national interest made

---

City: The University of Utah Press, 2006), pp. 281-305; K. İnat, and B. Duran, “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Demokrasi Platformu*, vol. 1 (2006), pp. 1-39; T. Kardaş, “Turkey: Secularism, Islam, and the EU”, Stig Jarle Hansen, Atle Mosey & Tuncay Kardas (eds.) *The Borders of Islam: Exploring Samuel Huntington’s Faultlines, from Al-Andalus to the Virtual Ummah*, (London: Hurst and Company, 2009), pp. 191–210

- 17 Z. Sarigil, “Europeanization as institutional change: the case of the Turkish military”, *Mediterranean Politics*, vol. 12, no. 1, (2007), pp. 39-57
- 18 M. Müftüler Baç, and Y. Gürsoy, “Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates”, *Turkish Studies* vol. 11, no. 3, (2010), pp. 405-427
- 19 Ü. Cizre, “The Justice and Development Party and the Military: Recreating the Past after Reforming It”, Ümit Cizre (ed.) *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, (London: Routledge, 2008), p. 143

the coup plots fizzle out.²⁰ On the other hand, because the then coup plotters risked the alleged “national interests” of Turkey in Cyprus for their battle against the AKP government, the TAF lost its unchallenged authority as the ultimate guardian of Turkey’s national interests and civilian-political actors created more room to speak on national interests related to foreign policy issues. Although this challenge weakened the image of the TAF as the ultimate guardian of Turkish national interests, it did not result in a clear power shift from the TAF to civilian and democratically elected actors.

At the first quarter of 2007, the Turkish military came out strongly against the establishment of any direct relations with the Kurdistan Regional Government. This second phase in the fight between the AKP and the military over foreign policy issues had a transitory effect and produced a concrete result in terms of shaping foreign policy. After a long battle, governmental representatives entered into direct dialogue with Kurdish leaders of northern Iraq at the beginning of 2008, reflecting the general decline in the army’s independent political power in foreign policy-making.²¹ This transition of power in dominating Turkish foreign policy was tested and corrected in the case of Turkey’s relations with Israel. When the AKP challenged the TAF’s privileged position in Turkey’s relations with Israel at the dawn of the second decade of the 2000s, the military remained silent and contented itself with watching the AKP’s orchestrating relations with Israel. The military which orchestrated the process through which Israel became Turkey’s strongest strategic ally in the region after the second half of the 1990s not only behaved reticent against the cancellation of joint military exercises and military contracts with Israel but pointed also to the government as the only interlocutor in these affairs. Of all these three phases, northern Iraq as a transitory phase not only helps to illustrate changing of hegemonic relations between the secular block and its conservative counterpart in 2007-2008, but it also helps to understand how the military lost its upper hand in the formation and execution of Turkish foreign policy.

---

20 Hale and Özbudun, *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey*, p. 89

21 Hale, *Turkish foreign policy since 1774*, p. 137

The Northern Iraq between “Official” State Ideology and the AKP

After the emergence of a state-like Kurdish entity in the northern Iraq (Kurdistan Regional Administration) in the 1990s, the border between Turkey and Iraq has become contested because the Kurdish entity has reminded that the border does not reflect a “real” line between two different nations.²² In other words, the existence of a *de facto* independent Kurdish entity has been a reminder of the fact that Turkish nation state and its borders were constructed artificially. This new situation was consolidated by the dissemination of maps depicting the areas where the Kurds inhabit because these maps blurred the official border between Iraq and Turkey. In short, the emergence of the Kurdish entity in northern Iraq evinced the fact that the imagined nation-state and its territorial sovereignty do not correspond with the conditions on the ground.²³ Therefore, the Turkish state alarmed when the establishment of an independent Kurdish state became a clear possibility throughout the 1990s and the first half of the 2000s. The one of the main functions of Turkey’s foreign policy towards the Iraqi state was the solidification of the border differentiating the people assimilated to the Turkish nation from the people assimilated to the Iraqi nation. The relations between two different nation-states effaced the fact that the people living each sides of the border are Kurds and made the artificiality of the border inconspicuous.²⁴ The 1991 Gulf War resulting in a semi-independent Kurdish entity nullified the traditional function of the Turkey’s foreign relations with Iraq. In the eyes of Turkey’s policy makers, a state-like Kurdish entity become a permanent reminder of both the artificiality of border between Iraq and Turkey and imaginary character of the Turkish nation within the Turkish territory.

However, the idea of a state-like Kurdish entity in northern Iraq was not a nightmare or worst-case scenario for everyone in Turkey. Before the Iraqi elections in January of 2005 when Ankara’s policy of support for the Turcomans in order to counterbalance the Kurds of Iraq proved to be futile,²⁵ the then foreign minister Abdullah Gül criticized the policy based

---

22 Lundgren, *The Unwelcome Neighbour*

23 Lundgren, *The Unwelcome Neighbour*, p. 32

24 Lundgren, *The Unwelcome Neighbour*, pp. 34-35

25 G. Özcan, “Facing its Waterloo in Diplomacy: Turkey’s Military in the Foreign Policy-Making Process”, *New Perspectives on Turkey*, vol. 40, (2009), p. 99

on the use of Turkomans against the Kurds in northern Iraq. In his interview dated June 2004, he argued “until today, Turkey did not pursue a healthy policy about Iraqi Turkomans. The only society with whom Turkish citizens have historical and cultural ties is not Turkomans. It should be remembered that there are Kurdish origin citizens in Turkey”.²⁶ Like Gül, Davutoğlu, architect of the theoretical and intellectual background of Turkish foreign policy during the AKP era, problematized the artificiality of the border with the northern Iraq and argued in 2002 that “those who are from northern Iraq do not think of following the road from north to Basra at the south in order to reach the open sea, instead the road from Mosul to the Black Sea or Alexandretta both in Turkey”.²⁷ In his interview in 2004, Davutoğlu also emphasized the fact that the northern Iraq is not a region from which a military threat is directed to Turkey but a historical, cultural, and economic extension of Turkey.²⁸ This was a complete departure from the Kemalist understanding of the border with Iraq and therefore produced a clear shift of policy on the emerging Kurdish entity in this region. While the military advocated the unity of Iraq to prevent the emergence of an autonomous Kurdish entity in northern Iraq, the AKP promoted the unity of Iraq with the recognition of Kurdish entity together.

This shift of policy found a legitimate base for itself after the Iraqi elections of 2005 in which Iraqi Turkoman Front, an organization supported by Ankara, secured only 3 seats in parliament. Except the then Chief of Staff Hilmi Özkök, known as supporter for democratization of civil-military relations among staunchly Kemalist segment of the TAF, top-ranking generals were quite critical about this shifting of policy. For example, the then Land Force Commander Yaşar Büyükanıt accused the government of not having an Iraqi policy. Complaining that Turkey did not have a say in the ongoing restructuring process in Iraq, Büyükanıt asked “Do we have an Iraq policy?” and answered his own question by saying, “No, we don’t”.²⁹ The establishment of a state-like entity in northern Iraq was a challenge

---

26 A. Gül, “Türkiye Küresel barışın Teminatıdır”, *Anlayış*, No: 9, June 2004, p. 39

27 A. Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, 2nd Edition, (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), p. 82

28 Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, p. 146

29 “Foreign Ministry responds to army criticism over Iraq”, *Turkish Daily News*, 18 March 2005

to the unitary nation-state idea of the Kemalist block and therefore the TAF and other Kemalist actors in Turkey declared their opposition to the recognition of such an entity. The secular establishment insisted on the unity of Iraq and non-recognition of the Kurds as a separate entity in order to pursue the unitary character of Turkish nation and defer the realization of the artificiality of Turkish nation. Therefore, the military and the secular establishment did not give the government much space in developing its own policies towards the northern Iraq. The then president Ahmet Necdet Sezer used every occasion to prevent an opening to Iraqi Kurds, vetoing for instance even invitations to Jalal Talabani who had assumed the presidency of Iraq simply because he was a Kurd.³⁰

Turkey's foreign relations with the newly-emerged Kurdish entity in northern Iraq have been a reflection of the internal power struggle among different blocks. The conflict over the northern Iraq was not only a result of different imaginations of border with Iraq but also it was a useful strategy in domestic power struggle. The way in which a state defines its national interest is integral part of domestic power struggle in which different groups use foreign policy issues to marginalize, deny, drive out, outlaw, and exclude the competing others. This is a competition over "the power to define the character of the nation and the principles on which it should be based".³¹ Unsurprisingly, the rift between the AKP government and the TAF over how to deal with Iraqi Kurds turned a fierce clash just as Turkey gears up for key presidential elections. Because it was domestic power struggle that turned relations between Turkey and northern Iraq to a battlefield, the clash over northern Iraq went hand in hand with domestic clashes between the AKP and secular Kemalist power block. Therefore, the fighting over northern Iraq was an integral part of a one-year process in which the military posted a so-called e-memorandum on its web site in 27 April, 2007, and a criminal court in İstanbul opened the Ergenekon investigation in the summer of 2007. The following part of the paper will attempt to evaluate the role of fighting over northern Iraq in domestic power struggle between the military (and Kemalist power block) and the AKP.

---

30 H. J. Barkey, "Turkey and Iraq: The Making of a Partnership", *Turkish Studies*, vol. 12, no. 4, (2011), p. 666

31 Lundgren, *The Unwelcome Neighbour*, p. 121

Three Phases of Fighting over Northern Iraq

The First Battle: The Policy of Rapprochement with the KRG

During his visit to Washington on 14 February 2007, Yaşar Büyükanıt declared that Turkey, since its formation, never faced as many risks and threats simultaneously as it faces now. He continued as the following: “On our borders there is the question of Iraq... The question of Iraq does not only have one aspect. The north of Iraq is a separate question... There is a terrorist organization in the north of Iraq. This is Turkey’s problem... Turkey has a problem over Cyprus. Moreover the Caucasus is an area of risks. We do not know how that may unfold in the future. Apart from these, Turkey has a common border with Iran. That is also a potential risk area. Turkey has never faced this number of questions altogether and simultaneously during its republican history”. In such an environment, for Büyükanıt, “as long as the dynamic forces (the military) protecting Turkey remain in place, no one can divide Turkey”.³² This reasoning was not an exception in Turkish politics. The Turkish Armed Forces traditionally had an absolute power in defining internal and external threats and assumed itself as a guarantee for the survival of the state against these imagined threats. Through its authority over the definitions of threats, the military was able to suspend all civilian mechanisms in decision-making process.

Büyükanıt’s depiction of Kurdish Regional Government as an existential threat towards the survival of state was reversal of the policy pursued by his predecessor Hilmi Özkök³³ and the AKP government in the last two years. After the election results in 2005 clearly indicated that Ankara’s policy of support for the Turcomans in order to counterbalance the Kurds of Iraq had failed, both Özkök and the AKP government began cultivating good relations with the KRG. However, the military changed its policy after

---

32 “Turkey faces more dangers than ever”, *Hurriyet Daily News*, 15 February 2007; Cengiz Çandar, “An exceptional reception for Büyükanıt in Washington”, *Hurriyet Daily News*, 15 February 2007; Ümit Enginson, “Büyükanıt warns separatists, Iraqi Kurds and ‘regime change seekers’”, *Hurriyet Daily News*, 15 February 2007

33 Among his fellow commander-in-chief, Hilmi Özkök was known as someone who was “acting as if he is in a secret agreement with the government” and responsible to keep the hard-liners waiting and softening their positions against the government. See. A. Balcı, “Foreign Policy as Politicking in the Sarıkız Coup Plot: Cyprus between the Coup Plotters and the JDP”, *Middle East Critique*, vol. 21 no. 2 (2012), pp. 157-170

Chief of General Staff Özkök retired in August 2006, and displayed a defiant stance under Yaşar Büyükanıt.³⁴ Therefore, Büyükanıt openly accused two leading Iraqi Kurdish groups, the KDP and PUK, of providing full support to the PKK and ruled out any talks between them and the TAF during his visit to Washington. As a reaction to this attempt reversing rapprochement policy, Erdoğan reiterated the government's determination to open official lines of communication with the civilian Kurdish leadership in northern Iraq. At the same day, Erdoğan declared that "steps could be taken in order to improve the relations with the Kurdish Regional Government in northern Iraq. Why not? Just so may this rapprochement bring welfare and peace and pave the way for positive developments".³⁵

The rift between the government and the TAF escalated when Büyükanıt said "both groups are fully supporting the PKK in northern Iraq" and "I have nothing to talk about with them". Added to this, military sources leaked information to the press that Büyükanıt would air the fact that Iraqi Kurdish leaders had kept supporting the PKK in the next National Security Council in order to undermine the government's policy of rapprochement with the KRG.³⁶ Against these salvos of Büyükanıt, Abdullah Gül, the then foreign minister, insisted that Ankara would keep talking to Iraqi groups, adding that "there are places where soldiers are supposed to talk and there are places where diplomats are supposed to do so".³⁷ Like his foreign minister, Prime Minister Erdoğan said that it would be the government who has the right to say the last word on the issue and characterized Büyükanıt's statement of not meeting with Iraqi Kurds "as a personal opinion and not reflective of an institution". This time, the TAF as an institution posted a brief statement in the web page of the General Staff in which it declared that "the views expressed by the chief of general staff naturally reflect the institutional stance of the General Staff, not his personal opinion".³⁸ Although the AKP government became increasingly outspoken against

---

34 G. Özcan, "The Changing Role of Turkey's Military in Foreign Policy Making", *UNISCI Discussion Papers* vol. 23, (2010), p. 38

35 Ferai Tınç, "Kürt hükümeti ile yakınlaşırız", *Hürriyet*, 15 February 2007

36 Fikret Bila, "Kanıtlar MGK'ya", *Milliyet*, 23 Şubat 2007

37 Özcan, "The Changing Role of Turkey's Military in Foreign Policy Making", p. 39

38 "Gov't, Military Rift Resurfaces Over Iraqi Kurds", *Today's Zaman*, 2 March 2007

the military instead of meeting criticism with silence,³⁹ it retreated in the first battle. As a result, KRG's Prime Minister Nechirvan Barzani's plan to visit to Istanbul as part of the AKP government's policy of rapprochement was shelved. The policy of rapprochement was laid to rest for a while⁴⁰ and therefore the government's acquiescence on such an important foreign policy issue represented the military's ongoing decisive power over political thinking.

Nearly a one month-rift between the TAF and the AKP government over how to deal with the KRG was part of a greater rift centered on presidential election in April 2007. The army, a self-ordained guardian of Turkey's secular political order, was against the fact that Erdoğan or another top official of the AKP would become president on the ground that this would violate the secular character of the Turkish state. As part of a greater effort to discourage Erdoğan and other AKP members from becoming president, the military used the AKP's rapprochement policy with Kurdish Regional Government as an opportunity to prove the continuation of its power over Turkish politics.

Second Battle: Dispute over Incursion into Northern Iraq

The debate between the AKP and the TAF over how to deal with Kurdish Regional Government was succeeded by a much more critical conflict over the possibility of a cross-border operation into northern Iraq. İlker Başbuğ, the then Commander of Land Forces, suggested that "when military conditions required it, Turkey could at any time take whatever measures it saw suitable against the terrorist organizations in northern Iraq" in March 11, 2007. Başbuğ's statement was coincided with the deployment of Turkish military forces along the border with Iraq.⁴¹ The TAF increased its tone over the possibility of a cross-border operation when the dispute over the presidential election reached a boiling point. In a press conference, Büyükanıt both underlined the necessity of an operation into Iraq and

---

39 Özcan, "The Changing Role of Turkey's Military in Foreign Policy Making", p. 39

40 "Rafa kalkan 'Barzani'yle temas' MGK'da konuşulacak", *Hürriyet*, 20 February 2007; "Ben bir kabile reisiyle görüşmem", *Milliyet*, 8 June 2007

41 Hale and Özbudun, *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey*, p. 90

defined features of would-be president.⁴² Büyükanıt said that “an operation into Iraq is necessary. Would it be useful? Yes, it would. But there needs to be a political decision. If given a task, the TAF has exceedingly the luxury to launch an operation on the legal ground”. He also explained the idea of the TAF about candidate for presidency by saying that “we hope the next president will be somebody whose deeds not just words are bound by the basic values of the republic including secularism”. As in this press conference, clash over Iraq was not overshadowed by the dispute over presidency;⁴³ rather it went hand in hand with the latter. By saying that “we can do it, we want to do it and we think it’s worth the trouble” and asking for a written order authorizing an incursion into northern Iraq, Büyükanıt skillfully tossed the ball into the government’s court. Passing the decision on a would-be operation into northern Iraq to the government does not mean a “harmony between the government and the military”; on the contrary Büyükanıt was determined to “destabilize the government”.⁴⁴

Despite the harsh exchange of statements between Erdoğan and Barzani before Büyükanıt’s call for a cross-border operation, the AKP was distinctly averse to using military measures in northern Iraq. As part of the dispute over the referendum in Kirkuk province that might lead it to join the Kurdish region, Barzani stated that Iraqi Kurds could “interfere” in Kurdish-majority Turkish cities such as Diyarbakır if Ankara interfered in Kirkuk. Barzani’s remarks provoked a severe reaction from Erdoğan and he warned that “Northern Iraq is making a serious mistake: The price for them will be very high”.⁴⁵ Although he disputed with Barzani over the status of Kirkuk, Erdoğan did not give a positive response to Büyükanıt’s call for a cross-border incursion into northern Iraq. Soon later, Turkey was drawn into domestic political turmoil by the military memorandum that appeared on the General Staff site on 27 April and the government’s reaction to call

---

42 “Top Turkish Commander Büyükanıt: Military Operation Into Northern Iraq Necessary”, *Today’s Zaman*, 12 April 2007; “Top General Calls For a Cross-border Operation to Northern Iraq”, *Turkish Daily News*, 13 April 2007

43 Hale and Özbudun, *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey*, p. 90

44 Andrew Finkel, “General Büyükanıt - the Great Performer”, *Today’s Zaman*, 13 April 2007

45 Suzan Fraser, “Turkey Warns Iraqi Kurds on Interference”, *The Washington Post*, 9 April 2007

for a snap election. In June, rising PKK violence against Turkish soldiers such as killing of seven Turkish soldiers in the province of Tunceli on June 4th brought the idea of cross-border operation into the country's agenda. On the eve of an early general election on July 22nd, the generals were shifting blame for the violence to the AKP government by pointing to the government's unwillingness to approve for a cross-border operation against the PKK. For the military, the AKP would risk losing nationalist votes when the PKK continue to kill Turkish soldiers in the absence of the approval to strike in Iraq.⁴⁶

The use of a risky issue in foreign policy to delegitimize civilian governments was often applied by military generals who saw Islam-friendly parties as an existential threat to secular identity of the Kemalist state. For example, the TAF chose not to play an assertive role during the decision process whether Turkey would let to open a second front on its own territories for the US's Iraqi invasion in 2003 and left the responsibility to the government. This was unusual when the history of civil-military relations and the military's involvements in politics in Turkey are considered. For some AKP members who preferred to remain anonymous, "the military did not want to share the responsibility of such an unpopular and risky decision and planned to let the AKP 'fall upon its face' by letting them go ahead with the motion".⁴⁷ Similarly, the military attempted to utilize the PKK question and the northern Iraq in order to weaken the AKP on the eve of the early general elections of 2007. The nationalist fervor on the rise due to frequent funerals of martyrs lost to the PKK attacks provided a fertile ground for an anti-AKP mobilization. According to the TAF, painting the AKP as weak on the national security issue by referencing its unwillingness to authorize a large-scale military intervention against the PKK in northern Iraq would weaken its attractiveness among the PKK-weary Turkish people.⁴⁸ Therefore, potential military incursion into Northern Iraq became the main burning issue of political debate before the general elections and the

---

46 "Turkey and Northern Iraq: To Go or Not To Go", *The Economist*, 7 June 2007

47 Z. Taydaş, and Ö. Özdamar "A Divided Government, an Ideological Parliament, and an Insecure Leader: Turkey's Indecision about Joining the Iraq War", *Social Science Quarterly*, vol. 94, no. 1, (2013), p. 230

48 M. M. Gunter, and M. H. Yavuz, "Turkish Paradox: Progressive Islamists versus Reactionary Secularists", *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, vol. 16, no. 3, (2007), p. 295

election for presidency. Entire campaign of nationalist opposition parties was full with promises to take necessary measures against the PKK camps in the northern Iraq as suggested by the military.

General Yaşar Büyükanıt reiterated his determination to make a cross-border incursion in 1 June, 2007. Having said “as soldiers, we are ready”, Büyükanıt repeated that “the political authorities need to decide this”. He also tried to pressure the government to approve military action against the PKK by deploying additional tanks and troops to the border area with Iraq.⁴⁹ When the government felt under heavy pressure of the General Staff and of a nationalist wave to engage in a cross-border incursion into northern Iraq so as to crush the source of the PKK terrorism, Erdoğan reacted by saying that “there are numbers we receive. There are 500 terrorists in Iraq; there are 5,000 terrorists inside Turkey. Has the fight with terrorism inside Turkey ended so that we can think about the luxury of dealing with 500 people in northern Iraq?”⁵⁰ As a response, *Cumhuriyet*, one of leading secular dailies in Turkey, published a report showing there were 3,800 terrorists in northern Iraq and 1,600 terrorists in Turkey. The TAF also called the Turkish people to demonstrate their collective opposition against the terrorist attacks.⁵¹ As a result, the increasing pressure from the top generals created a useful “tool” to weaken the political popularity of the AKP before the general elections of 22nd July. Not surprisingly, main oppositional parties built their election campaign on the rhetoric of entering Iraq to deal with the PKK⁵² because more than 50 percent of all voters and almost 40 percent of AKP supporters agreed that Turkey should intervene in northern Iraq according to a public survey.⁵³ While the Republican People’s Party (CHP) leader Deniz Baykal said that “this government, Prime Minister Erdoğan is the most important obstacle in front of Turkey’s fight against terrorism”, the Nationalist Action Party leader Devlet Bahçeli called Erdoğan as “the architect of dark and

---

49 “Turkey Deploys Extra Troops to Iraq Border as Tension With Kurds Grows”, *The Guardian*, 1 June 2007

50 “Gov’t’s Final Word on Incursion: NO”, *Hurriyet Daily News*, 13 June 2011; “Erdoğan Resists Calls for Northern Iraq Incursion”, *Today’s Zaman*, 13 June 2007

51 “Week in Review”, *Hürriyet Daily News*, 16 June 2007

52 R. Karakaya-Polat, “The 2007 Parliamentary Elections in Turkey: Between Securitisation and Desecuritisation”, *Parliamentary Affairs*, vol. 62, no. 1, (2009), pp. 129-148

53 Tarhan Erdem, “Irak’a Müdahale”, *Radikal*, 05 July 2007

bloody situation” in Turkey.⁵⁴

Against this nationalist pressure, the AKP pursued a two-tier policy. While the government argued for a powerful military response to the PKK in northern Iraq during the elections campaign with the aim of not missing the nationalist votes, on the one hand, it kept to stress the negative timing and the possible results of this military confrontation, on the other. Although the military and other nationalist oppositions used all their cards against the AKP on possible incursion to the northern Iraq, the public remained opposed to such an incursion and eventually interpreted the increase in terrorist activities three months before the elections as a plot against the government by asking whether the military were deliberately pursuing a confrontational policy to undermine the AKP.⁵⁵ Added to this, the campaign pushed Kurdish-origin citizens of Turkey to the AKP because the military’s pressure over the government was perceived by Kurds as an attempt to re-militarize the Kurdish issue. The election results with the AKP’s clear victory made the campaign to drive the AKP into corner on the issue of northern Iraq fizzled out. While a possible military incursion into Northern Iraq continued to dominate the political agenda after the election, the AKP gained a discursive and political advantage against the military in the ongoing power struggle.

The AKP Relieved: Operation into Northern Iraq

The AKP’s landslide victory in general elections and Abdullah Gül’s election to Presidency not only consolidated civilian government’s power but they also eroded the power and credibility of the military. In this new environment, the TAF’s request for a cross-border operation was acceptable in the eyes of the AKP leaders. After months of resistance to the TAF’s request, the PKK’s increasing attacks over Turkish targets accelerated the process. The PKK’s killing 15 Turkish soldiers on Mountain Gabar, located on the Iraq-Turkey border, on 7 October 2007 resulted in the rise of public rage against the government’s repugnance for cross-border operations and pressure on the government to allow the TAF to stage across-border operations increased dramatically. As a result, the AKP government

---

54 “Week in Review”, *Hürriyet Daily News*, 16 June 2007

55 M. H. Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), pp. 257-258

brought a motion to parliament allowing military operations in Iraq, which was passed with the support of opposition on 17 October. However, the PKK increased its attacks on Turkish targets and 12 Turkish soldiers were killed, 16 wounded, and 8 abducted in Dağlıca, a small village in Hakkari province, on 21 October. When funerals of soldiers sparked an outpouring of public anger in towns and cities across the country, and centrally organised nationalist mobs attacked DTP party offices, the AKP government intensified its preparations for a cross-border operation against the PKK in northern Iraq. For that reason, Recep Tayyip Erdoğan paid a visit to Washington on November 5 and discussed a possible military operation to northern Iraq with the Bush administration. Additionally, the Bush administration proposed a tripartite coordination mechanism between Turkey, the US, and Iraq against the PKK and promised to supply a real-time intelligence on the PKK activities in Iraq.

The AKP government skillfully tossed the ball back into the military's court because such an operation would both bring the military solution of the PKK problem in northern Iraq into public criticism and force the TAF to quit its insistence on its own way of dealing with the autonomous Kurdish entity. From 16 to 23 December and on 16 January, Turkey launched a series of targeted bombing raids on PKK camps in northern Iraq. Air attacks were followed by a major land and air incursion on 21 February 2008. However, the land operation came to an abrupt end in 29 February, a day after Robert Gates, US defence secretary, visited Ankara to urge Turkey to leave quickly. Added to the US pressure, Büyükanıt explained the unexpected timing of the pull-out by saying that "we could not carry out the operation for another week, otherwise we would have suffered losses" due to the cold weather. Büyükanıt also came to conclusion that the struggle against the PKK could not be won "through military measures alone".⁵⁶ This last statement was quite symbolic in transferring the decision how to deal with the northern Iraq to the civilian actors. As a result of this acceptance, the military never attempted to make a cross-border operation again although the Turkish parliament gave the military permission for such kind operations for a one-year period.

---

56 Selcan Hacaoglu, "Turkey May Launch New Incursion in Iraq", *The Washington Post*, 3 March 2008

After this operation, the AKP government simply came to have control over Turkey's northern Iraq policy. Accordingly, Iraqi President Jalal Talabani paid a visit to Ankara on March 7 one week after the Turkish military ended its operation against the PKK in northern Iraq. Hasan Cemal presented Talabani's visit as a first sign of the new process in which "a new wheel is starting to turn". For him, the AKP government was starting "a new civil operation" regarding the Kurdish issues domestic and regional.⁵⁷ For Cengiz Çandar, this visit proved "how deeply the 'state tradition' was wounded in Ankara" because "Talabani is the president of a country which is boycotted by the Turkish military".⁵⁸ More importantly, Turkey's National Security Council (MGK) meeting on 24 April 2008 declared that the TAF agreed that it would be in Turkey's interests to continue consultations with all Iraqi groups and actors. This was a direct message to the Kurdish Regional Government in northern Iraq for a possible dialogue process. As part of abandoning his policy of refusing to deal directly with the KRG, Erdoğan's then advisor Ahmet Davutoğlu went to Arbil in 30 April, 2008, and met with Nechirvan Barzani, the then prime minister of the Kurdish Regional Government.

Conclusion

Neither the military's look to the government for approving cross-border operation⁵⁹ nor the AKP's approval of the military's request for such an operation⁶⁰ can be called as a policy of cooperation between the government and the military. While putting the ball into the government's court on the eve of 2007 general elections by the TAF aimed to make the government look undecided and weak on such a vital issue as the fight against the PKK, letting the military go into northern Iraq after two electoral victories weakened the authority of the TAF on the PKK question. This clearly shows that Turkey's foreign relation with northern Iraq in 2007 was a part of domestic power struggle between the AKP and the military. The military attempted to utilize the northern Iraq through the representation of danger

---

57 Hasan Cemal, "PKK'ya Yönelik Yeni Bir Çark", *Milliyet*, 9 March 2008

58 Cengiz Çandar, "The 'Two States' in Ankara", *Hürriyet Daily News*, 12 March 2008

59 Aydın, "A Paradigmatic Shift for The Turkish Generals and an End to The Coup Era in Turkey", p. 591

60 Lundgren, *The Unwelcome Neighbour*, p. 125

that legitimizes the political role of the military as guardian on the one hand, the AKP government used cross-border operation to make the military more vulnerable to criticisms by bringing it into real politics, on the other. These strategies, however, were not intentional acts of pre-given subjects; instead hegemonic relations between the AKP and the military made the northern Iraq functional for power strategies. Given the definition of national security is crucial in reproducing the military's role as the guardian of the regime and in undermining any civilian input in security policy⁶¹, fighting over the northern Iraq was strongly related to hegemonic relations between different power blocks in Turkey.

The period between 2006 and 2008 can be called as a turning point for the civil-military relations in Turkey because for the first time these relations transformed in favor of the civilian actors. Therefore, explanations for the failure of the TAF in pursuing its ability to go above and beyond the constitutional authority of democratically elected governments are of great importance. Of studies attempting to explain the transformation of civil-military relations during the AKP period, those with no reference to foreign relations of Turkey at that time will remain inadequate.

---

61 Ü. Cizre, "Ideology, Context and Interest: The Turkish Military", Reşat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey: Turkey in the Modern World*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), p. 304

Bibliography

- Aydınlı, E. (2009), “A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an end to the Coup Era in Turkey”, *The Middle East Journal*, vol. 63, no. 4.
- Balcı, A. (2011), “Türkiye’de Militarist Devlet Söylemi”, Kadim Yayınları, Ankara.
- Balcı, A. (2012), “Foreign Policy as Politicking in the Sarıkız Coup Plot: Cyprus between the Coup Plotters and the JDP”, *Middle East Critique*, vol. 21, no. 2.
- Balcı, A. (2015), “The Kurdish Movement’s EU Policy in Turkey: An Analysis of a Dissident Ethnic Block’s Foreign Policy”, *Ethnicities*, vol. 15, no. 1.
- Barkey, H. J. (2011), “Turkey and Iraq: The Making of a Partnership”, *Turkish Studies*, vol. 12, no. 4.
- Campbell, D. (1998), “Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity”, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Campbell, D. (2005), “The Biopolitics of Security: Oil, Empire, and the Sports Utility Vehicle”, *American Quarterly*, vol. 57, no. 3.
- Caporaso, J. A. et al. (1986), “The Comparative Study of Foreign Policy: Perspectives on the Future”, *International Studies Notes*, vol. 13, no. 2.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ü. (1997), “The Anatomy of the Turkish Military’s Political Autonomy”, *Comparative Politics*, vol. 29, no. 2.
- Cizre, Ü. (2008), “Ideology, Context and Interest: the Turkish military”, *The Cambridge History of Turkey: Turkey in the Modern World* İçinde Ed. Reşat Kasaba, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cizre, Ü. (2008), “The Justice and Development Party and the Military: Recreating the Past after Reforming It”, *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party* İçinde Ed. Ümit Cizre, Routledge, London.

- Davutoğlu, A. (2013), “Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar”, 2nd Edition, Küre Yayınları, İstanbul.
- Duran, B. (2006), “JDP and Foreign Policy as an Agent of Transformation”, *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Party* İçinde Ed. Hakan Yavuz, The University of Utah Press, The Salt Lake City.
- Gunter, M. M. and Yavuz, M. H. (2007), “Turkish Paradox: Progressive Islamists versus Reactionary Secularists”, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, vol. 16, no. 3.
- Gül, A. (2004), “Türkiye Küresel Barışın Teminatıdır”, *Anlayış*, No: 9, June.
- Hale, W. and Özbudun, E. (2010), “Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP”, Routledge, London.
- Hale W. (2013), “Turkish Foreign Policy since 1774”, Routledge, London.
- İnat, K. and Duran, B. (2006), “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Demokrasi Platformu*, vol. 1.
- Karakaya-Polat, R. (2009), “The 2007 Parliamentary Elections in Turkey: Between Securitisation and Desecuritisation”, *Parliamentary Affairs*, vol. 62, no. 1.
- Kardaş T. (2009), “Turkey: Secularism, Islam, and the EU”, *The Borders of Islam: Exploring Samuel Huntington’s Faultlines, from Al-Andalus to the Virtual Ummah* İçinde Ed. Tuncay Kardas, Stig Jarle Hansen and Atle Mosey, Hurst, London.
- Lundgren, A. (2007), “The Unwelcome Neighbour: Turkey’s Kurdish Policy”, IB Tauris, London.
- Müftüler Baç, M. and Gürsoy, Y. (2010), “Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates”, *Turkish Studies*, vol. 11, no. 3.
- Nabers, D. (2009), “Filling the Void of Meaning: Identity Construction in US Foreign Policy After September 11, 2001”, *Foreign Policy Analysis*, vol. 5, no. 2.

- Özcan, G. (2009), “Facing its Waterloo in Diplomacy: Turkey’s Military in the Foreign Policy-Making Process”, *New Perspectives on Turkey*, vol. 40.
- Özcan, G. (2010), “The Changing Role of Turkey’s Military in Foreign Policy Making”, *UNISCI Discussion Papers*, vol. 23.
- Sarigil, Z. (2007), “Europeanization as Institutional Change: the Case of the Turkish Military”, *Mediterranean Politics*, vol. 12, no. 1.
- Taydaş, Z. and Özdamar, Ö. (2013), “A Divided Government, an Ideological Parliament, and an Insecure Leader: Turkey’s Indecision about Joining the Iraq War”, *Social Science Quarterly*, vol. 94, no. 1.
- Uzgel, İ. (2003), “Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, vol. 34.
- Yavuz, M. H. (2009), “Secularism and Muslim Democracy in Turkey”, Cambridge University Press, Cambridge.

Internet Resources

- Bila, Fikret, “Kanıtlar MGK’ya”, *Milliyet*, 23 Şubat 2007.
- Cemal, Hasan, “PKK’ya yönelik yeni bir çark”, *Milliyet*, 9 March 2008.
- Çandar, Cengiz, “An Exceptional Reception for Büyükanıt in Washington”, *Hürriyet Daily News*, 15 February 2007.
- Çandar, Cengiz, “The ‘two states’ in Ankara”, *Hürriyet Daily News*, 12 March 2008.
- Enginson, Ümit, “Büyükanıt Warns Separatists, İraqi Kurds and ‘Regime Change Seekers’”, *Hürriyet Daily News*, 15 February 2007.
- Erdem, Tarhan, “İrak’a müdahale”, *Radikal*, 05 July 2007.
- Finkel, Andrew, “General Büyükanıt - the Great Performer”, *Today’s Zaman*, 13 April 2007.

Fraser, Suzan, “Turkey Warns Iraqi Kurds on Interference”, *The Washington Post*, 9 April 2007.

Hacaoğlu, Selcan, “Turkey May Launch New Incursion in Iraq”, *The Washington Post*, 3 March 2008.

Tınç, Ferai, “Kürt Hükümeti ile Yakınlaşırız”, *Hürriyet*, 15 February 2007.

“Ben bir Kabile Reisiyle Görüşmem”, *Milliyet*, 8 June 2007.

“Erdoğan Resists Calls for Northern Iraq Incursion”, *Today’s Zaman*, 13 June 2007.

“Foreign Ministry Responds to Army Criticism over Iraq”, *Turkish Daily News*, 18 March 2005.

“Gov’t’s Final Word on Incursion: NO”, *Hurriyet Daily News*, 13 June 2011.

“Gov’t, Military Rift Resurfaces over Iraqi Kurds”, *Today’s Zaman*, 2 March 2007.

“Rafa Kalkan ‘Barzani’yle Temas’ MGK’da konuşulacak”, *Hürriyet*, 20 February 2007.

“Top General Calls for a Cross-border Operation to Northern Iraq”, *Turkish Daily News*, 13 April 2007.

“Top Turkish Commander Büyükanıt: Military Operation into Northern Iraq Necessary”, *Today’s Zaman*, 12 April 2007.

“Turkey and Northern Iraq: To Go or not to Go”, *The Economist*, 7 June 2007.

“Turkey Deploys Extra Troops to Iraq Border as Tension with Kurds Grows”, *The Guardian*, 1 June 2007.

“Turkey Faces more Dangers than ever”, *Hurriyet Daily News*, 15 February 2007.

“Week in Review”, *Hürriyet Daily News*, 16 June 2007.

1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri

İsmail Sarı*

Özet

Bu çalışma, İran'da Şiî teolojiden İslâmcı ideolojiye geçiş sürecini ve İran'ın düşünsel sekülerleşmesini çözümlenmektedir. Dolayısıyla bu örüntünün bir sonucu olan mevcut siyasi rejimin ideolojik paradigmasını ve bu ideolojik paradigmaya sahip iktidar ile rejim-karşıtı dini muhalefet arasındaki çatışma ilişkisini entelektüel düzlemde analiz etmektedir. Ayrıca çalışma 1979 Devrimi'nden günümüze İran'ın rasyonel bir aktör olarak uluslararası sistem içerisinde "otonomi mücadelesi" verdiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İran, Sekülerleşme, Modernleşme, İdeoloji, Otonomi Mücadelesi*

---

* Doktora Adayı- Uluslararası İlişkiler, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ismailahmetsari@gmail.com

Post-Revolution Iran's Regime Paradigm and Its Foreign Policy Trends

İsmail Sarı*

Abstract

This study analyses the transition process from Iran Shia teology to Islamist ideology and Iran's intellectual secularization. Futhermore it analyses on intellectual level of the ideologic paradigm of the available politic power- which is the result of this pattern-and the battle relation between the political power who has this paradigm and the opposition who is opposed to the regim. In addition, this study suggests that since Iran Revolution in 1979 as a rational actor " struggle for autonomy" in the international system.

Keywords: *Iran, Secularization, Modernization, Ideology, Struggle for Autonomy*

---

* PhD Candidate- International Relations, Uludağ University, Institute of Social Sciences, ismailahmetsari@gmail.com

Giriş

Gelenekle modernin kopma noktası olan 1789 Fransız İhtilâli'nden yaklaşık iki yüz yıl sonra (1979) İran'da modern yapılara meydan okuyan bir “İslâm Devleti” kuruldu. Kurulan yeni rejim söylemsel boyutta “İslâmî Cumhuriyet”¹ olduğunu iddia etse de İran'a ve onun modernleşme tarihine daha yakından bakıldığında bu rejimin “**Seküler Teokrasi**” olduğu fark edilebilir. Çoğu zaman fundamentalist olarak etiketlenen bir ülke için, okuyucuya ‘*seküler*’ kavramının kullanılması çok yabancı gelse de aslında Ortadoğu İslâm ülkeleri arasında en ileri düzey sekülerleşme İran'a aittir. Martin Heidegger, Karl Löwith, Carl Schmitt, Hans-Georg Gadamer, Hans Blumenberg, Eric Voegelin, Reinhart Koselleck, Amos Funkenstein, Richard Rorty, Arnold Gehlen, Charles Taylor, Alasdair MacIntyre, Gianni Vattimo, Jürgen Habermas, Paul Ricoeur, Louis Dupre, Marcel Gauchet ve Pierre Manet gibi çağdaş düşünürler modernizmin teolojik kökenlerine² inerek sekülerleşmenin dinden uzaklaşma ya da kopuş değil, sanılanın aksine sofistike bir dini dönüştürme süreci olduğunu göstermişlerdir. Batı'da orijinal *din*, önce *teology*, sonra *religion*, daha sonra *ideology* ve en son Katolik dünyada *civilisation*, Protestan dünyada *cultur*'a dönüşerek kutsal ve normatif aslını kaybetmiştir.³Bu açıdan Roma, Hristiyanlık ve Modernite arasında bir kopuş değil, süreklilik söz konusudur. İran'da ise sekülerleşme, Batının tersine bir görünürlük kazandığı ve İran görünüşte sosyolojik olarak modernleşmeye kapalı “İslâmî bir rejim” olduğu için, *dinsel-leşme/İslâmîleşme* şeklinde algılanmakta, dinin dünyevî olan için sofistike dönüştürülüşü fark edilememektedir. O nedenle Batı ve İran örneklerinde, seküler olanın arkasındaki *teolojiki*, teolojik olduğu iddia edilenin ise arkasındaki *seküleri* tespit önemlidir.

Modernleşme süreci, “*olgular ve fikirler dünyasında değişim*” olarak iki boyuta ayrılabilir.⁴ İslâm ülkeleri söz konusu olduğunda ‘modernleşme’

1 İran'ın Farsça resmi adı: “جمهوری اسلامی ایران” – *Cumhur-i İslâmî İran*

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael Allen Gillespie, *The Theological Origins of Modernity*, Chicago: University of Chicago Press 2008; Vincent P. Pacero, *Secularization and Cultural Criticism: Religion, Nation and Modernity*, Chicago: University of Chicago Press 2006

3 Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme*, Ankara: Doğu Batı Yayınları 2012, s.316.

4 Bedri Gencer, “Medeniyet Ütopyası Peşinde”, *Gelenekten Geleceğe*, 2014, Sayı 8, s.54.

ve ‘sekülerleşme’ arasındaki ayrımın çok net bir şekilde yapılması önemlidir. Zira birincisi yaşam tarzındaki değişimi, ikincisi ise düşünce tarzındaki değişimi ifade etmektedir.⁵ Batı tarihinde bu iki değişim, yani altyapı ve üstyapının modernleşmesi paralellik arz ederken, İslâm toplumları için bu durum çoğu zaman söz konusu değildir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, yaşam tarzındaki modernleşme ileri düzeydeyken, sekülerleşme daha geri olabilir. İran için ise durum tam tersidir. 1979 Devrimi ile İran’da Batı tarzı modernleşme kesintiye uğrarken, hatta kamusal alan İslâmî bir görünürlük kazanırken, ileri düzey olan sekülerleşme ise ivme kazanarak devam etmiştir. İran örneğinin de ortaya koyduğu gibi sekülerleşme diyalektik bir süreçtir ve paradokslarla doludur. Bu açıdan Batı gibi Batı-dışı dünyada da sekülerleşmenin aynı sonucu doğuracağı klasik sosyolojik görüşün aksine, İran’da sekülerleşme zorunlu olarak lâikliği/sekülerizmi doğurmamıştır. Bu anlamda modern Avrupa’da sekülerleşme, bir “*ayrılmalar süreci*” (*din-devlet*) olarak yaşanmışken devrim sonrası İran’da ise “*birleşmeler süreci*” (*din-devlet*) olarak ivme kazanmıştır. Fakat ürettiği sonuç; “*aksiyomsuz rasyonalite*” ise aynıdır.

Modern dönem Şîî sekülerleşme sürecini Batıdan gelen dalgaların etkisinde gelişen üç döneme ayırmak mümkündür; i) *Birinci Dalga: Modernizm/Pozitivizm ve İslâm’ın İdeolojileştirilmesi (1891-1945)* ii) *İkinci Dalga: Karşı-Modernizm ve İslâm’ın Siyasallaşması (1945-1991)* iii) *Üçüncü Dalga: Postmodernizm ve İslâm’ın Teolojileştirilmesi. (1991-)*⁶ Devlet erki anlamında İran’da iktidar bu sürecin ikinci evresini oluştururken rejim karşıtı dinî muhalefet ise üçüncü evresini oluşturmaktadır. Bu bağlamda iktidar ile muhalefetin entelektüel kökenleri ortaktır; aralarında bir süreklilik ve dönüşüm ilişkisi söz konusudur. İran’da reformistlerin ekseriyetle eski devrimcilerden oluşması bu anlamda bir tesadüf değildir.

5 Modernizm ile birlikte neredeyse bütün kavramlar gibi ‘*seküler, sekülerleşme ve sekülerizm*’ kavramlarının anlamları ve birbirleriyle olan ilişki şekilleri de iyice bulanıklaşmıştır. Dolayısıyla ‘*sekülerleşme*’ paradigmatik değişim sürecini tanımlayan kavramdır. ‘*Seküler*’ epistemik bir kategoriye ifade ederken, ‘*sekülerizm*’ ise felsefi arka plana da sahip politik bir doktrindir. Bu açıdan seküler, sekülerleşme ve sekülerizm kavramları farklı olguları tanımlamaktadır. Bkz. Jose Casanova, “The Secular and Secularisms”, *Social Research*, 2009, Vol.76, No.4, ss.1049-50.

6 Bu dönemlendirmeye göre 1891 tarihi İran’da Tütün İsyanı, 1945 İkinci Dünya Savaşı’nın sonu, 1991 tarihi ise Soğuk Savaş’ın bitişi olarak alınmıştır. Makalenin sınırları gözetilerek tafsilata girilmemiştir. Bir başka çalışmamızda buna yer verilecektir.

Yukarıdaki dönemler üç sembol kişi ve bu kişilere ait üç eser üzerinden de okunabilir. Nâinî'nin “*Tenbihü'l Ümme ve Tenzihü'l Mille*”⁷, Humeynî'nin “*Velâyet-î Fâkih*”⁸ ve Surûş'un “*Kabzu Bast-i Teorik-i Şeriat*”⁹ isimli eseri. 1906 Anayasa Devrimin en ateşli savunucusu Mirza Hüseyin Nâinî ile başlayan modern dönem Şîî sekülerleşme günümüzde muhalefetin entelektüel lideri kabul edilen Abdülkerim Surûş ile en ileri noktaya taşınmış, İslâm nomistik¹⁰ iddiası olmayan bir teolojiye indirgenmiştir.¹¹ İktidar, dini *ideology*'e dönüştürmüşken, muhalefet ise dini, hiçbir normatif iddia taşımayan *teology*'e indirgemek istemektedir. İktidar ile muhalefet arasındaki entelektüel düzlemdeki çatışma dinî ile seküler olan arasındaki bir mücadele değil; “*Eski Teoloji-Yeni Teoloji*” mücadelesidir. İdeoloji eşittir seküler teoloji özdeşliği açısından Humeynî rejimiyle muhaliflerin din anlayışları arasında özde bir farklılık yoktur.¹²

Bu çalışma 1979 Devrimi sonrası İran dış politikasını yapısalcı realist perspektiften analiz etmeyi hedeflemektedir. Fakat İran'ın rejim paradigması genelde objektif bir analize tâbi tutul(a)madığı için İran'ın dış politika yönelimi gerçekçi değerlendirilememektedir. Ayrıca bu nedenle İran uluslararası sistem içerisinde tam anlamıyla rasyonel hareket eden bir aktör gibi görülmemekte ve çoğu zaman fundamentalist olarak etiketlenmektedir. Pek çok çalışmada İran'ın dış politika yapımında “*pragmatizm*” ile

7 Mirza Hüseyin Nâinî, *Tenbihü'l-ümme ve Tenzihü'l-mille der Esâs ve Usûl-i Meşrûtiyyet*, Seyyid Mahmûd Telegani (haz.), Tahran, 1334/1955

8 İmam Humeynî, *İslamda Devlet*, İstanbul: Objektif Yayınları 1991

9 Abdülkerim Suruş, *Kabzu Bast-i Teorik-i Şeriat*, y.y. Müessese-i Ferheng-i Sırat 1369/1990; bu eserin özet mahiyetinde Türkçe çevirisi için bkz. Abdülkerim Suruş, *Maximum ve Minimum Din*, çev. Yasin Demirkıran, Ankara: Fecr Yayınları 2002

10 *Nomos* (hukuk) Carl Schmitt'e göre herhangi bir toplumsal ve ekonomik formasyonun belli bir düzeyini ya da toplumsal bütünün düzenleyici ilkesini ima etmez. Bunu aşan bir anlamı vardır. Ona göre; “*Nomos hukuk anlamıyla birlikte bir halkın ortak anıları üzerine oturtulan toplumsal düzenin kurucu ilkesidir.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. Carl Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*, trans. G.L. Ulmen, New York: Telos Press 2006.

11 Afshin Matin-Asghari, “Abdulkarim Soroush and The Secularization of Islamic Thought In Iran.” *Iranian Studies*, 1997, Vol. 30, No. 1-2, ss. 95- 115.

12 Bu iki anlayışın iki tür mühendisliği ifade ettiği söylenebilir; ideolojik İslâm devlette, teolojik İslâm ise dinde reform amacından doğmuştur. Fakat İran'da teolojik İslâm'ı temsil eden dini entelektüel muhalefet böylece siyasi bir reformu da gerçekleştirebileceğini düşünmektedir.

İslâmî ideolojiye dayalı “*idealizm*” arasında kaldığı ve gelgitler yaşandığı savunulmaktadır.¹³ Ancak bu çalışmada ortaya konacağı gibi İran rejimi bir “*Seküler Teokrasi*”dir ve bu nedenle İran dış politika elitleri tüm İslâmî söylemlerine rağmen laik bir devlet gibi hareket edebilecek zihinsel araçlara, reel-politik dış politika davranışlarını meşrulaştırıcı argümanlara sahiptir. Bu açıdan ideolojik ipotekle irrasyonel davrandıklarını düşünmek doğru değildir. Zira bunu sağlayan, kökleri XIX. yüzyıla kadar götürülebilecek Şîî sekülerleşme süreci olmuştur. Bu süreç, uluslararası sistem düzeyinde etki-tepki diyalektiğinin bir sonucudur. Çünkü uluslararası sistem devletleri belirli şekillerde davranmaları için sosyalleştirir. Bu sosyalleşme güçlü olanı model alma; norm, değer ve kurum aktarımını da içerir.

Devrim sonrası İran dış politikasının temel dinamiklerini anlamak için çok sebepli analizlerden daha ziyade tutarlı teorik perspektiflere ihtiyaç vardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu çalışmanın amacı da budur. Fakat bunun için öncelikli olarak İran rejiminin İslâmî/Şîî ideolojisinin doğru anlaşılması gerekmektedir. Morgenthau’nın da ifade ettiği gibi “*bütün ideolojik örgütlerin ardındaki gerçek siyasal faktörleri ve olguyu tanıyabilmek uluslararası politika bilimi üzerinde çalışanlar için en önemli ve en güç görevdir; zira bu görev yerine getirilmedikçe, insanın incelemekte olduğu bir dış politikanın gerçek karakterini anlaması olanak dışıdır.*”¹⁴ Çünkü beşeri hareketlerin hepsinde, eylemde bulunan insanın bu eylemine atfettiği anlam ile bu eylemin bizatihi kendisinin ifade ettiği anlam farklı olabilir. İran gibi bir devlet için de bu ayrımı yapmadıkça izlenmekte olan dış politikanın gerçek anlamını, karakterini kavrayabilmek güçtür. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Sovyetler Birliği’nin izledikleri dış politikalarda bu durumla (*söylem ile niyet farklılaşması*) ilgili pek çok örnek vardır.¹⁵

---

13 Hamid Ahmedi, “İran İslâm Cumhuriyeti’nde Ulusal Çıkar İkilemi”, *21. Yüzyılda İran*, çev. Pınar Güven, Ankara: Sitare Yayınları 2011, s. 65

14 Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, çev. Baskın Oran, Ankara: Siyasal Kitabevi 1970, s.124.

15 Ibid. s.125.

İran'ın devrim sonrası dış politikasını şekillendiren ana unsurların; rejimin ideolojisi, iç siyasi güç merkezleri, farklı fraksiyonlar arasındaki mücadele ve devrim kadrolarının kişisel özellikleri olduğu çokça dile getirilmekte ve devrim sonrası yeni dış politika görüntüsünün nedenleri iç siyasi düzlemde aranmaktadır. İç siyasi alanın dış politika yapımı üzerinde, devrim gibi bir kırılmanın yaşandığı kriz dönemlerinde daha yoğun bir etkisinin mümkün olabileceğini düşünmekle birlikte, bu çalışma temel faktörün hâlâ yapısal düzlemde olduğunu ve İranlı politik elitlerin ve karar alıcıların uluslararası sistemin şartlarını dikkatle okuyarak ona uygun biçimde rasyonel ve pragmatist hareket ettiklerini savunmaktadır.¹⁶İlgili bölümde ayrıntılı bir şekilde ortaya konacağı gibi devrim öncesi olduğu gibi sonrasında da İran'ın rejim paradigması sekülerliğini ve rasyonelliğini ya da daha doğru bir ifadeyle seküler rasyonalitesini korumuştur. Bu iddiayı test etmenin yolu devrim sonrası İran'ın ideolojik yaklaşması beklenen örnek olaylardaki dış politika tutumlarının incelenmesidir.

İran'da Şii İdeolojik Devlet: Seküler Teokrazi

İran XX. yüzyıla iki büyük devrim, iki dünya savaşı, ülke petrollerinin millileştirilmesi, 1953 Ağustos darbesi ve Irak ile yapılan uzun süreli bir savaş sığdırmış; bu süre içerisinde Kaçar Hanedanlığı yerini Pehleviler'e, bu monarşi ise yerini İslâm Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. Uzun dönemli tarihsel perspektiften bakıldığında ise İran Sasaniler sonrası gerek Emevi/Abbasi ve Osmanlı dönemlerinde Sünni İslâm'ın paradigma-içi (*intra-paradigmatic*) gerekse de modern dönemde Batı'nın paradigmalar-arası (*inter-paradigmatic*) meydan okumasıyla karşı karşıya kalmış, bunlara apolojistik bir refleksle dini ideolojileştirerek cevap üretmiştir.¹⁷Bu dönemlerde

16 Ayrıca belirtmeliyiz ki tarihsel örneklerinde olduğu gibi devrimler özgürlük ve bağımsızlık arayışını daha üst noktaya taşıyan hareketlerdir. Bu anlamda 1979 Devrimi İran'ın otonomi artırımında kırılma noktası olmuştur diyebiliriz. Dolayısıyla devrimi düşünce ile otonomi mücadelesi ortak zemine sahiptir. Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Homan A. Sadri, *Revolutionary States, Leaders, and Foreign Relations: A Comparative Study of China, Cuba, and Iran*, London: Greenwood Publishing 1997.

17 Toplumla yön verecek ideolojiler meşruiyet krizini giderme arayışında ortaya çıkarlar. Bu nedenle dinin ideolojileştirilmesi süreci de meşruiyet krizi/arayışıyla ilintilidir. İran'ın süreklilik arz eden bu tarihsel refleksinin altında yatan da budur. Zira Sasanilerin yıkılışıyla başlayan tarihî kimlik problemi nedeniyle İran'ın bilinçaltına işlemiş, Yahudi ve Alman kültüründe olduğu gibi, müzmin bir meşruiyet kaygısı vardır. Klasik dönem

Ebu Müslim Horasanî, Şah İsmail, Cemaleddin Afgânî-Ali Şeriatî-Âyetullâh Humeynî İran tarihinin dini ideolojileştiren sembol isimleri olarak karışımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçteki bu üç etki-tepki diyalektiğinde de Şîlik, İran için ideolojik bir din haline gelerek sekülerleşmiş, ayrıca İran/Sasani tarihinde Zerdüştlük örneğinde olduğu gibi ulusallaştırılmıştır.¹⁸

Devrim sonrası İran'ın kurucu felsefesinin ve devletin İslâmî ideolojisinin anlaşılması Humeynî gibi paradigmatic bir şahsiyetin anlaşılmasına bağlıdır.¹⁹Zira Âyetullâh Humeynî 1979 Devrimi'nin ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin yaşayan sembolü ve mimarıdır.²⁰ Hatırlanmalıdır ki toplumların tarihi gibi fikirlerin tarihi de kırılmaların tarihidir. Humeynî gibi şahsiyetler düzeyinde de bunu söylemek mümkündür. Bu nedenle toplumsal, fikirsel ve kişisel kırılmaları birlikte düşünmek gerekir. Burada 1979 Devrimi sonrası Humeynî merkezli olarak Şîî düşüncedeki yaşanan yeni kırılma ele alınacaktır. Bu kırılma da öncekiler gibi (Afgânî-Nainî-Şeriatî vb.) sekülerleşme yolunda atılan adımlardır. Çalışmanın sınırları çerçevesinde sadece Humeynî dönemine değinilecektir.

Said Hacaryan'ın isabetli bir şekilde tespit ettiği gibi, İran İslâm Devrimi modernizme karşı modernitenin zaferidir.²¹Sami Zubaida'nın ifadeyle devrim gerek yeniliği ve radikal sadeliği, gerekse hem sloganı hem

---

İslâm dünyasında zendeka ve ilhad hareketlerinin kısa tarihçesi de bize bu gerçeği göstermektedir. Bu hareketlerin hemen hepsi, bir anlamda Arap kavmiyetçiliğine karşı ortaya çıkan, karşı-kavmiyetçilik diyebileceğimiz, Şîliği ideolojileştiren Şuûbiyye hareketinin içinden gelişmiştir. Aralarında Arap veya başka kökenliler de bulunmakla beraber, önemli bir kısmının Fars kökenli şahsiyetler olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2013, s.67.

18 İran'da Şîlik ile İranlılık iç içe geçmiştir. İran'da milliyet ve din arasındaki ilişki, İslâm Dünyası'nda özellikle Osmanlı ve Arap tecrübesinden hareket edilerek ortaya atılan ve kabul gören çatışmacı yaklaşımın aksine genel olarak uyumlu bir ilişkidir. Bkz. Hamid Ahmedî, "İran'da Din ve Milliyet: Dayanışma mı, Çekişme mi?", *İran: Ulusal Kimlik İnşası*, Hamid Ahmedî (der.), çev. Hakkı Uygur, İstanbul: Küre Yayınları 2009, s.34-35.

19 Humeynî ve Şeriatî'nin ideolojik din anlayışları birbirini tamamlamaktadır. Humeynî'nin halk üzerinde, Şeriatî'nin ise daha çok üniversite gençliği ve aydınlar üzerinde etkili olduğunu genel olarak söylemek mümkündür. Bkz. Asaf Hüseyin, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, çev. Taha Cevdet, İstanbul: Pınar Yayınları 1998, s.115.

20 John L. Esposito, *İslam Tehdidi Efsanesi*, çev. Ömer Baldık, İstanbul: Ufuk Kitapları 2002, s.198.

21 Cihan Aktaş, *Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri*, İstanbul: Kapı Yayınları 2004, s.183.

de kurduğu rejimin adı olan velayet-i fakih kavramıyla modernitenin bir ürünüydü. Düşünülebilirliği ve inandırıcılığı modern devlet ve siyaset koşulları sayesinde mümkün olmuştu. Din adamları da dâhil devrimin aktörleri ideolojik açıdan konuşulacak olursa, Batı'dan esinlenilmiş ulus-devlet ve halk siyasal paradigmaları çerçevesinde faaliyet göstermişlerdir.²² Çünkü modern dönem Avrupa'nın düşünsel ve hatta teolojik geleneklerinin köklerine uzanan kategori ve kavramlara başvurmadan düşünebilmek mümkün değildir. Modern devlet, vatandaşlık, eşitlik, yasalar önünde eşitlik, halk egemenliği, insan hakları, sivil toplum, kamusal alan, birey, özel ve kamusal arasındaki ayrımlar, özne düşüncesi, demokrasi, toplumsal adalet gibi bütün bu kavramlar Avrupa düşüncesi ve tarihinin yükünü taşımaktadırlar. Daha açık bir ifadeyle siyasal ve felsefi moderniteyi dikkate almadan bu kavramlar tasavvur edilemez.²³ Humeynî de kitleleri devrime çağırırken, milletin kurtuluşun bizzat kaynağı olduğunu²⁴, her milletin kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini ve hatta hükümetlerin milletin hizmetkârı olduklarını, bu anlamda İslâm'da “devlet” kavramının olmadığını “hizmetkâr” kavramının bulunduğunu deklare etmiştir. Bu “*egemenlik milletindir*” ifadesiyle formüle edilen ve çağdaş bir düşünce olan ulusçuluğun devrimci bir ifadesidir.²⁵ Bunun yanında Humeynî'nin Velâyet-î Fâkih düşüncesi ve devletle özdeşleştirdiği fakihin Allah'ın hücceti olduğuna dair görüşü vasıtasıyla devleti kutsal bir konuma yükseltmesi ve ona ilahi bir kimlik vermesiyle, ulusu temel alan söylemi birbiriyle çelişkili ise de gerçekte ulusalcı düşüncenin Batı'daki süreciyle örtüşmektedir.²⁶

22 Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları 2010, s.149-150.

23 Dipesh Chakrabarty, *Avrupa'yı Taşralaştırmak: Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık*, çev. İlker Cörüt, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi 2012, s.37.

24 “Fransız İhtilali'ne benzer şekilde modern kitle politikası İran'da da Batılı”gerçekleşmiş eskatoloji”den mühlhem devrimci Mehdi'yi acilen sahneye çağırıyordu. Artık yüzyıllardır ezilen kitlelerin yaptığı gibi tevekkülle beklemek yerine Mehdi'yi işlevsel kılmak gerekiyordu. Bu yeni siyasî Mesihçiliğin hedefi modern ideolojik politikada olduğu gibi kitlelerin aşılınması ve seferberliği yoluyla devrimdi. Bu zihniyet değişimi 1979 İran Devrimi ile zirveye çıktı.” Bkz. Gencer, *İslam'da Modernleşme*, s. 490.

25 Mehmet Zeki İşcan, “İmamiye Şia'sında Politik Bir Teori Olarak İmamet'in İmkânı”, *EKEV Akademi*, 2002, Sayı 10, s.89.

26 Modern devletin gelişmesine paralel olarak devletin kilisenin vesayetinden kurtulmasının ilk mimarlarından olan reformasyonun lideri Luther'in (1483-1546) maksadı evrensel kilise karşısında ulusal devletin bağımsızlığını meşrulaştırmaktır. Bunun yolu da devletin

Gaybet²⁷ döneminde devleti paranteze, milleti merkeze alan İran'ın 'sivil din' anlayışı²⁸ 1979 Devrimi'nden sonra resmi 'politik din' özelliği kazanmıştır. İran'da, Fars Şiîliğinin fetret döneminde "din ü millet" birdir anlayışından, devrimle Sünnî ekolde daha belirgin olan "din ü devlet" birdir anlayışına geçilmesi, devleti, dinin-milletin bekası için vazgeçilemez bir konuma getirmiştir. Bu nedenle din ve millet için devleti önceleyen bir siyasî anlayış gelişmiştir. Bu anlayış 'maslahat'²⁹ kavramıyla, dinin rükünlerini askıya almaktan tutun da dinin nomistik değerlerini dönüştürmeye kadar varabilecek bir gücü elinde toplamıştır. Bu nedenle İran'da siyasî olanın, dinî olana üstünlüğü vardır. Ayrıca İslâmî devlet³⁰ yalnızca devletin İslâmîliliği olgusu nedeniyle "İslâmî" sıfatını taşıyan yeni bir pozitif hukuk geliştirmiştir. Bu hukuk sisteminde şeriatın yerini anayasa belirlemektedir. Böylece fundamentalistlerin asla kabul edemeyeceği bir şey gerçekleşmiş, yegâne hukuki temel olarak şeriat son bulmuştur.³¹ Sonuç olarak; İran re-

---

ilahiliği teması üzerinde durmaktadır. Bunun için Luther, yönetimin Tanrı tarafından düzene sokulduğunu, dünyevi iktidar sahibin Tanrının görevlisi olduğunu, bu güç ile onun din adına hizmet ettiğini savunmuştur.

27 İsnâaşeriyye'de görülen, on ikinci imam Muhammed Mehdi'nin ölmeden insanlar arasından ayrılıp gizlenmesi inancı.

28 'Sivil din' (*civil religion*) kavramı, günümüzde 'ulusal din' olarak da adlandırılabilir. İlk olarak XVIII. yüzyılda J.J. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi (*Social Contract*) ve diğer politik yazılarında kullandığı bu kavram, 1967 yılında Robert N. Bellah'ın "*Civil Religion in America*" başlıklı makalesiyle gündeme gelmiş ve işlerlik kazanmıştır. O günden bu yana da sivil din kavramı daha çok din sosyolojisinin inceleme konusu olmuştur. Oysaki sivil dinin, sosyal ve politik olmak üzere iki boyutu vardır. Sosyal boyut kültür, politik boyut ise ideolojik form şeklinde görünür. Toplumsal hayatı kutsallaştıran, sembol ve ritüellerle kuşatan sivil dinler, her zaman politik dine dönüşme potansiyeli taşır ve ölçek büyütürük politik/ideolojik din (*political religion*) haline gelebilir. Fakat özünde sivil/ulusal olma özelliğini korur. Ayrıca Latince "civil" (*city*) ve Yunanca "politic" (*polis*) kelimelerinin aynı anlama geldiği düşünülecek olursa sivil din ile politik din arasında çok ince bir sınır vardır. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. İsmail Sarı, "Uluslararası Politikada Sivil Dinin Etkisi: İran Örneği", *Barış ve Güvenliğin Yeniden İnşası Konferans Tam Metin Kitabı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları 2013, ss.137-149.

29 *Maslahat*: faydalı olanı elde edip, zararlı olanı uzaklaştırma olarak tanımlanabilir.

30 İran'da Humeyni'nin başarısı olan İslâmî devlet ütopyik bir düzen veya salt dini hükümlerden süzülen romantik bir birikinti olmaktan daha çok Batılı devlet anlayışının değerlendirilmesi sonucunda şekillendirilen bir hükümet modeliydi.

31 Oliver Roy, *Siyasal İslamın İflası*, çev. Cüneyt Akalın. İstanbul: Metis Yayınları 2005, s. 231.

jimi, dinsel olanın yerini ve mahiyetini devletin belirlediği, siyasal olanın konumunu dinsel belirlenmediği bir modeldir. Bu Şii sekülerleşmenin doğal bir sonucudur.

İran'da bu model, klasik fıkıh anlayışının temel ilkelerinin esnetilerek modern dünyaya uyarlanmasıyla yani “*fikhın sekülerleşmesi*”yle³² (örfi şodeni fikh) gerçekleştirilmiştir. Bu süreci İran'da başlatan, Meşrutiyet döneminde Mirza Hüseyin Nâinî olmuştur. Humeynî ise bunu daha ileri taşıyarak, içtihadı *maslahat* prensibine dayandırmıştır. Fakat *maslahat* Nâinî ve Humeynî öncesinde Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi modernistlerce o kadar çok genişletilmiştir ki naslarla olan alakası kopmuş ve laik yaşamada kolaylıkla kullanılmaya elverişli faydacı bir kavram haline gelmiş, ‘*sosyal ve siyasal ihtiyaç*’ başlı başına bir hukuk kaynağı olmuştur. Ayrıca çağdaş parlamenter yasama, *maslahat* prensibini dikkate değer derecede kullanıma sokmuş, İslâm hukuk mirasında elverişli hususların bulunmaması durumunda, kamu yararına oldukları ve şeriata aykırı olmadıkları gerekçesiyle bu mirasta ya hiç yeri olmayan ya da onunla çok zayıf bağları olan hususlar benimsenmiştir.³³ Humeynî’de ise bu kavram benimsediği dinî yararcılığın köşe taşı olmuştur. Bu anlamda Humeynî’yi de fikhî modernist olarak nitelenecek yanlış olmayacaktır.³⁴

32 Said Hacaryan, “Siyasi-yi Dini ve Siyasi-yi Örfi”, *Hayat-ı Nov*, 1379/2000, Vol. 11, ss.18-25.

33 Aharon Layish, “The Contribution of the Modernists to the Secularization of Islamic Law,” *Middle Eastern Studies*, 1978, Vol.14, No.3, s.267

34 Humeynî pek çok araştırmacı tarafından ‘*fundamentalist*’ ya da ‘*radikal İslâmcı*’ olarak nitelendirilse de fundamentalizm ile modernizm arasında bir geçişkenlik söz konusudur. Çünkü ikisinin de geleneğe yönelik eleştirel bir tutumu söz konusudur. Ayrıca fundamentalizm modern bir olgu olarak Batılılaşma eğilimlerine tepki olarak ortaya çıkmıştır ve bilindiği gibi tepkiler de genellikle karşı çıktıkları şeyin bir kısım özelliklerini benimserler Bu anlamda Humeynî de bu iki pozisyon (*fundamentalizm ve modernizm*) arasında gidiş gelişler yaşamıştır. Fıkıh alanındaki yaklaşımları bunun en iyi örneğidir. Ayrıca Shepard’ın da tespit ettiği gibi “fundamentalistler ilerleme düşüncesini kabullenmektedirler. Peygamber sünnetine tâbi olma arzuları nedeniyle bunlar, genel olarak VII. yüzyıl Arabistan’ına geri dönmeyi istemekle suçlanmışlarsa da bu ciddî bir yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır. Onlar ilerlemeyi istemekle kalmayıp, bunun ancak İslâm ile olacağına ısrar etmektedirler. Örneğin Humeynî İslâm’ı “*ilerlemeci*” olarak tasvir etmekte, Mevdûdî, “*ilerleme için öncü yürüyüşü, ancak İslâm tarafından açıklanmış moral değerlerin gücüne dayanarak hızlandırabiliriz*” demektedir. Aslında ilerleme düşüncesinin, tarihsel çöküşün şu ya da bu ölçüde kaçınılmaz olduğu, Hz. Peygamberin “Altın Çağ” idealinin daha sonraki dönemlerde gerçekleştirilemeyeceği yolunda yaygın geleneksel ataleti meşrulaştırıcı tavırların zayıflamasından dolayı onların

Klasik dönem âlimlerin bahsettiği *maslahat*, sadece beşerî ilişkiler alanında geçerli modern bir *yararlık* ilkesi anlamına gelmez. İlk önce Gazali tarafından tanımlandıktan sonra Şatıbi tarafından geliştirilen “*şeriatın maksatları*” fertlerin beş temel emniyetini içerir: can, mal, akıl, din ve nesil.³⁵ Böylece şeriatın maksatları “hayatın ve malın korunması ve adaletin lüzumu, edep, dürüstlük, hilenin gayr-i meşruluğu” gibi fazilet ahlakının bazı genel düsturlarına kapsar. Ancak Humeynî, bu beş genel düstura altıncısını ekler. Bu da *Hıfz-ı Nizam-ı İslâmî*'dir. Zira devleti fikhın merkezine koyan bu anlayışa göre; ‘Nizam-ı İslâmî’ (*zımmen kastedilen İran*) korunmaz ise diğerlerini de zaten korumak mümkün değildir.³⁶

Yararcı İslâm yorumunun geleneksel fikh açısından marjinal bir kavram olan maslahata merkezi bir değer yüklemesi fikhın sekülerleşmesinde nirengi noktasıdır. Bunun tespiti ise fikh usulüne ilişkin daha teknik bir tartışmaya girilmesini gerektirir. Fakat çalışmanın alanı bu olmadığı gibi amacı da böyle bir tartışmaya girmek değildir. Sadece bu noktalara dikkat çekmektir. O nedenle vardığımız bazı sonuçları paylaşmakla yetineceğiz. Şia için devrimsel nitelikte sayılabilecek “*hükümet fikhı*”³⁷(*devlet fikhı*) ve “*maslahat temelli fikh*” bakış açısı İran’da mevcut haliyle Humeynî’nin

---

çabası ilerleme düşüncesinin reddini değil, aksine kabulünü yansıtmaktadır. Şüphesiz fundamentalistler Batı tarzı ilerlemenin birçok olumsuz etkisini gidermek isterler fakat bu geriye dönme isteğiyle aynı şey değildir.” William E. Shepard, “Islam and Ideology: Toward A Typology”, *International Journal of Middle East Studies*, 1987, Vol. 19. No. 3, s.316.

35 Mustafa Ahmed Ez-Zerka, *İslâm Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, İstanbul: Rağbet Yayınları 2007, s.160.

36 Said Hacaryan’a göre, İslâm Cumhuriyeti lideri Humeynî tarafından ortaya konan yukarıdaki görüşler dinin sekülerleşmesi anlamına gelir. Humeynî, İslâm Cumhuriyeti’nin yaşamasının çok hayati olduğunu ve hiçbir dini ritüelin karşısına çıkmaması gerektiğini söylediğinde herhangi bir dini norm üzerinde siyasetin üstünlüğünü göstermiştir. Hacceryan’a göre, bu türden bir karar, siyasi olanın (devletin) dinden daha önemli olduğunu ve dinin sekülerleşmesinin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Böylece bu mantık çerçevesinde günümüz İran’ında dini bir emir olarak kabul edilen “Velâyet-i Fâkih”i yeniden değerlendirmek ve siyasi alanda onun üstünlüğünü reddetmek mümkün olmaktadır. Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Said Hacaryan, “Örfi Şoden-i Din der Sipher-i Siyaset”, *Baztab-ı Endişe*, 1370/1991, Vol.19, ss.24-34.

37 Farsça’da devlet ve hükümet kavramları Türkçe kullanımının tersidir. Türkçedeki devlet kavramı Farsça’da hükümet anlamına, hükümet kavramı ise devlet anlamına gelmektedir. Bu nedenle Farsça’da “*Hükümet Fikhı*” derken kastedilen “*Devlet Fikhı*”dır.

eseridir. Bu yaklaşım modern toplumun idaresi ile dinin pratiğinin karşılaşması sonucu ortaya çıkan sorunların çözümlenmesine yöneliktir. Humeynî, İran'da Nâinî'nin temsil ettiği bakış açısını daha öteye taşıyarak tedricen bu modele ulaşmıştır.³⁸ O da, Nâinî gibi, yöneticilerin yetkilerini ve idari emirleri yeniden ele alıp bu alanı fazlasıyla genişleterek “*ihtiyaç unsurları*” ilkesini öncelemiştir.³⁹ Bunun yanında, Humeynî geleneksel fikhın (*fikh-ı sünneti*) zamanımızın zorluklarını çözemediğini ve onlarla uyum içinde hareket etmenin toplumu sadece çıkmaz sokağa sokacağı ve medeniyetin çöküşüne sevk edeceği görüşünü savunmuştur. Bu nedenle zamanın ve mekânın karar verici pozisyonun değişken dinî emirlerle sınırlı olmadığını, içtihatla zamanın ve mekânın çok ciddi bir rolü olduğunu savunmuştur.⁴⁰ Böylece sabit (*mensûs*) olarak düşünülen emirlerde bir tür devrimle bu alanı da tartışmaya/yoruma açmış ve yeni bir model geliştirmiştir. Bu model zamanın ve mekânın ihtiyaçlarını gözeterek şeriatın (dinin) modernite ile uyumunu sağlamıştır. Elbette ki bu tam anlamıyla bir kabul değildir. Fakat en azından dinamik fikh (*fikh-ı puya*) anlayışı ile İslam ile modernite arasındaki pek çok çelişki bu sayede azaltılmıştır.⁴¹ Devrim sonrası İran söylemsel boyutta Batılı/modern ile bir çatışma dili geliştirmiş olsa da yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi zannedilenin aksine modernite ile çatışma değil, İslâmî görünürlüğe rağmen uyum paradigmasına sahiptir.

Humeynî'nin yaklaşımında dinî emirler kendi içinde bir amaç olmayıp, onlar birer vasıta. Buna göre gerçek amaç İslâmî devlet tarafından adaletin yayılmasıdır. Dolayısıyla gerçek amaca ulaştıracak her vasıta değiştirilebilir. Şöyle ki:

“Eğer hükümete ait otorite İslam'ın ikincil emirleri çerçevesi içindeyse, Hz. Peygambere verilmiş olan ilahi hükümet ve mutlak velâyet anlamsız olurdu.

38 Mohsen Kadivar, “From Tradional Islam to Islam as an End in Itself”, *Die Welt des Islams*, 2011, Vol. 51, s.473; Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Muhsin Kadivar, *Şeriat ve Siyaset; Din der Hovze-i Umumi*, Tehran: Ney 1378/2002

39 Benzer bir yaklaşımı ‘*sosyolojik ihtiyaçlar*’ı fikhın merkezine koyarak yeni bir fikhî usulü geliştirmeye çalışan Ziya Gökalp’te de görmek mümkündür. Zira benzer ihtiyaçlar Türkiye ve İran gibi farklı ülkelerde de olsa aynı arayışları doğurmaktadır. Bkz. Şevket Topal, “Ziya Gökalp’in İçtimai Usul-i Fikh Önerisi ve İzmirli Hakkı’nın Karşı Eleştirisi”, *RTEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, Sayı 2, ss.7-25.

40 Kadivar, “From Tradional Islam to Islam as an End in Itself”, s.473.

41 Ibid.

Allah'ın elçisinin mutlak velâyetinin bir tezahürü olan hükümet, İslâm'ın en temel emirlerinden biridir ve bütün ikincil emirlerden hatta öncelik bakımından namazdan, oruçtan ve hacdan bile önce gelir. Dinî lider bir sokağı engelleyen bir evi ya da camiye yıkabilir ve bunun karşılığında o evi sahibinden satın alabilir... Dinî lider uygun görürse camileri kapatabilir. Eğer bir caminin zararı onu yok etmeden giderilemiyorsa o zararlı camiye yıkabilir. Hükümet, İslâm'ın ya da ülkenin menfaatleri söz konusu olduğunda insanlarla yaptığı dinî akitleri tek taraflı iptal edebilir. Bu nedenle farklı hususta İslâm'ın aleyhine olan bir şeyi dini olsun ya da olmasın engelleyebilir. Örneğin hükümet İslâm ülkesinin menfaatlerinin aleyhine olduğu takdirde çok önemli bir ibadet olan hacca geçici olarak askıya alabilir.”⁴²

Humeynî'nin dini yaklaşımına göre, zaman ve mekân, içtihatla bulunurken dikkate alınması gereken en hayati iki ana faktördür. Daha önce hakkında hüküm verilmiş bir sorun farklı bir zamanın ve farklı bir siyasî ve sosyal durumun şartlarında tamamen farklı bir hüküm gerektirebilir. Sosyal, politik ve ekonomik alandaki farklılıklar ve bunlara dair yeni bilgiler eski konuya yeni bir hüküm gerektirebilir. Bu nedenle müçtehit kendi zamanının meselelerine çözüm üretebilecek gerekli bilgi donanımına da sahip olmalıdır.⁴³

“Güntümüz dünyasının çalkantılı meselelerini çözerken içtihatla ve bizim karar mekanizmamızda yer alan zamanın ve mekânın rolü ilkesini kullanmak zorundayız. Hükümetin şirke, inançsızlığa ve iç-dış sorunlara göğüs germede benimsediği siyaset öylesine kusurludur ki medreselerde öğrencilerin teorik tartışmaları sorunlarımızı çözemeyeceği gibi bizi de anayasanın açık bir ihlaliyle sonuçlanacak bir çıkmaza sürükleyecektir. Sizlerin gelenekler ve dini emirlerle ilgili algılarınızı yanlış buluyorum. Sünneti ve rivayetleri sizin algıladığınız şekle göre anlayıp öyle hareket edecek olsak modern medeniyet tamamen ortadan kaybolmalı ve insanlar ebediyen çöllerde ve mağaralarda yaşmalıdır. Gerçek bir müçtehide göre hükümet, insan hayatının her alanında varlık gösteren fikhin pratik felsefesidir. Fıkıh beşikten mezara bireysel ve sosyal idarenin gerçek ve noksansız

42 Ruhullah Humeynî, *Sahife-i İmam*, Vol. 20-21, Tahran: Müessesey-i Tanzim ve Neşr-i Asar-ı İmam Humeyni 1376/1997, s.170; Online erişim için bkz. <http://www.noorlib.ir/View/fa/Book/BookView/Image/13798> site üyelik gerektirir. (06.10.2014)

43 Kadivar, “From Tradional Islam to Islam as an End in Itself”, s.473.

teorisidir. Hükümet bütün sosyal, siyasî ve kültürel meselelerle yüzleşmede fikhın pratik yönünü ortaya koyar."⁴⁴

Humeynî'nin hükümet fikhı modeli dinî liderin mutlak otoritesi merkezli kurgulanmıştır.⁴⁵ Rehber (*veliy fâkih*) bu modelde İslâmî sistemin ve halkın ihtiyaçlarının savunucusu sıfatıyla, uygun gördüğü herhangi bir dinî emri bu türden ihtiyaçlarla uyumadığı gerekçesiyle iptal ederek ya da askıya alarak şeriatı güncellemek hakkına/imtiyazına sahiptir. Fakat bu bakış açısı güçlüklerle ve belirsizliklerle karşı karşıyadır. Çünkü zamanın ve mekânın ihtiyaçların belirlenmesinde neyin kıstas olduğu, neyin ölçü alınacağı, bunun sınırının ne olduğu dile getirilmemiştir. Ayrıca geçici ve çevresel şartların ihtiyaçlarını belirlemede dinî lider sorumlu olmuştur. Böylece bütün dinî emirlerin varlığını sürdürmesi onun anlayışına ve yorumlarına bağlıdır. Dolayısıyla İran'da bu bakış açısı dinin normatif temellerinin sarsılmasıyla sonuçlanmıştır. İran'da, İslâm kimliğini pratiğin merkezine koymak, sadece bir kavramsallaştırma ve istenilen durumu kurgulamaktan ibarettir. Böyle bir tutum siyasal olanı dinîleştirmemekte, görünenin aksine dinî olanı politize etmektedir. Burada baskın olan unsur din değil siyasal olandır. Çünkü dünyevî olan (devlet) kutsalı da ele geçirmiştir.⁴⁶

Batı'da ulus devletin ortaya çıkmasında ilk etabın devletin ilahiliğinin vurgulanması gibi Humeynî'nin "Velâyet-i Fâkih" kavramıyla temellendiği "İslâm Devleti" de gerçekte bir ulus devlet modelidir. İran İslâm Devleti'nin ulus-devlet temelli kurgulandığının en önemli göstergelerden biri de *veliy fakih* ile *merce-i taklid* arasındaki gergin ilişkidir. Özellikle devlet otoritelerinin *merce-i taklid* belirleme çabaları ve Hamaney'i tüm Şiî dünyaya *merce-i taklid* olarak takdim etmeleri son derece paradoksal bir durum ortaya koymaktadır.⁴⁷ Çünkü İran İslâm Cumhuriyeti kendisini İslâmî bir

44 Humeynî, *Sahife-i İmam*, Vol. 21, s.98

45 Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Muhsin Kadivar, *Hukümet-i Velayi*, Tahran: Ney 1376/1997, ss.160-203.

46 İşcan, "İmamiye Şia'sında Politik Bir Teori Olarak İmamet'in İmkânı", s.93.

47 1979 tarihli anayasada *veliy fakih*in *merce-i taklid* olma zorunluluğu Humeynî'nin ölümü ile 1989'da yapılan bir takım düzenlemelerden sonra kaldırılmıştır. Böylece yeni düzenlemede rehberin aynı zamanda *merce-i taklid* olma zorunluluğunun bulunmadığını bildirmekte ve fetva verecek derecede bilgi sahibi olması yeterli görülmektedir. Bu değişiklik o sırada *merce-i taklid* olmayan Ali Hamaney'in rehber olarak seçilebilmesinin önünü açabilmek için yapılmıştır.

rejim olarak takdim etmesine karşın rejimin bel kemiğini oluşturan velayet-i fakih kurumu ulus-devlet çerçevesinde gelişmektedir. Günümüzde velayet-i fakih anlayışına ve dolayısıyla rejime muhalif mercei taklidlerin devlet otoriteleri tarafından bastırılmaya çalışılması ve merce-i taklitlik makamının İran’da kalması için verilen çabalar da bunu göstermektedir.⁴⁸

Ayrıca yukarıda açıklamaya çalıştığımız Humeynî’nin devleti şeriat üstün tutan tavrı da İran’ın milletin menfaatlerini her şeye önceleyen ulus-devlet paradigmasının bir yansımasıdır. Daha önceleri şeriat tarafından onaylanmamış faaliyetlerin kabul edilemeyeceğini deklare eden Humeynî, iktidara geldikten sonra “İslâm Cumhuriyeti’nin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. 7 Ocak 1989’da Cumhurbaşkanı Ali Hamaney’e yazdığı meşhur mektubunda, ülke yararına ters düştüğü zaman hükümetin tek tarafı olarak herhangi bir şeriat hükmünü feshetmekle yetkilendirildiğini belirtmiştir. Humeynî burada açık bir şekilde devrimci mantığın ve İslâmî devletin yasalarının şeriat üstünlüğünü onaylamıştır.⁴⁹ Böylece hükümet, toplumun menfaati için rasyonel bir akli takip ederek kendi yasamasını yürürlüğe koyabilecektir. Ayrıca İran’da ‘*Mecme-yi Teşhis-i Maslahat-ı Nizam*’⁵⁰ gibi seküler bir kurumun ‘*Şûra-yı Nigehban*’⁵¹ gibi dinî bir kuruma üstün olması yönetim anlayışındaki seküler yönü ortaya koymasından önemlidir.⁵²

Sonuç olarak, İslâmî Cumhuriyet, İslâm’ı ideolojileştirirken, Humeynî’nin getirdiği yeni fikhî yorum, devletin kurumsallaşma ve karar alma mekanizmasında dini/ideolojik sınır ve kısıtlılığın aşılmasını sağlamış, İran’ın rasyonel ve reel-politik hareket etme kabiliyetini sekteye uğramaktan kurtarmıştır. İran içerde daha radikal bir ideolojik tutum sergilerken, bir sonraki bölümde de ayrıntılı bir şekilde analiz edileceği

48 İsmail Safa Üstün, *Humeynî’den Hamaney’e İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık 1999, s.158.

49 Roy, *Siyasal İslamın İftası*, s.231.

50 İran rejiminin kendinse has özelliklerinden biri de *Meclis-i Şûray-ı İslâmî* ile *Şûray-ı Nigehban* arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere kurulan ve ülkenin genel siyasetinin belirlenmesinde danışma kurulu vazifesi gören *Mecmeyi Teşhis-i Maslahat-ı Nizam* (Düzenin Yararını/Maslahatını Teşhis Heyeti) kurumudur. (m.112)

51 İran Anayasası, *Meclis-i Şûray-ı İslâmî*’nin (İslâmî Şûra Meclisi) aldığı kararların İslâm ahkâmı ile anayasaya aykırı olmamasını temin etmek için *Şûray-ı Nigehban* (Koruyucu Şûra) adlı bir komite kurulmasını öngörmüştür. (m.91)

52 Hacaryan, “Siyasi-yi Dini ve Siyasi-yi Örfî”, s.20,

gibi dış politikada ise İslâmî ideolojiyi araçsal bir değişkene dönüştürmüş ve ulusal menfaatleri her şeyin üzerinde tutmuştur. İran ulusçuluğundan da beslenen bu yaklaşım “İran-merkezli” bir dünya tasavvurundan kaynaklanmaktadır.⁵³

Devrim Sonrası İran'ın Dış Politika Yönelimi: Otonomi Arayışı

Yapısalcı realist teorilerin tüm devletlerin anarşik uluslararası sistem içerisinde “hayatta kalma”⁵⁴ (*survival*) güdüsü ile hareket ettikleri iddiasının⁵⁵ yerine uluslararası politikada yapısalcı yaklaşımı benimseyen bu çalışma “pozisyonel motivasyon” önermesinde bulunur. Çünkü uluslararası alanda gücün dağılımı sistemin yapısını belirler; sistemin anarşik ya da hiyerarşik oluşu gücün dağılımıyla (*distribution of power*) ilgilidir ve devletler bu güc dağılımını dikkate alarak anarşik sistem içerisinde kendi güç ve pozisyonlarına göre hareket ederler. Bu durum pozisyonel bir motivasyon üretir; güç, güvenlik ya da zenginlik arayışı. Fakat uluslararası sistem içerisinde devletlerin ne istediklerinden ziyade ne yapabilecekleri (*capability*) ve yapının neye müsaade edip etmeyeceği (*permissive-impermissive*) daha önemlidir. Dolayısıyla uluslararası sistem içerisindeki rasyonel ve kendi çıkarına odaklanmış devletler “istekleri” (*motivations*) ile “mecbur kaldıkları” (*obligations*) arasında “mümkün”⁵⁶ olan optimal noktayı bulmak durumundadırlar.

Neorealist teori etkili bir uluslararası ilişkiler teorisinin, doğası gereği indirgemeci değil, sistem düzeyinde olması gerektiğini, uluslararası olguları açıklayabilmek için ise uluslararasının özerk ve ayrı bir gerçeklik alanı olarak kavramsallaştırılması gerektiğini ileri sürer. Önde gelen temsilcisi Waltz'un uluslararası ilişkiler disiplininin üçüncü imgesi adını verdiği bu düzey, uluslararası yapıya göndermede bulunur. Nedenleri bireysel (*indivi-*

53 Murat Yeşiltaş, “İran'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak, Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Akademik Ortadoğu*, 2014, Cilt 8, Sayı 2, s.43.

54 Devletlerin hayatta kalmak istedikleri konusunda bir görüş ayrılığı yoktur; bu tümüyle doğru bir tespittir. Fakat Neorealist teorisinin “güvenlik arayışı” ile kastettiği bundan daha fazlasıdır.

55 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, California: Addison-Wesley 1979; John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton Publishing 2001

56 Uluslararası sistemin anarşik yapısı ile sistemdeki güç dağılımı arasındaki ilişki devletler için *mümkün* olanın belirleyicisi olarak görülebilir. Hasan Basri Yalçın, “Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015, Vol. 10, No.1, s. 223.

dual level) veya ulusal seviyede (*state level*) toplayan uluslararası politika kuramları indirgemecidir. Nedenlerin uluslararası seviyede de (*structural level*) işlediğini düşünen kuramlar sistemiktir.⁵⁷Zira Waltz'a göre yapının (*bütünün*) kendini oluşturan birimlerin (*parçaların*) davranışları üzerinde sınırlandırıcı ve düzenleyici bir etkisi vardır. Ayrıca Waltz özerk bir alan olarak uluslararası sistemin yapısal düzenleyici ilkesinin anarşi olduğunu öne sürer.⁵⁸

Waltz, uluslararası politikada “*anarşik düzen*” ve iç politikada “*hiyerarşik düzen*” ayrımını temel veri olarak alır. Bu ayrım içerisini düzen, dışarısını ise anarşi ile özdeşleştiren bir anlam kazanır. Ashley'in “*anarşi problemi*”⁵⁹ adını verdiği bu durum sonuç olarak dışarının tehditle barabar anılmasını getirmiştir.⁶⁰ Neorealizm her ne kadar anarşiyi merkezi otoritenin yokluğu ve düzenleyici kurumların olmaması şeklinde tanımlasa da bu teoriye göre anarşi aynı zamanda uluslararası sistemin düzenleyici ilkesidir. Devlet-içi siyasal sistem için hiyerarşi, uluslararası sistem için ise anarşi düzen kurucu ilkedir. Bu yönüyle anarşinin yapısalcı yaklaşımda negatif bir anlamı olmadığı söylenebilir.⁶¹

Neorealist teoriye göre büyük güçler anarşik uluslararası sistemin en temel aktörleridir. Bunların sayısı ve güç dağılımı uluslararası sisteme karakteristik özelliğini verir. Bu noktada sistemdeki devletler arasında güç

---

57 Kenneth Waltz ve George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1982, s.19.

58 Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press 1954, ss. 159-186.

59 Richard Ashley, “Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematic”, *Millennium: Journal of International Studies*, 1988, Vol.17:2, s.230.

60 Ali Balcı ve Tuncay Kardaş, “Realizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (eds), İstanbul: Küre Yayınları 2014, s.129; Anarşi, güvenlik ikilemi ve kendine yardım ilkesi neorealizmin en önemli kavramlarıdır. Neorealizm açısından anarşik bir sistemde devletlerin nihai amacı, güvenliklerini sağlayarak varlığını devam ettirmektir. Bu noktada devletlerin içine düştüğü güvenlik ikilemi, büyük ölçüde sistemin anarşik yapısıyla ilişkilidir. Ayrıca kendine yardım veya kendi başının çaresine bakma (self-help) olarak da nitelendirilebilen devletlerin güvenliklerini sadece kendi öz kaynaklarına dayalı olarak gerçekleştirmesi gerekliliği de ortak bir üst otoritenin olmadığı anarşik bir uluslararası sistemin sonucudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward A. Kolodziej, *Security and International Relations*, New York: Cambridge University Press 2005

61 Balcı ve Kardaş, “Realizm”, s.129.

dağılımı eksenli büyük güçler ve ikincil devletler olarak kategorizasyona giden neorealizm “*temel motivasyon*” konusunda benzer bir ayrımı yapmaz ve gücü göz ardı ederek devletleri eşit kabul eder. Dolayısıyla Waltz her ne kadar Morgenthau'nun temel açıklama zemini olarak sunduğu insan doğasının⁶², deneysel olarak test edilemezliğini ve uluslararası politikaya ilişkin bilimsel bir açıklama kaynağı kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştü de aslında onun da hareket noktası⁶³ yapısal değil, ontolojiktir. Başka bir ifadeyle klasik realizmde (devletlerin) güç elde etme arzusu, insan doğasında var olan ontolojik bir durum olduğu gibi neorealizmde (devletlerin) “hayatta kalma” güdüsü de iddia edilenin aksine yapısal bir zorunluluk değil, insan doğasında var olan öldürülme korkusu kökenli ontolojik bir açıklamadır.

Uluslararası anarşik sistem neorealistlerin iddia ettiği gibi sistem içerisindeki bütün devletler için “hayatta kalma” mücadelesini kaçınılmaz biçimde ortaya çıkarmaz. Zira fazlasıyla korku güdüsüne dayalı bu yaklaşım uluslararası anarşinin Thomas Hobbes tarzı bir okumasıdır. Oysaki anarşik uluslararası sistem içerisinde güç dağılımında önemli farklılıklar olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla Hobbes'un iddia ettiği gibi her aktör her an öldürülme/yok edilme korkusuyla/tehlikesiyle karşı karşıya değildir. Böylece büyük güç olarak tanımlanan bazı aktörler sistem içerisinde sahip oldukları güç payı nedeniyle doğal olarak başka amaçlarla güdülenmiş olabilirler. Bu nedenle devletlerin tümünün hayatta kalma mücadelesi verdiği ve onların dış politikada davranışlarında temel güdünün “hayatta kalmak” olduğu varsayımı gereğinden fazla tehdit merkezli bir yaklaşımdır.⁶⁴

62 İnsan doğasından hareketle uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik klasik realizme göre insan davranışlarını ve dolayısıyla devletlerin davranışlarını temel olarak şekillendiren güdü güçtür. Bkz. Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, s.10.

63 Waltz farklı siyasal sistem ve ideolojilere sahip devletlerin benzer davranışlar ve politikalar benimsemesinin nedenini yapı kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu yapı anarşiktir. Uluslararası yapı devletlerin benzer koşullarda kendi özel farklılıklarına rağmen benzer politikalara yönelmesinin nedenini oluşturmaktadır. En genel ifadeyle neorealizm etkileşen birimler ile uluslararası sonuçlar arasındaki nedensellik ilişkisini kurmaktadır. Ayrıca bu nedensellik ilişkisi tek taraflı olmayıp, birim düzeyindeki nedenlerle uluslararası yapı düzeyindeki nedenler birbirlerini etkilemektedir. Bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, İstanbul: Alfa Yayınları 2004, ss.192-195.

64 Hasan Basri Yalçın, “Türkiye'nin ‘Yeni’ Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma”, *Bilgi*, 2011, Sayı 23, s.40; “The Struggle for Autonomy: A Realist

Buna göre hiyerarşik bir örgütlenmenin olmadığı, bir dünya hükümetinin kurulmadığı anarşik ve atomistik bir uluslararası sistem içerisindeki aktörler otonomi mücadelesi vermektedir. Otonomi mücadelesi anarşik uluslararası sistemde kaçınılmaz biçimde yapısal bir gereksinimdir.⁶⁵ Aksi takdirde sistem anarşik olmaz ve hiyerarşik bir sistem haline dönüşürdü. Oysaki uluslararası anarşik yapıda, yapısal anlamda alt-üst ya da itaat eden-edilen ilişkisi söz konusu değildir. Dolayısıyla bu çalışma İran gibi bölgesel güç olarak tanımlanabilecek aktörlerin de “*otonomi mücadelesi*” (*struggle for autonomy*) verdiklerini kabul eder. Bu tip devletlerin yapmaya çalıştığı şey; iki farklı düzey (*küresel sistem ve bölgesel alt-sistem*) arasında optimal noktayı bulma ve otonomi arayışıdır. İki farklı sistemden, iki farklı düzeyden gelen farklı baskıları, farklı arayışları, farklı beklentileri yöneterek daha fazla hareket etme özgürlüğü (*freedom of action*) isteyecek ve otonomi arayışına gireceklerdir. Bu durum devlet egemenliği gerçeğinden kaynaklanmaktadır.⁶⁶

Bu noktada 1979 Devrimi sonrası İran dış politikasının temel dinamiklerini anlamak için, bu çalışma çok sebepli analizler yerine tutarlı teorik perspektiflere olan ihtiyaca vurgu yapar. İran’ın temel motivasyon eğilimlerini ve dış politika davranışlarını aydınlatmak için yapısal realist bir teoriyi uygular.⁶⁷ Burada tüm devletlerin “*otonomi mücadelesi*” verdikleri düşüncesinden hareket eder. Daha somutlaştırmak gerekirse Ramazani’nin de belirttiği gibi İran’ın son yüz elli yıllık tarihine, hegemonyaya karşı “Bağımsızlık ve Özgürlük” (*İstiklâl ve Âzâdi*) arayışı damgasını vurmuştur.⁶⁸ Bunu “otonomi mücadelesi” olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Meşrutiyet Dönemi tarihçisi Janet Afary’nin Meşrutiyet Devrimini

---

Structural Theory of International Relations”, *International Studies Review*, 2012, Vol. 14, ss.499-521.

65 Bu yaklaşımın ayrıntılı bir analizi için bkz. Hasan Basri Yalçın, “International Politics as a Struggle for Autonomy”, Doktora Tezi, University of Cincinnati, 2011, ss.100-160.

66 Realist teori “egemenlik” (*sovereignty*) ile otonomi (*autonomy*) arasında bir ayrım yapar. bkz. Guillem Monsonis, “India’s Strategic Autonomy and Rapprochement with the US”, *Strategic Analysis*, 2010, Vol. 34, No. 4, ss. 611–624.

67 Yalçın, “Türkiye’nin ‘Yeni’ Dış Politika Eğilim ve Davranışları...”, s.35.

68 R.K. Ramazani, *Independence Without Freedom: Iran’s Foreign Policy, USA*: University of Virginia Press 2013, s.19.

yerli istibdada ve yabancı nüfuzuna karşı bir başkaldırı hareketi⁶⁹ olarak tanımladığı gibi petrolü millileştiren Musaddık'ın Milliyetçi Cephe Hareketi ve Humeyni'nin liderliğinde gerçekleşen İslâm Devrimi de (dış) hegemonya ve (iç) istibdada karşı verilen mücadelelerdir. Meşrutiyet Devrimi; *kollektif*, Musaddık dönemi; *lâik-milliyetçi*, 1979 Devrimi ise; *İslâm-eksenli* karşı-hegemonik tepkiler ve otonomi mücadeleleridir. Bu açıdan İran İslâm Devrimi'nin "*ikiz devrim*"⁷⁰ olarak tanımlanması önemlidir.

Mirza Taki Han (bilinen adıyla Emir Kebir)'ın başbakanlık döneminde (1848-51) Avrupalı güçler (Biritanya ve Rusya)⁷¹ arasında "denge" (*tevazu*) politikası,⁷² Dr. Musaddık'ın (1951-53) emperyal güçler arasında "negatif denge" (*muvazene-yi menfi*) politikası,⁷³ Şah'ın 1960'ların başında "bağımsız ulusal politika" (*siyasi-yi müstakil-i milli*) söylemi⁷⁴, 1979 İslâm Devrimi sonrası İran'ın ilk başbakanı Mehdi Bazargan'ın "eşitlik" ve "denge" politikası,⁷⁵ Humeyni'nin "*Ne Doğu Ne Batı*" prensibi İran'ın dış politika yöneliminde stratejilerin değiştiğini fakat "*otonomi mücadelesi*"nin sü-

69 Janet Afary, *The Iranian Constitutional Revolution, 1906-1911*, New York: Columbia University Press 1996, ss.1-13.

70 R.K. Ramazani, "Iran's Foreign Policy: Contending Orientations", *The Middle East Journal*, 1989, Vol. 43/2, s.203; Ramazani devrimin iki boyutlu bir yabancılaşma sürecinin sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi Şah rejiminin iç siyasal baskılar nedeniyle halk desteğini kaybetmesi, ikincisi Şah'ın dış politikasının ülkeyi bir Amerikan sömürgesi haline getirdiğine ilişkin yaygın düşüncedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. R.K. Ramazani, *Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East*, London.: Johns Hopkins University Press 1986

71 XVIII. yüzyıldan itibaren Rusya'ya karşı verdiği mücadeleyi kaybeden İran, bu süreçte Rusya'nın etkisini hafifletme çabasına girmiş ve denge arayışlarına yönelmiştir. Bu nedenle Hindistan'ı elinde bulunduran İngiltere ile ilişkilerini geliştirmiştir. Ancak birbirlerine karşı oynamaya çalıştığı bu iki ülkenin kurbanı olmaktan kurtulamamış ve 1907'de iki ülke tarafından etki alanlarına ayrılmıştır. Kuzey İran Rusya'nın Güney İran ise İngiltere'nin nüfuz bölgesi olurken orta kesim tampon olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muriel Atkin, *Russia and Iran, 1780-1828*, Minnesota: The University of Minnesota Press 1980

72 R.K. Ramazani, *The Foreign Policy of Iran, 1500-1941: A Developing Nation in World Affairs*, USA: University Press of Virginia 1966, s.65.

73 R.K. Ramazani, *Iran's Foreign Policy, 1941-1973: A Study of Foreign Policy in Modernizing Nations*, USA: University Press of Virginia 1975, ss.181-250.

74 A.H.H. Abidi, "Iran and Non-Alignment", *International Studies*, 1981, Vol.20, No.1-2, s.341.

75 R.K. Ramazani, *Independence Without Freedom....*, s.143.

reklilik arz ettiğini göstermektedir. Burada otonomi kavramının iki yönlü doğası unutulmamalıdır ve otonomi her zaman bir derece meselesidir. Bu açıdan İran'ın salt Amerika'ya karşı attığı adımlar değil, aynı zamanda kendisine yönelik tehditlere karşı gerektiğinde Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerle işbirliğine girmesi bu otonomi arayışından bağımsız bir olgu değildir.

İran'ın 1979 Devrimi sonrası dönemde yeni bir dış politika tarzı içerisine girdiği genel hatlarıyla görülebilmektedir. Ancak devrim öncesi ve sonrası dış politikadaki fark hedef düzeyinde değildir. Sadece bu hedefe ulaştıracak stratejiler değişmiştir. Şah'ın "*nasyonalizm-modernizasyon*" ideolojisinin amacı İran'ın gelişmesi ve büyük güçlere karşı bağımsız hareket edebilmesini (*otonomi arayışı*) sağlamak olduğu gibi devrim sonrası İran rejiminin İslâmcı ideolojisinin hedefi de aynıdır. Çünkü her iki ideoloji de (*modernizm ve İslâmcılık*) Batılı meydan okuma karşında savunmacı bir refleksle çözüm üretme ve otonomi arayışının sonucudur.

İran dış politikasına dair yapılan çalışmalarda genelde Âyetullâh Humeynî dönemi (1979-1989) dış politika yönelimi "*devrimci idealist*" olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶ Fakat '*ulusal çıkar*' kavramına tekabül eden *Hıfz-ı Maslahat-ı Nizam-ı İslâmî*'nin (*İslâm Devletinin Çıkarlarının Korunması*) genel bir uygulama iken 1988'de Humeynî tarafından bir ilke olarak kabul edilmesi⁷⁷ bu dönemin son noktada ulusal özellikli "*pragmatist*" bir dönem olduğunu göstermektedir. Çünkü İran kaynaklı İslâm'ın ideolojileştirilmesi süreçlerinde kritik nokta, evrensellik/tikellik gerilimidir. Evrensellik dayatmasına karşı, yeni bir evrensellik iddiasıyla ortaya çıktıkları halde; Protestanlık ve Şîilik gibi muhalif öğretilerin sonunda vardığı yer, tikellik ve sivil din olarak tikel kimliği temellendirmek olmuştur. Bu nedenle İran kaynaklı ideolojileştirmelerde bu evrensellik/tikellik gerilimini tespit önemlidir.⁷⁸ Radikal İslâmcı ya da fundamentalist olarak etiketlenen Humeynî gibi bir âyetullâhın, öyle olmadığı açıklanmaya çalışıldı, zihin dünyasında da bu gerilimin izdüşümünü tespit ve Humeynî'nin nihaî kertede evrensel olana

76 Buna "*Devrim İhracı*" politikası kanıt olarak gösterilmektedir Bkz. R.K. Ramazani, "Iran's Export of the Revolution: Its Politics, Ends and Means", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 13, No.1-2, ss.69-93.

77 Yasuyuki Matsunaga, "The Secularization of a Faqih-Headed Revolutionary Islamic State of Iran: Its Mechanisms, Processes, and Prospects", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2009, Vol.29, No 3, ss.468-482.

78 Bedri Gencer, *Yazarla Özel Görüşme*, 12 Şubat 2014.

karşı yerel olanı tercihindeki zihinsel arka planın analizi bu anlamda önemlidir. Önceki bölümde yapılan Şiî sekülerleşme analizi tam da bu zihinsel arka planı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aşağıda “ulusal çıkar” kavramının İran dış politikasındaki merkezi yeri analiz edilecek, bir sonraki bölümde İran’ın temel dış politika yönelimi olan otonomi mücadelesi üzerinde durulacaktır.

İran Dış Politikasında Ulusal Çıkar Kavramı

Ulusal çıkar kavramı tarihi ve siyasi yayınlarda 1950’lerden önce ortaya çıkmış olsa da II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerde realist düşüncenin baskın hale gelmesiyle popülerlik kazanmıştır. Morgenthau, siyasi realizmin altı prensibi arasında ikinci sırayı ulusal çıkara vererek kavramı popüler hale getirmiştir.⁷⁹ Ona göre siyasal realizme uluslararası ilişkilerde yolunu bulması için yardımcı olan “nirengei noktası” iktidar tarafından tanımlanmış çıkar kavramıdır.⁸⁰

Uluslararası ilişkiler ve dış politika çalışmalarının merkezinde yer alan *ulusal çıkar* kavramı esasında muğlaktır. Çünkü asıl önemli olan ulusal çıkar denilen şeyin ne şekilde tanımlandığıdır. Bu açıdan bir devletin asıl çıkarının ne olduğunu belirlemek işin temelidir. Ulusal çıkar dediğimiz şey nedir? Bir süper güç olmak mı, müreffeh bir devlet yaratmak mı? Güvenliği sağlamak, güç arttırmak ya da otonomi kazanmak mıdır? Ulusal çıkarı tanımlayan ve onun yöntem ve imkânlarını belirleyen bir strateji tüm bu sorulardan ancak birine cevap verebilir. Çünkü bunların her biri diğerleriyle ilgili olmalarına rağmen farklı yöntemler ve farklı imkânlar gerektirir ve farklı sonuçlar üretir. Çoğu zaman bu hedeflerden birine ulaşmak için atılacak adımlar özneyi diğer hedeflerden uzaklaştırır.⁸¹ Dolayısıyla İran ulusal çıkarını hedeflemektedir demek kendi başına yeterli bir açıklama olmayacaktır.

79 Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, s.4

80 Ibid., s.4-5.

81 Hasan Basri Yalçın, “Stratejik Derinlik ve Karmaşık Nedensellik”, *Stratejik Zihniyet: Kuram’dan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*, Talha Köse ve Ahmet Okumuş (eds.), İstanbul: Küre Yayınları 2014,s.151.

Güç, güvenlik, otonomi ya da zenginlik arayışı gibi birbirine yakın gibi gözükken dış politika hedefleri genelde birbirleriyle çelişkilidir. Örnekler üzerinden açıklamak gerekirse güç arayışı bir noktada güvenlik arayışı ile çelişir. Çünkü güç artırımını güvenlik ikilemine neden olabilir. Aşırı güç temerküzü diğer devletlerin ona karşı birleşmesine neden olabilir. Zenginlik arayışı işbirliği doğurmasına karşın güç arayışı çatışma doğurur. Ayrıca ulusal çıkar olarak tanımlanan şey her stratejide farklı tanımlanmıştır. İşbirlikçi güvenlik stratejisi için temel hedef zenginliği arttırmaksa, üstünlük stratejisi için hedef güç artırımındır. Bu hedeflerin her biri ulusal çıkarın ne olduğuna dair yapılan varsayım ve tanımlamalardan hareketle belirlenmiş ve hepsi birbirinden farklı hedeflerdir. Örneğin güç artırımını her zaman güvenlik artırımını anlamına gelmez. Bu iki hedef birbirine yakın gibi görünmesine rağmen bir noktada ters düşebilir. Yine aynı şekilde zenginlik anlayışı devletlerin güç arayışına darbe vurabilir. Her zengin devlet güçlü ve güvenli olacak diye bir durum söz konusu değildir. Aksine zenginlik ya da onulde etme yolu işbirliği gerektireceğinden güvensizlik ve zayıflık doğurabilir. Kısacası “ulusal çıkar” kavramı bu hedeflerden ayrı düşünüldüğünde içi boş bir kavramdır.⁸²

George ve Keohane’a göre üç ulusal çıkar vardır; fiziksel varlığını sürdürme, otonomi ve ekonomik refah. Onlara göre bu “hayat, özgürlük ve mülkiyet” olarak tanımlanabilir.⁸³ Devrim sonrası İran’ın dış politika yönetiminde ana hedef ya da diğer bir ifadeyle ulusal çıkar otonomi artırımındır. Hedefi tam olarak tespit etmedikçe İran’ın ürettiği stratejileri anlamlandırmak mümkün olmamakta ve sonuçta devrim sonrası uygulanan dış politika yanlış bir tanımlamayla “devrimci idealist” olarak görülmektedir. Oysaki İran’ın 1982’de Suriye’deki Müslüman Kardeşler’in başlattığı İslâmî başkaldırıya ilişkin olarak Baas yönetimi yanında yer alması, 1988’de Irak’la savaşı sona erdiren BM Güvenlik Konseyi’nin 598 no’lu kararını kabul etmesi,⁸⁴ 1990’lardaki Çeçen İslâmî Hareketine İran İslâm Cumhuriyeti’nin

82 Ibid., s.158.

83 Alexander George ve Robert Keohane, “The Concept of National Interests: Uses and Limitations,” *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy*, Alexander George (der.), Boulder: Westview 1980, ss.217-238.

84 “İran-İrak Savaşı sırasında, savaşa son vermek için Irak’taki yönetimin değişmesi şartını ile süren Humeyni’nin 1988’de anlaşmayı ‘*zehir içmekten beter*’ diye niteleyerek kabul etmesi İran’ın devrim ihracı amacından bir geri adım demektir.” Mesut Özcan, “Devrimden Günümüze İran Dış Politikası”, *Anlayış Dergisi*, 2006, Sayı 14, s.59.

ilgisizliği ve Azerbaycan-Ermenistan arasındaki savaşta Ermenistan'ı örtülü destekleyen yaklaşımı reel-politik dış politika örnekleridir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, İran 'maslahat' kavramı üzerinden 'Hıfz-ı Nizam-ı İslâmî' (*İslâm Düzeninin Korunması*) adına ya da başka bir ifade ile İslâm'ın merkez ülkesi (*Ümmü'l-Kura*)⁸⁵ olan İran'ı korumak için İslâm'ın en temel gerekliliklerinin bile göz ardı edilebileceğini ilke olarak benimsemiştir. Bahsedilen örneklerde de bu ilke reel-politik dış politika davranışlarını meşrulaştırıcı olarak kullanılmıştır. Ayrıca İran geleneksel birikimiyle uygun bir diplomasiyi, uygun bir zamanlama ile devreye sokma ve rasyonel zemini bulma becerisine de sahiptir. Örneğin Rusya Kafkaslarda Müslümanlarla çatışırken İran'ın Rusya ile ilişki geliştirebilmesi, Pakistan'la Hindistan arasında özellikle Keşmir problemi ortada iken Hindistan-İran ilişkilerinin çok ileri düzeyde olması bu diplomasi becerisini göstermektedir.

Devrim sonrası İran dış politikasına dair analizler temel hedefi tespit etmeden, söylemler ve anayasa metni⁸⁶ üzerinden yapıldığı sürece yanıltıcı olacaktır. Örneğin İran'ın anayasasının temel ilkeleri devrimci idealist,

85 Bu yaklaşıma göre İslâm tarihinde her zaman belli bir ülke Ümmü'l Kura olmuştur. Öyle ki İslâm'ın yaşam ve bekası onun yaşam ve bekasına bağlı olmuştur. Günümüzde İran bu konuma sahiptir. Ümmü'l Kura'nın çıkarları ile İslâm'ın çıkarlarının çeliştiği durumda Ümmü'l Kura'nın çıkarları üstün tutulmalı ve tüm ümmetin imkânları bu çıkarlar için seferber edilmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevat Erdeşir Laricani, *Mülâhazay-ı Strateji-yi Milli*, Tahran: Sazman-ı Tercüme-yi Milli 1369/1990; Nasır Kashef Asl, "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü", *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (eds.), Ankara: Barış Kitap 2011, ss.145-146.

86 Anayasanın 154. Maddesi : "İran İslâm Cumhuriyeti, beşeriyette insanın saadetini kendine ideal olarak almıştır. Bağımsızlığın ve özgürlüğün elde edilmesi ile adalet ve hakkın idaresinin, dünyadaki tüm halkların hakkı olduğunu göz önünde bulundurur. Bu yönde diğer ulusların içişlerine her türlü müdahaleden dikkatle kaçınır. Yeryüzünün her köşesinde ezilenlerin (mustazafin) ezenlere (mütekebbirin) karşı haklı mücadelesini destekler."

Orjinal metin ise şöyledir:

" جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می شناسد.
بنابراین در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت های دیگر از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می کند "

Anayasasının tam metni için bkz. <http://www.mut.ac.ir/legal/asasi.pdf> (21.10.2014)

değer-yüklü yönelimlere sahiptir. Anayasaya baktığımızda İran dış politikası dört ana ilke üzerine kurulmuştur. Buna göre ilki dış müdahalenin tüm biçimlerine karşı çıkmak, ikincisi ülke bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması, üçüncüsü hegemon güçlerle ittifak yapmaksızın tüm Müslümanların haklarının korunması ve son olarak doğrudan savaş içinde olmayan devletlerle barışçıl ilişkiler kurulmasıdır. Ancak İran İslâm Cumhuriyeti'nin anayasasındaki idealizm İran'ın bu ilkelere tamamen bağlı olduğu⁸⁷ ve Müslümanları İran'a öncelediği, bu yönde ideolojik ipotek altında irrasyonel politikalar ürettiği anlamına gelmez. Zira İran dış politikasının ideolojik yaklaşımının arkasındaki pragmatist hedefleri görmek gerekir.

Ulusal çıkarın hemen her zaman tartışmalı olduğu akılda tutulmalıdır. Soyut bir düzeyde, güç, güvenlik ya da otonomi artırımının önemli ulusal çıkarlar olduğunda anlaşılan politik elitler, bunları sağlayacak politika tercihleri konusunda farklılaşabilir. Örneğin İki Dünya Savaşı arası dönemde ABD'de ülkenin güvenliğini sağlamanın en iyi yolunun Avrupa ve Doğu Asya güç politikalarına dâhil olmamak gerektiğine inananlar ile ülkenin güvenliğinin Almanya ve Japonya'nın yükselen gücünü ve emperyal emellerini gemlemek üzere öteki güçlerle işbirliğine gitmeyi gerektirdiğine inananlar arasında ateşli bir tartışma vardı.⁸⁸ Devrim sonrası İran'da da rejim içi fraksiyonlar arasında tartışmalar bulunsa da bunların ortak özelliği, ülkenin ulusal çıkarının "bağlantısızlık" (otonomi) olduğu noktasında hemfikir olmalarıdır. Zannedildiği gibi idealist dış politikaya referans gösterilen "*Devrim İhracı*" (*Suduru İnkılab*) ve "*İslâm Dünya Düzeni*" tartışmaları mütekebbir ülkelerin karşısına geçmek veya mustâzâf ülkelerin yanında olmak için yapılmamış, aksine izole edilen ve güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalan İran'ın bu durumdan kurtulmasının ve güç temerküz etmesinin yolları aranmıştır. İdeolojik değil stratejik bir tercihtir.

Bahsedilen politikanın ayrıntılarına bakıldığında Sovyet nüfuzu altındaki Kafkasya ve Orta Asya'yı hedef almadığı sadece Ortadoğu'ya hatta Irak, Lübnan ve Körfez'e yönelik olduğu, böylece ideolojik evrensel söylemin pragmatik kaygılarla stratejik dar bir alanı hedeflediği anlaşılmaktadır. Humeynî döneminde ABD'den uzaklaşarak Batı'dan kopan İran, otonomi

87 Ahmedi, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Ulusal Çıkar İkilemi", s.63.

88 Joseph S. Nye ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, İstanbul: İş Bankası Yayınları 2013, s.67.

artırımına giderken paradoksal bir şekilde izole olmuş ve güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Irak İran'a saldırırken, İran tehdidi karşısında birleşen Körfez ülkeleri ve ABD, Irak'ı desteklemişlerdir. Bu durum İran'ın tarihi/kültürel/dinsel hinterlandı bir destek unsuru olarak gördüğü karşı-denge oluşturma çabasını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla İslâmcı hareketleri ve Şîî hinterlandını harekete geçiren İran'ın devrim ihracı politikası idealist-ideolojik bir yaklaşımdan ziyade reel politik bir karardır. Tahran merkezli ve Ortadoğu eksenli bu pragmatist yaklaşım bölgede güvenlik korkularını daha da tetiklemiş ve etkisi sınırlı olmuştur.⁸⁹

Devrim ihracı çabasının gerisinde yatan en önemli neden devrim sonrası İran'ın güvenlik endişeleri olmuştur. Şah rejimi mevcut uluslararası sistemle uyumlu politikalar takip etmiş olmasına rağmen yeni rejim otonomi artırımına giderek, bir ikilem (*otonomi ikilemi*) ile karşı karşıya kalmıştır; otonomisini arttırırken bir yandan da sistem tarafından izole edilmiş ve Irak nedenli güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca İran-Irak savaşında yaşanan, bölge ülkeleri tarafından kuşatılmışlık hissi de buna eklenmelidir. İran devrim ihracı stratejisiyle tarihi/kültürel/dinsel hinterlandı harekete geçirerek kendisine karşı oluşan ABD destekli bölgesel ittifaka ve Irak merkezli güvenlik tehdidine yönelik bir karşı-denge oluşturmak istemiştir. Buradan hareketle anti-emperyalist ve İslâmcı bir söylem stratejisi üzerine kurgulanan İran'ın devrim ihracı politikası bölgesel lider olma hedefi çerçevesinde Basra Körfezi ve Ortadoğu'ya yönelmiştir.⁹⁰ Bahsedilen politikanın ayrıntılarına bakıldığında; Sovyet nüfuzu altındaki Kafkasya ve Orta Asya'yı hedef almadığı sadece Ortadoğu'ya hatta Irak, Lübnan ve Körfez'e yönelik olduğu, böylece ideolojik evrensel söylemin ulusal prag-

89 Robert Olson'un bu noktada yaptığı yorum içinde yanlışlarını barındırmakla birlikte mukayese etmek açısından dikkate değerdir. Şöyle ki “ Sanki İslâm Cumhuriyeti liderleri, 19. Yüzyıl Osmanlı tarihini özellikle de II. Abdülhamit (1978-1909) dönemini ve bu dönemde yönetimi meşru kılmak ve İngiliz-Rus emperyalizmine karşı koyabilmek amacıyla öne sürülen Pan-İslâmist söylemin veya ideolojinin başarısızlığını hiç okumamış gibiler. İslâm Cumhuriyeti liderleri, bugünkü Amerikan emperyalizminin ortaya koyduğu tehditlerini II. Abdülhamit'in karşı karşıya kaldığı Rus ve İngiliz Emperyalizminden daha büyük olduğunu da anlamamış görünmektedir.” Bkz. Robert Olson, *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004*, çev. Kezban Acar, Ankara: Babil Yayınları 2005, s.224.

90 Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekler, “İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri”, *BİLGESAM*, 2014, s.419 <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-2014120952iran.pdf> (30.04.2015)

matik kaygılarla stratejik dar bir alanı hedeflediği anlaşılmaktadır.⁹¹

Ayrıca vurgulamak gerekir ki İran tarih boyunca karşı karşıya kaldığı uluslararası meydan okumaları kimliğin korunması ya da kimlik üretiminde etkin olarak kullanmıştır. Örneğin günümüzde farklı mezhep (*Sünni Kürtler*) ve etnik (*Şii Azeriler*) temelli kimlikleri devrimci bir dalga ile bir arada tutmaya gayret eden İran yönetimi uluslararası meydan okumayı ve gerginliği iç siyasal kimlik oluşumunda etkin bir unsur olarak kullanmayı başarmıştır. Bu açıdan 80’li yıllarda Türkiye ve Irak’ta görülen Kürt meselesinin İran’da bir siyasal sorun haline gelmeyişi, Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra İran Azerbaycan’ında tehlikeli boyutlarda etnik dalgalanmaların ortaya çıkmaması kayda değerdir.

İran gibi bölgesel güç olarak tanımlanabilecek devletler dış ya da büyük güçlerin müdahalesini dengeleyebilecek bir bölgesel özerkliğin koşullarını oluşturmak isterler. Bu noktada Schmitt’in “geniş mekân”⁹² (*großraum-grossraum*) yaklaşımı açıklayıcıdır. Schmitt’in geniş mekân siyaseti esasen üç unsuru sentezler; bir Reich, bir politik ide ve bir geniş mekân. Biraz somutlaştırarak söylersek, bir “merkez ülke”, bir “siyasi fikir” ve nihayet bu siyasi fikrin yayılacağı ve gevşek de olsa bütünleyip motive edeceği coğrafi kuşaklar.⁹³ Uyarlırsak, merkez ülke (*Ümmül Kura*) İran, siyasi fikir devrimci İslâm, coğrafi kuşak ise Şii hinterlandıdır. Schmitt’in geniş mekân siyaseti yumuşak güç unsurlarıyla kurulabileceği gibi sert gücü yedeğe almaya da açıktır.

Ramazani’ye göre 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı sonrası gelişmeler İran’ın devrim ihracının güç kullanılarak gerçekleştirilmek istenmesine örnektir. Çünkü Irak tarafından işgal edilen topraklarını 1982 yı-

91 Ayrıca devrim ihracı politikası stratejik yayılma politikası kadar rejimin korunmasına yönelik manevraların da bir yansıması olmuştur. Devrimin lideri Humeyni’nin ifade ettiği gibi “...Şayet kapalı bir çerçevede sıkışıp kalırsak mağlubiyet kaçınılmaz olacaktır.”

92 Schmitt’in düşünceleri uluslararası ilişkiler açısından inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz. William Hooker, *Carl Schmitt’s International Thought: Order and Orientation*, New York: Cambridge University Press 2009

93 Ahmet Okumuş, “ Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları: Stratejik Derinlik’in Felsefi-Kavramsal Arka Planı”, *Stratejik Zihniyet: Kuram’dan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*, Talha Köse ve Ahmet Okumuş (eds.), İstanbul: Küre Yayınları 2014, s.42.

ında geri almasına rağmen savaşı sonlandırmayıp Irak'ta İslâmî bir rejim arayışına girmiştir. Güç kullanarak devrim ihracının diğer örnekleri kurtuluş hareketlerine İran'ın verdiği desteklerdir. İran 1980 yılından itibaren Lübnan'daki Şiî hareketlere (İslâmî Emel, Hizbullah'ın kuruluşu) destek sağlamak amacıyla devrim muhafızları göndermiştir. Ramazani bunun yanında barışçıl yöntemler olarak İran'ın yaptığı propagandayı, İranlı diplomatların faaliyetlerini ve radyo programlarını belirtmektedir. İran'ın model olarak diğer ülkelerdeki İslâmî hareketlere örnek olarak sunulması da Ramazani'ye göre devrim ihracı çabasının ürünüydü.⁹⁴

Fakat belirtmek gerekir ki İran dış politikası, Ortadoğu'daki İslâmcı hareketler için her zaman bir destek ve öykünme kaynağı olmamıştır. Bazen de ilişkiler üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmıştır. Ortadoğu'nun en güçlü İslâmcı hareketi olan Müslüman Kardeşler (*İhvanü'l-Müslimin*) ile İran'ın ilişkileri, İran-İrak savaşının patlak vermesinden sonra kurulan Suriye-İran ittifakı nedeniyle süratle bozulmuştur. İran Devrimi'nin gerçekleşmesi üzerine Suriye İslâmcıları Baas rejimine karşı İran'dan yardım beklemişlerdi. Çünkü Suriye, Baas rejimini devirmek üzere faaliyetlerde bulunan Müslüman Kardeşlerin oldukça güçlü olduğu bir ülkedir. Bu ilk dönemde Müslüman Kardeşler hareketinin Suriye, Mısır ve Sudan şubeleri yayınlarında İran Devrimi'ni desteklediklerini açıkça ifade etmişlerdi. Fakat devrimin ilk günlerindeki bu ilgi ve destek savaşın başlaması ve özellikle İran'ın Suriye ile ittifakını geliştirmesiyle kaybolmuştur.⁹⁵ Devrimci İran'ın İslâmcı hareketleri Şah kadar sert yöntemlerle bastırmaya çalışan Esad yönetimiyle işbirliği Sünni İslâmcılar arasında hayal kırıklığı yarattı. Suriye'nin Hama şehrinde Müslüman Kardeşlerce Şubat 1982'de başlatılan isyan binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuş ve Hama, Esad yönetimi tarafından yerle bir edilmiştir. İktidarın üç hafta boyunca kontrolü yeniden ele geçirmek için başlattığı katliama İran'ın devrimci liderlerinin sessizliği Ortadoğu'daki Sünni İslâmcıların İran Devrimi'ne karşı yaklaşımlarını değiştirmelerine neden olmuştur. İran pragmatik nedenlerle İslâmcı müttefiklerini yalnız bırakabileceği böylece göstermiş oldu.⁹⁶

94 Ramazani, "Iran's Export of the Revolution ...", ss.82-89;

95 Shahram Chubin, *Iran and Its Neighbours: The Impact of the Gulf War*, London: Centre for Security and Conflict Studies 1987, ss.16-20.

96 İhsan Dağı, *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, İstanbul: Boyut Kitapları 2002, s. 89.

Uluslararası Sistemde İran'ın Otonomi Arayışı

İran Devrimi'nin anti-Amerikan ve anti-sistemik özelliği ve bu devrimin özellikle Ortadoğu'da yol açabileceği dalganmalarla ilgili projeksiyonlar İran'ın bölgesel etkisinin ötesinde küresel ölçekli bir önem kazanmasına yol açmıştır. Bu nedendir ki devrim ile başlayan ABD-İran gerginliği Rehineler Krizi ile tırmanarak kriz dönemine girmiş ve İran'ı 80'li yıllarda küresel ölçekli bir gerilimin tarafı haline getirmiştir. ABD'nin İran'ı uluslararası alanda dışlama ve izole etme çabaları bu ülkeyi Şah döneminin ABD-eksenli klasik çizgisinin dışına çıkararak doğal olarak SSCB, AB ve Asyalı güçlere yaklaştırmıştır. İran'ın Avrasya ölçeğinde sürdürdüğü yeni dış politika alanı oluşturma çabaları ağırlık kazanmıştır.⁹⁷

İran devrimle birlikte uluslararası ilişkilerinde iddialı otonomi artırımına giderken bu durum "otonomi ikilemi"⁹⁸ olarak tanımlayabileceğimiz paradoksal bir şekilde İran'ın izole edilmesine ve güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Örneğin ABD'nin İran'a karşı izlemiş olduğu politikalar ve takındığı tutum hiç şüphesiz İran'ın ulusal güvenlik politikasını etkileyen önemli faktörler arasında yer almıştır. ABD İslâm Devrimi'nden sonra İran'a yönelik politikalarını düşman paradigması üzerinden geliştirmiş ve her fırsatta İran'ı köşeye sıkıştırma ve rejimi zayıflatma stratejisi izlemiştir. İran kendisi de her ne kadar düşman paradigmasına başvurmuş olsa da iki tarafın izledikleri bu siyasetin etkileri farklılık arz etmiştir. İran'ın büyük şeytan savına sarılması daha çok iç politika malzemesi olarak kullanılmaya yararken, ABD'nin İran'ı büyük bir tehlike olarak gösterme çabaları dış politikadaki stratejilerini meşrulaştırmaya yaramıştır. Bu vesileyle de ABD, İran'ı izole etme, çevreleme ve hatta bölgeye yerleşme politikalarına uygun bir zemin yaratmıştır.⁹⁹

97 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları 2001, s.431.

98 Uluslararası İlişkiler literatüründe güvenlik ikilemi kavramı, geleneksel anlayışta bir aktörün kendi güvenliğini sağlamak amacıyla politikalar üretmesi, bu politikaların uluslararası sistemdeki diğer aktörler ya da genellikle komşular tarafından güvensizlik kaynağı olarak algılanmasıyla karşı politikalar üretmesi ve bunun sonucunda oluşan genel güvensizlik olarak tanımlanır. Buna benzer bir durum da İran örneğinde olduğu gibi otonomi artırımına giden devletin nihayetinde izolasyonla karşı karşıya kalmasıdır. Bunu da "otonomi ikilemi" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

99 Arzu Celalifer Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, Ankara: USAK Yayınları 2009, s. 277.

Ayrıca seksenli yılların başında Brzezinski'nin İslâmî hareketleri Amerikan çıkarlarını tehdit eden bir gelişme¹⁰⁰ olarak değerlendirmesinden sonra Fukuyama'nın doksanlı yılların hemen başında *Tarihin Sonu* kitabında İslâm Dünyasını Batı değerlerini tehdit eden yeni tehdit olarak göstermesi¹⁰¹ ve Huntington'un doksanlı yılların ortalarına doğru *Medeniyetler Çatışması* tezinde İslâm Dünyasının medeniyetler çatışmasının merkezinde yer aldığını iddia etmesi¹⁰² fundamentalist olarak etiketlenen İran'ı daha zor duruma sokmuştur. Dolayısıyla ABD'nin yarattığı düşman paradigmasından İran'ın fazlasıyla etkilendiği yorumu yapılabilir. İran'ın ulusal güvenlik politikalarını etkileyen en önemli olaylardan biri de İran-İrak savaşıdır. Bölgede korkuların tetiklendiği bir ortamda İran, Saddam Hüseyin tarafından başlatılan sekiz yıllık bir savaşın içine çekilmiştir. Zira bu savaş başta ABD olmak üzere birçok devletin dolaylı veya doğrudan Saddam'a destek sağladığı orantısız bir savaş niteliğinde olmuştur.¹⁰³

İran Devrimi yalnızca Şah'a karşı değil aynı zamanda ABD'ye karşı da yapılmıştır. Devrimin ABD karşıtı kimliği, İslâmcı temellere dayanmasından çok otonomi mücadelesinin ona karşı veriliyor olmasından kaynaklanmıştır. Zira İran'da petrolü millileştirmeye çalışan Başbakan Musaddık'a karşı 1953'te yapılan CIA destekli darbenin ve sonrasında ABD'nin İran meclisine karşı Şah'ın güçlendirilmesi için giriştiği gizli faaliyetlerin birikiminden doğan ABD karşıtı bir arka plan vardı. Dolayısıyla devrimden sonra İran'da ABD'ye karşı giderek artan bir tepki oluşmuş ve bu tepki Carter'in Şah'a tedavi amacıyla Amerika'ya gelmesine izin vermesi üzerine Kasım 1979'da Humeynî taraftarı öğrencilerin¹⁰⁴ Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini işgal edip çoğu diplomatik personel olan ABD vatandaşı 60 kişiyi rehin almasıyla tırmanmıştır. Öğrencilerin tutumunu desteklediğini açıklayan Humeynîbu vesileyle Şah'ın İran'a iadesini

100 Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981*, New York: Farrar, Straus, Giroux 1983, s.533.

101 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York: The Free Press 1992, s.45-46.

102 Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, 1993, Vol.72, s.35.

103 Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s. 277.

104 دانشجویان مسلمان پیرو خط امام – İmam Humeynî Çizgisini İzleyen Müslüman Öğrenciler

istemmiştir.¹⁰⁵ Bu olayı gerçekleştirenlerin asıl hedefi Şah ve işbirliği içinde olan Amerika'ydı. Nedeni ise Amerikan desteği ile Şah'ın yeniden İran da iktidarı ele geçirebileceği endişesiydi.¹⁰⁶Bunun için Musaddık'ın devrilmesini hatırlamak yeterliydi.

Rehinlerin durumunu tehlikeye sokacağı düşüncesiyle ABD'nin ilk tepkisi sert olmamıştır. Fakat sonrasında tırmanan olaylarla birlikte ABD, İran'ın mal varlığını dondurmuş, Amerikan şirketlerinin İran petrolünü alıp satmamaları ve müttefiklerden ve özellikle Japonya'dan mal almamalarını istemiştir. Bunu bir taşıyıcı görev gücünün Basra Körfezi'ne gönderilmesi ve ödemesi yapılmış yarım milyar dolarlık silah yedek parçasının İran'a tesliminden vazgeçilmesi kararları izledi. Ayrıca ABD, İran'la diplomatik ilişkilerini kestiğini açıkladı.¹⁰⁷

ABD tarafından 24 Nisan 1980'de yapılan rehineleri kurtarma operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmış ve ABD'nin bu olayda güç kullanımı hem bölge ülkelerinden hem de uluslararası kamuoyundan tepki almıştır. Ayrıca rehineleri kurtarma operasyonunun başarısız olması ABD'nin bölgedeki kapasitesi ve gücünün yetersiz olduğu yönündeki inancı kuvvetlendirmiş ve ABD'yi kaygılandırmıştır.¹⁰⁸ Bununla birlikte ABD'nin kaygısı İran'da ABD'ye karşı oluşan tepkinin Ortadoğu'ya da yayılacağı ve bölgedeki çıkarlarının zarar göreceği endişesinden de kaynaklanıyordu.¹⁰⁹ Zira 1979 İran Devrimi başta Malezya, Afganistan ve Cezayir'de olmak üzere İslâm dünyasında İslâmî bir devlet ve yönetim tarzı arzu eden İslâmî gruplar için yeni devrimci umutların doğmasına neden olmuştur.¹¹⁰

Yukarıdaki açıklamalardan sonra İran'ın otonomi arayışını yapısal şartlar altında değerlendirirsek, Devrim sonrası bu yeni dönemde İran'ın

---

105 Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Yayınları 2004, s.235.

106 Daniel Yergin, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, çev. Kamuran Tuncay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2003, s.802-803.

107 Arı, *Irak, İran ve ABD*, s.235.

108 Ibid., s.236.

109 Yergin, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s.804.

110 Yaşar Semiz-Birol Akgün, "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2005, Sayı 9, s.172.

otonomisini sınırlayıcı hiçbir oluşuma dâhil olmak istemeyeceğini belirtmemiz gerekir. Bu açıdan İran İslâm Cumhuriyeti'nin dış politika yöneliminde çoğunlukla bağlantısızlığı seçmiştir diyebiliriz. Ancak bu bağlantısızlık yönelimi uluslararası ilişkilerde bağlantısızlık politikası¹¹¹ olarak bilinenden farklıdır. Burada kastedilen otonominin yapısal şartlar içinde en üst seviyede tutulması çabasıdır. Başka bir ifadeyle bu çaba otonomi artırımıdır. Sadri'nin tespit ettiği gibi İran farklı tarihsel dönemlerde farklı türde bağlantısızlık yönelimi içerisinde olmuştur. Devrimden günümüze üç tür bağlantısızlık görülür; i) Negatif denge politikasının uygulandığı karşılıklı bağlantısızlık (1979-1982), ii) Devrim ihracı üzerinden karşı-denge arayışının yaşandığı çatışma yüklü bağlantısızlık (1982-1988) ve iii) Uzlaşmacı bağlantısızlık (1988-2005)¹¹². Karşılıklı bağlantısızlık politikası daha çok devrimin ilk yıllarında Başbakan Bazergan'ın liberal geçici hükümeti ve ardından Cumhurbaşkanı Beni Sadr hükümetinin yönetiminde takip edilmiştir. Beni Sadr'ın devrilmesi ve Lübnan'ın işgali sonrası dönem çatışma yüklü bağlantısızlık politikasının başlangıcına işaret eder. Bu dönemde İran Irak'a karşı savaşta üstünlük sağlamış, İslâm Devrimi'nin ihraç edilmesini vurgulamış ve Arap Dünyası ve ABD ile siyasi bir çatışma içine girmiştir. 1988'den itibaren Irak'la olan savaşın ağır yükünü hafifletmek için İran uzlaşmacı bir bağlantısızlık politikası takip etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 598 nolu kararının nihai kabulü bu tür uzlaşma politikalarının başlıca örnekleridir.¹¹³ 2005-2013 arası dönemi nükleer krizin damgasını vurduğu bir ara dönem olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. İran 2013'ten itibaren yürüttüğü nükleer müzakereler ile tekrar uzlaşmacı bağlantısızlık politikasına dönmüştür.

111 “Bağlantısızlık daha çok bir barış zamanı politikası olmakla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasal bir akımdır. Bu akım özünde rekabet halindeki bloklardan hiçbirine dâhil olmamayı ifade etmektedir. Bağlantısızlık politikası ile bağımsızlığına yeni kavuşan ve gelişmekte olan devletler, Soğuk Savaş ile başlayan Doğu/Batı çekişmesinin dışında kalmaya çalışarak uluslararası ilişkilerde bağımsız hareket edebilmeyi amaçlamışlardır. Kısacası bağlantısızlık bir anlamda diplomasi alanında özgür hareket etme ve seçim yapabilme anlamına gelmektedir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık 2008, s. 266; Irene Brown, “Studies on Non-Alignment”, *The Journal of Modern African Studies*, 1966, Vol.4, No.4, s.517.

112 Houman A. Sadri, “Trends in the Foreign Policy of Revolutionary Iran”, *Journal of Third World Studies*, 1998, Vol. 18, No.1, s.17.

113 Ahmedi, “İran İslam Cumhuriyeti'nin Ulusal Çıkar...”, ss.63-65.

Sonuç

İran örneğinde olduğu gibi Batılı hegemonyaya yönelik İslâm-eksenli tepkilerin fundamentalist¹¹⁴, radikal ya da ılımlı İslâm gibi toptancı kategorik yaklaşımla değerlendirilmesi, İslâm dünyasındaki zihinsel dönüşümlerin objektif bir şekilde ele alınmasının önünde metodolojik engeller oluşturmaktadır. Davutoğlu'nun da tespit ettiği gibi "fundamentalist, radikal ve ılımlı İslâm gibi kategoriler, anlık politik kullanımlarda, stratejik ve politik tavır alışa zemin teşkil edecek anlık durum tespitleri yapmayı hedef edinmiş kullanıcılara pragmatik bir fayda sağlamışsa da uzun dönemli dönüşümü anlamlandırmada yeterli değildir. Çünkü oluşturulan bu kavramlarla ne açık ve objektif bir tanımlama alanı, ne de tutarlı bir kriterler bütünü oluşturulabilmiştir. Çelişkili bir şekilde İran'ı fundamentalist ülkelerin başında sayarken Suudi Arabistan'ı ılımlı ülkeler kategorisine koyan bu yaklaşım, başka bir dönem Suudi Arabistan'ı potansiyel bir fundamentalist tehdit olarak görebilmiştir."¹¹⁵ Yine aynı şekilde 1980'li yılların başında Sovyetler'e set teşkil eden ve anti-Amerikan İran Devrimi'ni Amerikan stratejisi açısından dengeleyen Afganistan cihadı uluslararası alanda önceleri bir özgürlük savaşı olarak takdim edilirken zamanla en tehlikeli fundamentalist terör kaynağı olarak değerlendirilebilmiştir. Kısacası yukarıda ifade edilen fundamentalist, radikal ya da ılımlı İslâm gibi kategorik yaklaşımlar objektif bir analiz çabasından çok, sistemik güçlerin siyasî kaygılarına uygun teorik bir zemin oluşturma çabalarının ürünü olmuştur.¹¹⁶

Batılı meydan okumaya ve hegemonik uluslararası sosyalleşmeye¹¹⁷ yönelik Müslüman toplumlarda İslâm-eksenli tepkilerin analizinde farklı

114 "Bu görüntünün oluşmasında İran İslâm Cumhuriyeti yöneticilerinin çeşitli zamanlarda ve ortamlarda dile getirdikleri düşüncelerinin ve bu bağlamda izledikleri bazı politikaların çok önemli rolü olduğu da muhakkaktır. Bir yandan İslâm Devrimini Müslüman ülkelere ihraç etme girişimleri, diğer yandan Yahudi İsrail devletine açıkça meydan okuması ve bu amaçla Hamas ve Hizbullah gibi gruplara destek vermesi, ayrıca Basra Körfezi bölgesindeki küçük fakat zengin monarşik devletlere yönelik nüfuz etme çabaları, İran adına uluslararası camiada oluşan yargının genellikle kaygı verici olmasına sebep olmuştur." Bkz. Mustafa Kibaroğlu, "İran Nükleer Bir Güç Mü Olmak İstiyor?", *Avrasya Dosyası*, 1999, Cilt 5, Sayı 3, s.271.

115 Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", *Divan İlmî Araştırmalar*, Vol. 1997/1, s. 6.

116 Ibid.

117 G.John Ikenberry -Charles A. Kupchan, "Socialization and Hegemonic Power", *International Organization*, 1990, Vol. 44, No.3, ss. 283-315.

yaklaşımlara ihtiyaç vardır. İran'a dair yapılan analizlerde ise bu ihtiyaç kendisini daha çok hissettirmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren Batılı akültürasyon karşısındaki etki/tepki ilişkisi ve bunun sonucu ortaya çıkan özelde İran genelinde İslâm dünyasındaki ideolojik yönelişler '*sekülerleşme*' süreci üzerinden okunabilir. Çünkü İslâm modernleşmesi/sekülerleşmesi dediğimiz şey aslında Müslüman toplumlarda Batılı meydan okuma karşısında *din/gelenek/kültürün* ideolojik bir kisveye bürünerek seferberlik ruhuyla kendisini savunması ve otonomi mücadelesi olarak özetlenebilir. Fakat bu Batılı tam sekülerleşmeye karşın İran örneğinde '*tersten sekülerleşme*' olarak tanımlanabilir.

İran'ın 1979 Devrimi sonrası dönemde yeni bir dış politika tarzı içerisine girdiği genel hatlarıyla görülebilmektedir. Ancak devrim öncesi ve sonrası dış politikadaki fark hedef düzeyinde değildir. Sadece bu hedefe ulaştıracak stratejiler değişmiştir. Şah'ın "*nasyonalizm-modernizm*" ideolojisinin amacı İran'ın gelişmesi ve büyük güçlere karşı bağımsız hareket edebilmesini (*otonomi arayışı*) sağlamak olduğu gibi devrim sonrası İran rejiminin İslâmcı ideolojisinin hedefi de aynıdır. Çünkü her iki ideoloji de (*Modernizm ve İslâmcılık*) Batılı meydan okuma karşısında savunmacı (*apologetic*) bir refleksle çözüm üretme ve otonomi arayışının sonucudur.

Devrim sonrası İranlı karar yapıcılar uluslararası sistemin şartlarını dikkatle okuyarak ona uygun biçimde rasyonel ve pragmatist hareket etmişlerdir. İran dış politika elitleri tüm İslâmî söylemlerine rağmen laik bir devlet gibi hareket edebilecek zihinsel araçlara, reel-politik dış politika davranışlarını meşrulaştırıcı argümanlara sahiptir. Zira bunu sağlayan, kökleri XIX. yüzyıla kadar götürülebilecek Şîî sekülerleşme süreci olmuştur. Bu anlamda devrimin İran'da ideolojik ipotek altında irrasyonel bir dış politika yarattığını düşünmek doğru değildir. İktidar kadrolarının ideolojik heyecanının devrim sonrası İran'ın dış politikasını etkilemiş olması kesin olmakla birlikte, İran dış politikası ideoloji hesaplarının kalıntı mantığına mahkûm olmuş, irrasyonel bir politika değildir. İdeolojik söylemlerin arkasındaki pragmatist hedefleri görmek gerekir. Elbette ki bu İran İslâm Cumhuriyeti'nin hiçbir dinsel ve ideolojik refleksi olmadığı anlamına gelmemektedir.

Kaynakça

- Abidi, A.H.H. "Iran and Non-Alignment." *International Studies* 20, no. 1-2 (1981).
- Afary, Janet. *The Iranian Constitutional Revolution, 1906-1911*. New York: Columbia University Press, 1996.
- Ahmedi, Hamid. "İran İslâm Cumhuriyeti'nde Ulusal Çıkar İkilemi." *21. Yüzyılda İran* içinde, düzenleyen Homa Katauzian ve Hüseyin Şahidi, çeviren Pınar Güven. Ankara: Sitare Yayınları, 2011.
- Aktaş, Cihan. *Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri*. İstanbul: Kitap Yayınları, 2004.
- Arı, Tayyar. *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- . *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- . *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa: MKM Yayıncılık, 2008.
- Asghari, Afshin Matin. "Abdulkarim Soroush and The Secularization of Islamic Thought In Iran." *Iranian Studies* 30, no. 1-2 (1997).
- Ashley, Richard. "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique." *Millennium: Journal of International* 17, no. 2 (1988).
- Aslı, Nasır Kashef. "İran İslâm Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü." *Ortadoğu Siyasetinde İran* içinde, düzenleyen Yılmaz Türel ve Mehmet Şahin. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- Atkin, Muriel. *Russia and Iran, 1780-1828*. Minnesota: The University of Minnesota Press, 1980.
- Balcı, Ali, ve Tuncay Kardaş. "Realizm." *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde, düzenleyen Şaban Kardaş ve Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Bellah, Robert. "Civil Religion in America." *Daedalus* 96, 1996.
- Bozarıslan, Hamit. *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

- Brown, Irene. "Studies on Non-Alignment." *The Journal of Modern African Studies* 4, no. 4 (1966).
- Brzezinski, Zbigniew. *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981*. New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983.
- Casanova, Jose. "The Secular and Secularisms." *Social Research* 76, no. 4 (2009).
- Chakrabarty, Dipesh. *Avrupa'yı Taşralaştırmak: Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık*. Çeviren İlker Cörüt. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Chubin, Shahram. *Iran and Its Neighbours: The Impact of the Gulf War*. London: Centre for Security and Conflict Studies, 1987.
- Dağı, İhsan. *Ortadoğu'da İslâm ve Siyaset*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2002.
- Davutoğlu, Ahmet. "Medeniyetlerin Ben-İdraki." *Divan İlmi Araştırmalar* 1 (1997).
- . *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Ekinci, Arzu Celalifer. *İran Nükleer Krizi*. Ankara: Usak Yayınları, 2009.
- Esposito, John L. *İslâm Tehdidi Efsanesi*. Çeviren Ömer Baldık. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2002.
- Ez-Zerka, Mustafa Ahmed. *İslâm Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, 1992.
- Gencer, Bedri. *İslam'da Modernleşme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2012.
- Gencer, Bedri. "Medeniyet Ütopyası Peşinde." *Gelenekten Geleceğe*, no. 8 (2014).
- George, Alexander. "The Concept of National Interests: Uses and Limitations." *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy* içinde, düzenleyen Alexander George. Boulder: Westview, 1980.
- Gillespie, Michael Allen. *The Theological Origins of Modernity*. Chicago: University of Chicago, 2008.

- Hacaryan, Said. “Örfi Şoden-i Din der Sipher-i Siyaset.” *Baztab-ı Endişe* 19 (1370/1991).
- Hacaryan, Said. “Siyasî-yi Dinî ve Siyasî-yi Örfî.” *Hayat-ı Nov* 11 (1379/2000).
- Hooker, William. *Carl Schmitt's International Thought: Order and Orientation*. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Humeyni, Ruhullah. *İslam'da Devlet*. İstanbul: Objektif Yayınları, 1991.
- . *Sahife-i İmam*. Tahran: Müessesey-i Tanzim ve Neşr-i Asar-ı İmam Humeyni, 1376/1997.
- Huntington, Samuel P. “The Clash of Civilizations.” *Foreign Affairs* 72 (1993).
- Hüseyin, Asaf. *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*. Çeviren Taha Cevdet. İstanbul: Pınar Yayınları, 1998.
- Ikenberry, John G., ve Charles A. Kupchan. “Socialization and Hegemonic Power.” *International Organization* 44, no. 3 (1990).
- “İran'da Din ve Milliyet: Dayanışma mı, Çekişme mi.” *İran: Ulusal Kimlik İnşası* içinde, düzenleyen Hamid Ahmedî, çeviren Hakkı Uygur. İstanbul: Küres Yayınları, 2009.
- İşcan, Mehmet Zeki. “İmamiye Şiasında Politik Bir Teori Olarak İmametın İmkânı.” *EKEV Akademi*, no. 10 (2002).
- Kadivar, Mohsen. “From Tradional Islam to Islam as an End in Itself.” *Die Welt des Islam* 51 (2011).
- . *Hukümet-i Velayi*. Tahran: Ney, 1376/1997.
- . *Şeriat ve Siyaset; Din der Hovze-i Umumi*. Tehran: Ney, 1378/1999.
- Kıbaroğlu, Mustafa. “İran Nükleer Bir Güç Mü Olmak İstiyor?” *Avrasya Dosyası* 5, no. 3 (1999).
- Kolodziej, Edward A. *Security and International Relations*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Laricani, Cevat Erdeşir. *Mülâhazay-ı Strateji-yi Milli*. Tahran: Sazman-ı Tercüme-yi Milli, 1369/1990.

- Layish, Aharon. "The Contribution of the Modernists to the Secularization of Islamic Law." *Middle Eastern Studies* 14, no. 3 (tarih yok).
- Matsunaga, Yasuyuki. "The Secularization of a Faqih-Headed Revolutionary Islamic State of Iran: Its Mechanisms, Processes, and Prospects." *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 29, no. 3 (2009).
- Mearsheimer, John. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton Publishing, 2001.
- Monsonis, Guillem. "India's Strategic Autonomy and Rapprochement with the US." *Strategic Analysis* 34, no. 4 (2010).
- Morgenthau, Hans J. *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*. Çeviren Baskın Oran. Ankara: Siyasal Kitapevi, 1970.
- Naini, Mirza Hüseyin. *Tenbihü'l-ümme ve Tenzihü'l-mille der Esâs ve Usûl-i Meşrûtiyyet*. Tahran, 1955.
- Nye, Joseph S., ve David A. Welch. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. Çeviren Renan Akman. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013.
- Ocak, Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Okumuş , Ahmet. "Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları: Stratejik Derinlik'in Felsefi-Kavramsal Arka Planı." *Stratejik Zihniyet: Kuram'dan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik* içinde, düzenleyen Talha Köse ve Ahmet Okumuş. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Olson, Robert. *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004*. Çeviren Kezban Acar. Ankara: Babil Yayınları, 2005.
- Özcan, Mesut. "Devrimden Günümüze İran Dış Politikası." *Anlayış*, no. 14 (2006).
- Pacero, Vincent P. *Secularization and Cultural Criticism: Religion, Nation and Modernity*. Chicago: University of Chicago, 2006.
- Ramazani, Ruhullah K. *Independence Without Freedom: Iran's Foreign Policy*. USA: University of Virginia Press, 2013.
- Ramazani, Ruhullah K. "Iran's Export of the Revolution: Its Politics, Ends

- and Means.” *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, no. 1-2 (1990).
- . *Iran's Foreign Policy, 1941-1973: A Study of Foreign Policy in Modernizing Nations*. USA: University Press of Virginia, 1975.
- Ramazani, Ruhullah K. “Iran's Foreign Policy: Contending Orientations.” *The Middle East Journal* 43, no. 2 (1989).
- . *Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East*. London: John Hopkins University Press, 1986.
- . *The Foreign Policy of Iran, 1500-1941: A Developing Nation in World Affairs*. USA: University Press of Virginia, 1966.
- Roy, Oliver. *Siyasal İslâmın İflası*. Çeviren Cüneyt Akalın. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Sadri, Houman A. *Revolutionary States, Leaders, and Foreign Relations: A Comparative Study of China, Cuba, and Iran*. London: Greenwood Publishing, 1997.
- Sadri, Houman A. “Trends in the Foreign Policy of Revolutionary Iran.” *Journal of Third World* 18, no. 1 (1998).
- Sandıklı, Atilla, ve Bilgehan Emeklier. “İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri.” *Bilgesam*, 2014.
- Sarı, İsmail. “Uluslararası Politikada Sivil Dinin Etkisi: İran Örneği.” *Barış ve Güvenliğin Yeniden İnşası Konferans Tam Metin Kitabı* içinde. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Schmitt, Carl. *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press, 2006.
- Semiz, Yaşar, ve Birol Akgün. “Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri.” *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, no. 9 (2005).
- Shepard, William E. “Islam and Ideology: Toward Atypology.” *International Journal of Middle East Studies* 19, no. 3 (1987).
- Suruş, Abdülkerim. *Kabzu Bast-i Teorik-i Şeriat*. y.y.: Müessese-i Ferheng-i Sırat, 1369/1990.

- . *Maximum ve Minimum Din*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Üstün, İsmail Safa. *Humeynî'den Hamaney'e İran İslâm Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999.
- Waltz, Kenneth N. *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 1954.
- . *Theory of International Politics*. California: Addison-Wesley, 1979.
- Waltz, Kenneth, ve George H. Quester. *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. Çeviren Ersin Onulduran. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Yalçın, Hasan Basri. *International Politics as a Struggle for Autonomy*. Yayımlanmamış Doktora tezi: University of Cincinnati, 2011.
- Yalçın, Hasan Basri. "Stratejik Derinlik ve Karmaşık Nedensellik." *Stratejik Zihniyet: Kuram'dan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik* içinde, düzenleyen Talha Köse ve Ahmet Okumuş. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Yalçın, Hasan Basri. "The Struggle for Autonomy: A Realist Structural Theory of International Relations." *International Studies Review* 14 (2012).
- Yalçın, Hasan Basri. "Türkiye'nin 'Yeni' Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma." *Bilgi*, no. 23 (2011).
- Yalçın, Hasan Basri. "Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme." *Akademik İnceleme Dergisi* 10, no. 1 (2015).
- Yergin, Daniel. *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*. Çeviren Kamuran Tuncay. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2003.
- Yeşiltaş, Murat. "İran'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak: Eleştirel Bir Değerlendirme." *Akademik Ortadoğu* 8, no. 2 (2014).

Nuhi Kimliği Bağlamında Yahudilikte Yabancı Algısı¹

Eldar Hasanov*

Özet

Yahudiliğe göre insanlık Nuhiler ve Yahudiler olmak üzere ikiye ayrılır. Rabbilerin insan algısına göre Sina vahyine kadarki dönemde herkes Nuhi olmuş, Sina'da İsrailoğlu kimliği doğmuş ve geriye kalan bütün insanlar Nuhi kabul edilmiştir. Zaman içerisinde Nuhiler arasında doğru yoldan sapanlar olmuş, insanlar inanç ve ibadet bakımından ilahi emre uymamışlardır. Yahudi kaynaklarında bunlar Oved Avoda Zara adlanır: Nuhiler, doğru yolda devam edenler, Nuh Kanunları'na uyanlardır. Nuhi kimliği, Yahudi olmayan fakat Yahudiler tarafından makbul sayılan bir kimliktir. Nuhiler'in gelecek dünyada da nasipleri vardır. Rabbani düşünce Nuhi kimliğini Yahudi kimliği karşısında ikincil konuma yerleştirmiştir. Tarihin herhangi bir aşamasında Nuhilik diye bir sosyal topluluğun mevcut olduğuna ilişkin bilgi mevcut değildir. Nuhi kimliği aslında gelmesi beklenen Mesih dönemi için kurgulanan bir kimlik olup Yahudilere sempati duyan, onların egemenliğini benimseyenler için tasarlanmış statüdür. Diğer bir dine mensup olup da Nuh Kanunları manzumesinde yer alan hükümleri o dinin hükmü olarak uygulamak veya akıl yürüterek bu hükümleri bulmak Nuhi sayılmak için yeterli değildir. Nuhi kabul edilmek için epistemolojik olarak Yahudilik esastır. Bu açıdan, Müslümanlar ve Hıristiyanlar Nuhi sayılmazlar.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Yabancı, Nuhilik, Nuh Kanunları, Yahudi Kimliği

1 Bu makale, tarafımızdan kaleme alınan *Yahudi Ahit Geleneğinde Nuh Kanunları ve Nuhilik* adlı Doktora tezine dayanılarak hazırlanmıştır.

* Dr., eldarhasanov@hotmail.com

Jewish View to Non-Jews in Frame of the Noahide Identity

Eldar Hasanov*

Abstract

According to Judaism, humanity was basically divided into two, Noahides and Israelites. According to the rabbinic understanding of humankind, everyone were considered as Noahides before the Sinaitic revelation but with this revelation a new identity named Israelite status was born and all the remaining people began to be considered as Noahides. In the course of time Noahides went astray and did not obey divine commandments in pray and practice. They were named Oved Avoda Zara in Jewish sources. Noahides were those who stayed in true way and followed the Noahide Laws. The Noahide identity is a non-Jewish but other-welcoming identity by Jews. Noahides have the share in the world to come. Rabbis placed the Noahide identity in the secondary position in comparison to Jewish identity. There is not any information about the existence of social group named Noahides in any stage of history. Actually, Noahide identity is the status imagined for those have sympathy to the Jewish nation and accept the reign of them. This status will be realised in the expected Messianic period. Following the content of the Noahide Laws while belonging to other religions as a requirement of his own religion or reaching to them by using their minds cannot be counted enough to be considered as a Noahide. Man should epistemologically accept Judaism as essential. So, Muslims and Christians cannot be considered as Noahides.

Keywords: *Judaism, Non-Jew, Noahism, Noahide Laws, Jewish Identity*

---

* Dr., eldarhasanov@hotmail.com

Giriş

Yahudilikte insan algısı temelde Nuhi/Nuhoğulları ve İsraili/İsrailoğulları şeklindedir. Yahudiliğe göre Nuh insanlığın Âdem'den sonra ikinci atasıdır; Tufan'dan sonra bütün insanlık Nuh'un soyundan gelmiştir. Buna binaen tüm insanlar önce Âdemoğulları, sonra da Nuhoğulları'dır. Sina ahdinde İsrailoğulları bu statüden ayrılarak yeni bir hüviyet olan İsrailoğulları kimliği kazanmış,² geriye kalan bütün insanlar Nuhoğulları statülerini sürdürmüştür.³ Böylece bu kavram İsrailoğulları dışında herkesi ifade eder olmuştur. Nuhoğulları'nın başıboş bırakılmadığı, Tufan'ın ardından Tanrının Nuh'la ahitleşmesi ve uyması için ona hükümler vermesi Tanah'ta yer alır.⁴ Yahudi geleneğine göre, Tanrı Nuh'a yedi hüküm vermiştir. Rabbani kaynaklarda "Nuhoğulları'nın yedi hükmü" anlamında "Şeva mitzvot bney Noa" olarak isimlendirilen⁵ bu kurallar manzumesi şu hükümlerden oluşmaktadır: Adil hukuk düzeninin oluşturulması, puta tapmama, Tanrı'ya senada bulunma, cinsel ahlaksızlıktan sakınma, adam öldürmeme, hırsızlık yapmama, canlı hayvandan et koparıp yememe. Nuh Kanunları'na uyanlar dünyanın dürüst insanları/*Hasidey umot ha-olam* olarak tasvir edilmiş ve gelecek dünyada nasiplerinin olacağı, yani ahirette cennete gidecekleri belirtilmiştir.⁶

Zaman içerisinde Nuhoğulları içerisinde çeşitli inançlar ortaya çıkmış, insanlar farklı inançların peşine düşmüştür.⁷ Nuhoğulları da kendi araların-

2 Bu konuda bkz. Yehuda Kuk, "Mimatay yatz'u Bney Yisrael mi-hlal Bney Noah", *Moriya: kobetz torani le-hidusey Tora ve Halaha*, 28:8-9 (5767), 131-135; Aharon Kirşenbaum, "Ha-Berit im Bney Noah mul ha-berit ba-Sinay", *Dine Yisrael*, VI (1975), 31-48, 31 ve dvm; E. S., "Goy", *Entziklopediya Talmudit*, V, 285-365, 286-287.

3 Nahum Rakover, *Law and the Noahides: law as a universal value*, Jerusalem: The Library of Jewish Law, 1998, 7; P. Joseph Schultz, *Judaism and the Gentile faiths: comparative studies in religion*, New Jersey: Associated University Presses, 1981, 360.

4 Tekvin 6:5-8:22.

5 Makalede, Türkçe bilinen adıyla "Nuh Kanunları" ifadesi kullanılacaktır. İsim konusunda ayrıca bkz. Rakover, *Law and the Noahides*, 9-10, dn. 2.

6 T.Sanhedrin 13:2; B.Sanhedrin 105a; Rambam, *Mişne Tora*, Teşuvah 3:13; İsureyah biah 14:7.: "Hasidey umot ha-olam yeş lahem helek ba-olam ha-ba./Dünyanın dürüst insanların gelecek dünyada nasipleri vardır." (Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 8:14. Makalede bu eser için <http://mechon-mamre.org/i/0.htm> linkinde yer alan İbranice orijinali kullanılmıştır. Erişim tarihi 06.04.2015)

7 Rabbani gelenekte Nuh Kanunları'nın uygulanmadığı bilgisini vermektedir. Bu konuda

da ikiye ayrılmış, doğru yoldan sapanları, yani ilahi ahkâma uymayanları ifade etmek için *Oved Avoda Zara* kavramı kullanılmaya başlamıştır. Lügatte “başka (tür) ibadet eden” anlamına gelen *Oved Avoda Zara* kimliği bir şemsiye kavram olup Nuhi dışındaki bütün yabancıları ifade eder. Buna binaen Yahudi bakış açısıyla bütün insanlığın İsraili ve yabancılar, yabancıların da Nuhi ve *Oved Avoda Zara* kimliklerine ayrıldığı aşikârdır. Rabbani kaynaklarda yabancılarla ilgili her iki şemsiye kavrama yönelik atıflar mevcuttur. Bu kullanımlara binaen rabbilerin Nuhi ifadesini artık bir teknik terim olarak gördüklerini söylemek isabetli olacaktır. İnsanların doğru yoldan ayrıldıklarını düşünen rabbiler için bu terim doğru yolda olmayı ifade eden bir kavram olmuş, Nuhoğulları kavramı Nuh Kanunları’na uyan insanlara ıtlak edilmiştir.⁸ Yahudilikte çeşitli yabancı kavimlerden bahsedildiği için kaynaklarda birden çok yabancı kimliği adlandırılması yer alır.⁹ Bunlar arasında Nuhi kimlikli bir yabancıнын Yahudilerden dışlanmışlığı söz konusu olmadığı gibi ilahi inayetten de nasipsiz kalmayacağı kabul edilmiştir. Nuh Kanunları’na uyan yabancılar dışlanmayan, makbul yabancılardır. Fakat geriye kalanlar böyle değildir.

Yahudilikte Yabancı Algısının Arkeolojisi

Tanrı’yla ahitleşme düşüncesine dayanan ve seçilmişlik fikriyatıyla beslenen Yahudi kimliği bir kavram olarak var olmak ve bunu sürdürmek için karşısında hep bir gayr-ı Yahudi, bir yabancı figürü yerleştirerek kendisini diğerlerinden ayırmayı tercih etmiştir. Etnisite temelli düşünce hep bu telakkiye dayandırılarak var olmuştur. Buna binaen ister kimlik ister teolojik bağlamda olsun Yahudi geleneğinde yabancı kavramı özel bir önem kazanmıştır.

Yahudilikte yabancı kavramına tasvirici ve değerlendirci olmak üzere iki perspektiften yaklaşılmıştır. Tasvirici ifadesi ile yabancıların durumlarına bakıp onların nasıl olduklarının belirtilmesi kastedilmektedir. Değerlendirci ifadesi ile ise Yahudilerin yabancıları nasıl gördüklerinin belirtilmesi kastedilmektedir. Dolayısıyla tasvirici perspektif objektif olduğu halde de-

---

bkz., B.Baba Kamma 38a; B.Abodah Zarah 2b; Genesis Rabbah 24:5.

8 A. Noy, “Bney Noah”, *Entziklopediya Talmudit*, III, 348-362, 348.

9 Bkz., David Novak, “Gentiles in Rabbinic thought”, *The Cambridge history of Judaism IV: the late Roman-Rabbinic period*, [ed. Steven T. Katz], Cambridge UP, 2006, 647-662, 648-659; E.S., “Goy”, *ET*, V, 286.

ğerlendirici perspektifin sübjektif olduğu aşıkardır. Yabancıların durumları tasvir edilerek putperest anlamında *Oved Avoda Zara* kimliği, değerdendirici bakış açısıyla da Nuhi hüviyeti oluşturulmuştur. Tarih boyunca İsrailoğulları farklı sosyal ve politik şartlar altında yabancılarla karşılaşmış ve ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkilerde yaşanan olumlu ve olumsuz tecrübelerle şekillenen görüşler yabancıya bakışın teşkilinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Yahudilerin yabancılara bakışı, onların kendilerine yönelik davranışlarının bir yansıması şeklinde olmuştur.¹⁰ Tecrübelerle sabit olan bu nitelemeler aslında yabancıların nasıl olduklarına ilişkin tasvirici görüşlerdir ve objektif niteliktedir. Bundan başka, konuyla bağlantılı olarak bir de Yahudi geleneğinin içinden gelen Nuhoğulları kavramı mevcuttur. Kimlik tasnifinde bu kavram makbul yabancıyı ifade etmektedir. Değerdendirici bakış açısından hareketle oluşturulduğu için bu kimliğin Yahudi üstünlüğü şeklindeki psikolojik arka planı yansıttığı, yani yabancıların nasıl olmaları gerektiğini ifade ettiği söylenebilir. Bu açıdan Nuhoğulları hüviyeti, bir dayatma kimliği mahiyetindedir. Yahudi geleneği geçmişe dönük bir tespite bulunarak bu kimlik tasnifini ortaya çıkaran kırılma noktasının Sina vahyi olduğunu varsayar.¹¹ Fakat rabbilerin konuya ilişkin yorumlarında Sina vahyi öncesi dönemde de İsrailoğulları'nın üstünlüğünün var olduğu kanaati dikkat çekmektedir. Sina vahyi bir nevi bu üstünlüğün tescilidir. Diğer kavimlerin Tevrat'ı kabul etmemeleri, sadece İsrailoğulları'nın Tevrat'ı kabule yavaşmaları hakkındaki yorumlar¹² onların bu dönemde de diğer kavimlerden üstünlüğünü varsayan psikolojik arka plandan neşet etmiştir.¹³ Rabbiler bu üstünlüğü haklı gösterme gayretinde olmuş, bu bağlamda yorumlarda bulunmuştur.¹⁴ İsrailoğulları'nın diğer kavimler üzerinde üstünlüğü tema-

10 Jacob Katz, *Exclusiveness and tolerance: Jewish-Gentile relations in medieval and modern times*, New York: Schocken Books, 1962, 3; Daniel Sperber, "Gentile", *Encyclopaedia Judaica*, VII, 485-486, 486.

11 Bu konuda bkz., David Novak, *The image of non-Jew in Judaism: a historical and constructive study of the Noahide Laws*, New York: The Edwin Melen Press, 1983, xiii, 53-54, 262-264; Steven Wilf, *The law before the law*, Lanham: Lexington Books, 2008, 1, 53.

12 B.Abodah Zarah 2b; Sifre: a Tannaitic commentary to the Book of Deuteronomy, [çev. Reuven Hammer], New Haven and London: Yale UP, 1986, piska 343; Mekilta de-Rabbi Ishmael, [çev. Jacob Z. Lauterbach], Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1976, BaHodesh 5.

13 Novak, *The image of non-Jew in Judaism*, 257.

14 B.Shabbath 145b-146a; B.Baba Bathra 16a. Bu konuda ayrıca bkz. Ayzik Hirş Veys, *Dor dor ve dorşav: divrey ha-yamim le-Torah še-ba'al peh I-V*, Yerusolim: Ziv, II, 9.

sı Sina vahyi sonrası dönemi vurgulu bir şekilde kapsar. Rabbiler hukuki meselelerde Nuhiler üzerinde de söz sahibi oldukları fikriyle, onlarla ilgili fetvalar da vermişlerdir.¹⁵ Bu yaklaşım, beklenen Mesih döneminde Yahudilerin yabancılar üzerinde egemen olacağı ön kabulüne dayanır. Dolayısıyla bu üstünlük aslında Mesih dönemi bağlamında ele alındığında mantıki bütünlük sağlanacaktır. Bu fikir, Sina sonrası dönemde de Yahudilerin Nuhiler üzerinde egemenliği şeklindeki psikolojik arka planının ürünüdür.¹⁶

Bu yorumlar ortaya koymaktadır ki, Nuhi statüsü tam olarak Yahudi egemenliği fikrini yansıtmaktadır. Yahudi kaynaklarındaki yorumlar genel olarak değerlendirilirse, Nuhilik müessesesinin hem Sina öncesi hem de Sina sonrası dönemde Yahudi üstünlüğü kurgusunu yansıtan psikolojik arka plandan türediği söylenebilir. Bu, söz konusu müessesenin en bariz özelliğidir. Sina öncesi dönemde Yahudi üstünlüğünü vurgulayan kavram, vahyin neden yabancı kavimlere değil de İsrailoğulları'na geldiği, dolayısıyla vahye mazhar olmak için önkoşulların ve İsrailoğulları'nı bu dönemde yabancı kavimlerden üstün kılan karakterlerin neler olduğuna ışık tutar. Sina sonrası dönemde Yahudi üstünlüğünü yansıtan yönüyle kavram dünyadaki bütün gayr-ı Yahudileri kapsamakta ve onların statüsünü ifade eder. Bu kavramın pratikteki temel işlevi, Mesih dönemiyle ilişkili olarak nitelenmiş olmasıdır. Bu dönemde Yahudilerin dünyaya egemen olacakları ve yabancıları Nuh Kanunları'na tabi kılacakları, yani Nuhi statüsünü reel olarak tesis edip Nuhiler üzerinde hüküm koyucu bir mevkiye olacakları düşüncesini yansıtmaktadır. Mesih döneminde Yahudilikte ihtida müessesesinin olmayacağı yorumu bu bağlamda dikkate alınmalıdır; bu durum, insanlara Nuhi olmaktan başka imkân tanınmayacağı anlamına gelir.¹⁷ Nitekim tarihsel olarak da bakıldığında Nuhi kimliği aslında Mesih döneminde geçerlilik kazanacak bir statü olarak kurgulanmıştır; kaynaklar Yübile yılı uygulamasının inkıraza uğramasıyla¹⁸ “ger toşav” statüsünün, dolayısıyla

15 Bu konuda detaylı bilgi ve kaynaklar için için bkz. David J. Bleich, “Tikkun Olam: Jewish obligations to non-Jewish society”, *Tikkun Olam: social responsibility in Jewish thought and law*, [eds. D. Shatz, C.I. Waxman, N.J. Diament], New Jersey: Jason Aronson, 1998, 61-102; Michael J. Broyde, “The obligation of Jews to seek observance of Noahide Laws by Gentiles: a theoretical review”, a.g.k., 103-143.

16 Bu konuda bkz. Novak, *The image of non-Jew in Judaism*, 256 ve dvm.

17 B. Yebamoth 24b.

18 Yübile yılı, toprağın altı yıl kullanıldıktan sonra yedinci yıl nadasa bırakılmasıdır. (Bkz. Levililer 25:3-54.) Sosyal şartlar gereği bu uygulama zaman içerisinde ortadan kalkmıştır.

Nuh Kanunları'nın tebliğinin durakladığını ifade etmektedir.¹⁹ Diğer taraftan, II. Mabet döneminde bölgede Makkabiler tarafından egemen Yahudi devletinin kurulmasıyla gerçekleşen Yahudiliği tebliğ ve hatta kabule zorlama gibi olgular²⁰ Yahudiliğin yanında Nuhilik inancının var olmasına imkan tanımamaktadır.²¹ O dönemde Nuhilik inancının sosyal bir müesseye dönüşerek yaygınlaşma imkânı, Yahudiler tarafından diğer dini kimliklere hiçbir toleransın gösterilmediği gerçeği²² dikkate alınırsa, dönemin sosyal düzeniyle pek uygun gözükmemektedir. Böyle bir baskı ortamında din adamlarının hoşgörüsü saikiyle yabancılar için uygun bir hukuki statü oluşturma gayreti içine girmeyecekleri de müsellemidir.²³

Nuhilik üzerine anlatılar beklenen Mesih dönemi çerçevesinde ele alındığında daha tutarlı olacaktır. Çünkü insanların Nuhi olmaları için çalışmalar yapılması, Nuhi olmayanların öldürülmeleri gerektiği vs. hükümler egemen bir Yahudi devletinin olmadığı dönemde bir kurgu ve faraziye olmaktan öteye gitmemektedir. Ayrıca sözlü vahyin yazıya geçirilmeye başladığı Tannaim döneminin ilk yazılı kaynağı olan Mişna'da ismen zikredilen Nuhi kavramı İsrailoğulları dışında herkesi kapsayıcı mahiyette kullanıldığından²⁴ dolayı o dönemde kelime, henüz ileriki devirlerde kavuşacağı teknik terim anlamında değil lügat anlamında kullanıldığı söylenebilir.

19 B.Arakin 29a. Rambam, *Mişne Tora*, İsurey Biah 14:7.

20 Hyrkanus'un İdumea'lıları sünnete ve Yahudi şeriatının diğer kaidelerine uymaya mecbur etmesi örneği. Josephus Flavius, *Antiquities of the Jews*, [çev. William Whiston], Michigan: Kregel Publications, 1960, 13:9.1. Benzeri olaylar için bkz. a.g.k., 13:11.3, 13:15.4. Ayrıca bkz. Morton Smith, "The Gentiles in Judaism 125 BCE-CE 66", *The Cambridge history of Judaism III: the early Roman period*, [eds. W. Horbury, W.D. Davies, J. Sturdy], Cambridge UP, 2001, 192-249, 194 ve dvm.

21 Gürkan ise, Goodman'a referansla, bunun tersini ifade etmiş, Nuh Kanunları ile uygun gelmediği için bu dönemde Yahudilikteki tebliğ faaliyetlerinin mevcut olmadığını söylemiştir. (Salime Leyla Gürkan, "Yahudilikte ihtida meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 7 (2002), 31-55, 44.)

22 Bu konuda detaylı bilgi için bkz., Uriel Rapaport, *Ta'amulah datit şel Yahudim u-tnu 'at ha-hitgayrut be yamey ha-Bayit ha-Şeni*, ymş. Dr. tz., Universitat İvrit, 1965, 67-72.

23 Jacob B. Agus, "Review of Pharisaism in the Making", *Conservative Judaism*, vol. 28, No. 3, 60-65, 64-65.

24 "Eğer birisi 'ben Nuhoğulları'ndan faydalanırsam, ...' derse onun İsrailoğulları'ndan faydalanması mubah, [dünyadaki diğer] kavimlerden faydalanması ise yasaktır." (M.Nedarim 3:11).

Makbul Olan Yabancı: Nuhi

Nuhi terimi, bir yabancı kimliği statüsüdür. Fakat yabancı oluşu onu olumsuz kılmamaktadır. Yahudi kaynaklar bu kimliği dünyanın dürüst insanları olarak niteler ve bu insanların gelecek dünyada nasibinin olacağı belirtilir. Bununla birlikte yine de bir Nuhi hiçbir zaman bir İsraili'ye eşdeğer görülmez; Albo Nuhi ile Yahudi arasında derece farkı olduğunu belirtir.²⁵ Nuhi kimliğinin derece bakımından düşüklüğü özellikle mistik türlü yorumlarda daha net tasvir edilerek ontolojik bir gerçek gibi sunulmuştur. Bu yaklaşıma göre her yer ilahi kıvılcımlara donatılmıştır ve her insan ilahi kıvılcıma açık olarak yaratılmıştır. İlahi kıvılcım insanın bilincine/(psyche) tamamen (vicdanına ve şuuruna) sirayet eder ve kişi ilahi ruhun bir parçası haline gelir. Yahudilerin durumu böyledir; bu kıvılcım onların içinde bulunur.²⁶ Yabancıların durumu ise böyle değildir; ilahi kıvılcım bir yabancıya sirayet etmeyip üzerinde asılı durur. Kişi ilahi kıvılcımın huzurunda olduğunu farkına varır ve ondan esinlenerek Tanrı'nın yabancılar için Tevrat'ta işaret ettiği kurallara, yani Nuh Kanunları'na uygun yaşayarak dürüst yabancı, yani Nuhi olur. Fakat bazen de kişi ilahi kıvılcımı hiç hissetmez.²⁷ Bu onun ilahi kıvılcıma kapalı olduğu anlamına gelmez; ilahi kıvılcımın sirayetiyle kişinin derecesi yükselebilir.²⁸ Rabbiler Nuhiler'in ibadet ve muamelat konularına ilişkin hükümler koymuştur.²⁹ Bir kişinin Nuhi sayılması Yahudilerin onu öyle kabul etmesine bağlıdır; kişinin Nuhi olmasına üç dindar Yahudi'nin tanıklığı aranır.³⁰ Bir yabancı Nuh Kanunları'na uymakla, temizliğin sadece Tevrat'ta belirtilen kurallardan geleceğini anlama düzeyine ulaşır.³¹

---

25 Joseph Albo, *Sefer ha-İkkarim: Book of Principles*, [çev. Isaac Husik], Philadelphia: The Jewish Publication Society Press, 1929, I:25.

26 Bir Yahudi'nin sahip olduğu bu ışık "or pnimi/iç ışık" adlanır.

27 Bir Nuhi'nin üzerindeki ışığın "or makif kavov/yakından çevreleyen ışık", Nuh Kanunları'na uymayan yabancıların üzerindeki ışığın ise "or makif rahok/uzaktan çevreleyen ışık" olduğu belirtilmiştir.

28 Yitzhak Ginsburgh, *Kabbalah and the meditation for the nations*, [ed. Moshe Genuth], Jerusalem ve USA: Gal Einai, 5767/2006, 55-56.

29 Bu konuda detaylı bilgi için bkz., Noy, "Bney Noah", *ET*, III, 349 ve dvm.

30 B.Abodah Zarah 64b; Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 8:13.

31 Ginsburgh, *Kabbalah and meditation for the nations*, 70.

Novak'a göre Nuhi kimlik Yahudi teolojisinde "sınır kavram" işlevi görmektedir ve Yahudi kimliğini açıklamaya yöneliktir; "sınırlar her iki tarafta neyin bulunduğu belli olduğunda anlamlıdır". Bu yönüyle Nuhi kimlik, Yahudi ve yabancı dünya arasında sınırı göstermekte, Yahudiliğin nerede başlayıp nerede bittiğini ortaya koymaktadır. Sina vahyi öncesi dönemde bu hüviyet "Yahudiler öncesi" kimliğini ifade ettiği halde sonraki dönemde "Yahudilerle birlikte var olan" kimliği ifade etmiştir; bu bakımdan Nuhi kimliği çift boyutlu kimliktir.³² Belli olmaktadır ki Nuhi kimlik aslında Yahudiliğin dış dünyayı tarihin başlangıcından itibaren nasıl telakki ettiğini gösterir; bu kimlik Sina öncesi dönem söz konusu olduğunda insanoğlu statüsünü, Sina sonrası dönemde ise makbul yabancı statüsünü ifade eder.

Rabbani kaynaklarda Nuh Kanunları'na pratikte uyulmadığı bilgisi yer almakta, bununla bağlantılı olarak Nuhiler'in varlığı sorgulanmaya açılmaktadır. Fakat rabbilerin ibadet ve muamelat alanında Nuhiler üzerine koydukları hükümler Nuhilik'i zaman ve mekan üstü bir müessese şeklinde bütün insanlığın inancı olarak kurgulamaktadır. Bu yorumlar Nuhiler'in Sina vahyinden önce var oldukları gibi sonra da var olduklarını varsayar. Rabbiler, İbrani Atalar'ın Nuh Kanunları'na bağlı oldukları kurgusuna paralel olarak Sina'dan sonrası dönemde Yahudilerin hukuki meselelerine çözüm sunarken Nuhiler'in o konuda nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin yorumlarda bulunur. Bu anlatım tarzı günümüzde Nuhilik hareketinin tebliğ ve vaaz türü kaynaklarında özellikle vurgulanmakta, bununla Nuhilik inancının hiçbir zaman kesintiye uğramadığı ve türedi olmayıp, köklerinin eski çağlarda bulunduğunu kurgulamaktadır.³³

Sina Öncesi Dönemde Nuhi Kimliği

Yahudi kaynaklara göre yaratılışta Tanrı Âdem'e altı hüküm vermiş, Tufan'dan sonra bu hükümleri birini daha eklemekle Nuh'a tekrar vermiştir. Hükümler Ecdat'a da verilmeye devam etmiş, Ecdat'a verilen bu hükümler de Nuh Kanunları'nın uzantısı sayılmıştır.³⁴ Genel olarak bu dönemde dün-

32 Novak, *The image of non-Jew in Judaism*, xiii.

33 Detaylı bilgi için bkz. Eldar Hasanov, *Yahudi Ahit Geleneğinde Nuh Kanunları ve Nuhilik*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, 243 ve dvm.

34 B.Hullin 100b. Ayrıca bkz., B.Yoma 28b. İbrahim'in bilgisinin sınırlılığıyla ilgili bkz. Wilf, *The law before the law*, 16-17.

yanın Nuh Kanunları uyarınca düzenlendiği kurgulanmıştır;³⁵ dolayısıyla bu dönemdeki insanlar Nuhi olmuştur. Sina vahyiyle İsrailoğulları Nuhi-lik'ten ayrılmış, yeni bir statüye kavuşmuş,³⁶ geriye kalan bütün insanlar ise Nuhi statülerini sürdürmüşler.³⁷ Bu anlayışa göre Sina vahyinden önce yaşayan herkes Nuhi sayılır;³⁸ Nuhi ifadesi bir teknik terim olarak İbrahim ve evlatlarını ifade etmek için de kullanılmıştır.³⁹

Durum böyle olmakla birlikte Rabbani düşünce Sina öncesi dönemle ilgili iki yaklaşım geliştirmiştir. Bu dönem insanlarını Nuhi saymanın yanında Âdem'den başlayarak Yahudilikte öne çıkan şahsiyetlerin İsrailoğulları'na Sina'da verildiği kabul edilen yazılı ve sözlü vahyi, yani Tanah'ı ve Talmud'u bildikleri ve hatta bunları kurumsal eğitim yoluyla sonraki nesillere aktardıkları kurgulanmıştır.⁴⁰ Bu nedenle söz konusu dönemde kimlik konusuyla ilgili net bir sonuç üzerinde durmak zordur. Aslında paradigmatik olarak İbrani Atalar'ın Nuhi kimliğe sahip oldukları daha tutarlı gözüküyorsa da yine aynı kaynaklarda onların İsraili kimliğe sahip olduklarına ilişkin yorumlar bu konuda net sonuca gelmeye imkân vermemektedir. Schultz bu kurgunun ihtiyaca binaen yapıldığını ileri sürmekte, bu kurgunun Rabbani dönemdeki din yayma faaliyetlerinde işlev gördüğünü ifade etmektedir. Ona göre Nuhi kimlik hedefteki yabancıların Yahudiliğe psikolojik olarak ısınması için düşünülmüş, bu bağlamda İbrani Atalar potansiyel Yahudiler ile Yahudiliği artık kabul etmiş yabancılar için bir model olarak tasarlanmıştır. Bu görüşe göre İbrahim gibi bu mühtediler de Tanrı'nın yardımı ve kendi akıl yürütmeleriyle Tanrı'yı buluyor, Yahudi şeriatındaki ilahi hükümlere uyuyorlardı. İbrahim gibi mühtediler de ileri

---

35 Novak, *The image of non-Jew in Judaism*, 53; Wilf, *The law before the law*, 3, 53-54.

36 Bu konuda bkz. Kuk, "Mimatay yatz'u bney Yisrael", *Moriyah*, 131-135; Kirşenbaum, "Ha-Berit im Beney Noah", *DY*, 31 ve dvm; E.S., "Goy", *ET*, V, 286-287.

37 Rakover, *Law and the Noahides*, 7; Schults, *Judaism and gentile faiths*, 360.

38 Elijah Benamozegh, *Israel and Humanity*, [çev. Maxwell Luria], New York: Paulist Press, 1995, 260 ve dvm.

39 Örneğin bkz. Midrash Rabbah, [eds. H. Friedman, Maurice Simon], London: Soncino Press, 1939, I, 144, dn. 3. Konuyla ilgili klasik kaynaklar ve orada yer alan ifadeler için bkz. Rakover, *Law and the Noahides*, 10.

40 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Eldar Hasanov, "Nuh Kanunları Işığında Sina Vahyi Öncesi Anlatıların Analizi", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, 2012, s. 487-513.

yaşta sünnet edileceklerdir. Sina öncesi insanlar gibi, mühtedilerin mükellef tutulacağı hükümlerin sayısı giderek daha da artmaktaydı; nihayet Tora ahkâmının tamamıyla mükellef tutuluyorlardı.⁴¹ Schultz'un tespiti isabetli olmakla birlikte ilave edilmelidir ki Nuhi kimlik sadece Rabbani dönemde din yayma faaliyetlerinde Yahudiliğe geçiş için psikolojik hazırlık işlevinden başka hem de Mesih döneminde vatandaşlık için hangi kuralların gerekli kılınmasına ilişkin ipucu vermektedir.

Sina Sonrası Dönemde Nuhi Kimliği

Sözlü vahyin yazıya geçirildiği Tannaim döneminin ilk yazılı kaynağı olan Mişna'da da Nuhoğulları kavramı ismen zikredilmektedir. Kavram burada İsrailoğulları dışında herkesi kapsamak için kullanıldığından dolayı teknik terim anlamında değil lügat anlamında kullanıldığı söylenebilir.⁴² Ayrıca, rabbilerin Nuhiler'in hukuki durumlarına ilişkin açıklamalarda buldukları görülmektedir.⁴³ Bu tarz yorumlar o dönemde Nuhiler'in reel hayatta var oldukları intibasını doğurur. Bundan başka, etnik ve inanç bakımından Yahudi olmasa da bazı kimlikler Rabbani kaynaklarda saygıyla zikredilir. Bu kimlikler günümüzde Nuhilik üzerine vaaz ve tebliğ türü kaynaklarda Nuhi kimliğiyle özdeşleştirilmektedir. Söz konusu kimlikler yerleşik yabancı anlamında "ger toşav", dünyanın dürüst insanları anlamında "hasidey umot ha-olam" ve Tanrı'dan Korkanlar anlamında "Yir'ey Yahve/Şamayim" kimlikleridir. İbn Meymun (1135/8-1204) bunlardan ilk ikisinin Nuh Kanunları'na uyanlar olduğunu net şekilde ifade etmiştir.⁴⁴ Oysaki bu kimlikler iyice araştırıldığında Nuhi kimlik olmadıkları ortaya çıkacaktır.

41 Joseph P. Schultz, "Two views of the Patriarchs", *Texts and Responses: studies presented to Nahum N. Glatzer on the occasion of his Seventieth birthday by his students*, [eds. Michael A. Fishbane, Paul R. Flohr], Leiden: Brill, 1975, 43-59, 55-57.

42 "Eğer birisi 'ben Nuhoğulları'ndan faydalanırsam, ...' derse onun İsrailoğulları'ndan faydalanması mubah, [dünyadaki diğer] kavimlerden faydalanması ise yasaktır." (M.Nedarim 3:11) Rabbiler burada sadece İsrailoğulları'nın İbrahimioğulları sayılacağını söylemişlerdir.

43 Noy, "Bney Noah", *ET*, III, 349 ve dvm.

44 İbn Meymun bunların Yahudi inancı doğrultusunda inanmaları durumunda bu statüyü hak edeceklerini belirtir. (Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 8:13-14.

Ger Toşav

Rabbani kaynaklarda “ger toşav” kimliği, Nuh Kanunları’ni kabul eden kişi için kullanılmıştır. Buna binaen bu kimlik, Nuh Kanunları’ni kabul ettiğini üç dindar Yahudi’nin huzurunda açıklaması gerektiği şartı dikkate alındığında,⁴⁵ Nuhi kimlik olarak görülebilir. Fakat dikkatle incelendiği takdirde “ger toşav” kimliğinin Nuhi kimlikle aynı olmadığı ortaya çıkacaktır. Rabbiler “ger toşav” kimliğinin kazanılma biçimleri konusunda ihtilaf etseler de İbn Meymun’un görüşüne dayanarak bu kimliğin Nuh Kanunları’ni kabul etmesi gerektiği,⁴⁶ buna binaen “ger toşav”ın Nuhi olduğu düşünülebilir. Oysaki durum böyle değildir. Çünkü daha önce de işaret edildiği üzere, İsrail topraklarında Yahudilerle birlikte oturmak için ihdas edilmiş hukuki bir statü olan “ger toşav” kimliği, beklenen Mesih çağında geçerli olan bir kimliktir ve konuyla ilgili şartlar Yübile Yılı’nın kesilmesiyle gündemden kalkmış olup tamamen teoriktir.⁴⁷ “Ger toşav” statüsünün Rabbani dönemde pratikte olduğu varsayılsa bile sonuç değişmez; çünkü bu statüyle ilgili yorumlar onun geçici mahiyette olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yorumlardan anlaşıldığına göre bu kimlik tebliğ amacına matuf olmuştur. Bu kimliği taşıyan kişinin bir sene sonra tam ihtida ederek Yahudiliğin bütün kurallarını kabul ederek “ger tzedek” statüsüne geçmesi beklenirdi. Bunu yapmadığı takdirde artık ger toşav sayılmazdı.⁴⁸ Bunlara binaen söylenebilir ki ger toşav’ın Nuh Kanunları’ni kabul etmesi kuralı hukuki bir çözümdü. İsrail topraklarında oturma izni vermek ve Yahudice yaşam deneyimi yaşama imkânı sağlamak için rabbilerin yabancıya birtakım kurallara uyması gerektiğini kabul ettirmeleri olağandır ve temel ahlaki ilkelere oluşan Nuh Kanunları bu bağlamda önerilebilir. Oysaki içeriği bakımından bu kimliğin Nuhi kimlikle aynı olmadığını ortaya çıkmaktadır; bir “ger toşav” bu statüyü kaybetmesine karşın Nuhi statüsü hiçbir zaman kaybedilemezdi ve bir Nuhi her zaman bu statüsünü koruyabilirdi.⁴⁹ Buna binaen

---

45 Abodah Zarah 64b-65a.

46 İbn Meymun da aynı görüşü paylaşmaktadır. (Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 8:13)

47 Lieberman rabbilerin bu kuralı “ger toşav” kimliğini “Tanrı’dan Korkanlar” kimliğinden tefrik etmek için koydukları ihtimalini ileri sürmüşse (Saul Lieberman, *Greek in Jewish Palestine: Studies in the life and manners of Jewish Palestine in the II-IV Centuries C.E.*, New York: Philipp Feldheim, 1965, 82) de bu iddia gerçeğe uygun gözükmemektedir.

48 Abodah Zarah 65a; Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 8:13.

49 Ayrıca, uymaları gereken hükümler bakımından da bu iki kimlik farklıdır. “Ger toşav”ın sünnet olması gerektiği halde Nuhi’nin gerekmemektedir.

“ger toşav” kimliğinin Nuhi kimliği olmadığı söylenebilir. Ayrıca, bir statü olarak Nuhi'nin Nuh Kanunları'na uyan kişi, “ger toşav”ın şekli olarak bu hükümleri kabul eden kişi, “goy”un ise bu ikisi dışında kalanlar olduğu ifade edilmiştir⁵⁰ ki bu tanımlama da Nuhi kimlikle “ger toşav” kimliğini birbirinden ayırma bakımından anlamlıdır.

Hasidey Umot Ha-Olam

Rabbani kaynaklarda “dünyanın dürüst insanları” anlamında “*hasidey umot ha-olam*” şeklinde nitelenen bazı insanlar hakkında saygıyla bahsedildiği görülmektedir. Bunların kim oldukları hakkında Rabbani kaynaklarda detaylı bilgi yer almayıp verilen bilgi sadece bunların gelecek dünyada nasip olacağıdır.⁵¹ İbn Meymun da bunlar hakkında konuşarak aynı ifadeyi tekrarlamış, bunların Nuh Kanunları'na uyanlar olduğunu belirtmiştir.⁵² Adlandırmada benzerlik nedeniyle bu nitelemenin Nuhiler'le aynı olduğunu düşünmek isabetli değildir. Çünkü bu niteleme mahiyet itibariyle kurumsal bir yapıda değildi. Rabbani dönemde bu adlandırma bir kimlik statüsü olmaktan ziyade tasviri nitelikteydi ve iyi davranışlar sergileyen yabancıları ifade etmekteydi. Ayrıca, Nuhi kimlikle bu nitelemenin aynı yerde sunulması ilk kez İbn Meymun tarafından sunulduğu için onun bu ikisini aynı gördüğüne dair delil olarak yorumlanmamalıdır. Konuyla ilgili sunduğu teknik şartlar nedeniyle, İbn Meymun'un genel düşünce sistemi içerisinde bu nitelemenin Nuhiler'i ifade ettiği söylenemez. Bu nitelemenin Ortaçağ Yahudi düşüncesinde de Nuhilik'le eşleştirilmediği görülmektedir. Şöyle ki Yahudilerden nefret etmeyen herkesin bu şekilde niteleneceği belirtilmiştir. Nitekim bu tanımlama II. Dünya Savaşı sırasında Nazi'lerin takibinden kurtulmalarında Yahudilere yardımcı olan yabancıları niteleme olarak kullanılmıştır.⁵³

50 Broyde, “The obligation of Jews to seek observance of Noahide Laws”, *Tikkun Olam*, 104.

51 T.Sanhedrin 13:2; B.Sanhedrin 105a.

52 Rambam, *Mişne Tora*, Teşuvah 3:13; İsurey biah 14:7; Melahim 8:14.

53 Elchanan H. Blumenthal, “Hasidei ummot ha-olam”, *Encyclopaedia Judaica*, VIII, 389-390, 389. Bu konuda ayrıca bkz., Mikael Tzvi Nehoray, “Hasidey umot ha-olam yeş lahem helek ba-olam ha-ba”, *Tarbitz*, 61 (1992), 465-487, 465 ve dvm; Kirşenbaum, “Ha-Berit im Beney Noah”, *DY*, 43 ve dvm.

Yir'ey Hašem

Yahudi, Hıristiyan ve Grek/Latin kaynaklarında etnik olarak İsrailoğulları'ndan olmasalar da onların Tanrısı'na iman eden ve Yahudi şeriatını benimseyen insanlardan bahsedilmektedir. Rabbiler onlar hakkında saygıyla bahsetmiş, onları iyiler/*tovim*, dürüstler/*tzadikim* diye nitelemiştir.⁵⁴ Bu insanlar belli bir etnik kökenden gelmeyip Mısır, İran, Suriye, Küçük Asya, Roma gibi farklı bölgelerde yaşayan çeşitli kavimlendendi.⁵⁵ Grek/Latin dilli kaynaklarda "*sebomenoi/phoubumenoı ton theon*" ve "*metuentes*" şeklinde ifade edilen bu insanlar hakkında Rabbani kaynaklar "*Yir'ey Hašem/Şamayim*" adıyla bahseder;⁵⁶ bu ad Eski Ahit'ten esinlenerek ortaya çıkmıştır.⁵⁷ "Tanrı'dan korkanlar" anlamlı bu adların aynı insanlara işaret ettiği ilk kez Graetz tarafından tespit edilmiştir.⁵⁸ Yahudilikte yabancıya bakış tektanrıcılık ekseninde döndüğü için bu insanların diğer yabancılardan farklı görülmesinin esas nedeni tektanrıcı olmalarıdır. Yahudilikte yarı mühtedi statüsü olmadığı için de bu insanlar Tanrı'dan korkanlar şeklinde nitelenmişler. Ancak bu insanları Nuhi saymak isabetli gözükmemektedir. İlk başta söz konusu bu iki kimlik mahiyet bakımından birbiriyle uyuşmamaktadır. Nuhi terimi hukuki bir statüdür ve Mesih döneminde geçerli olacaktır. Oysaki yapılan atıfların genel analizi Tanrı'dan Korkanlar'ın hukuki bir statü olmaktan ziyade günlük hayat içerisinde ortaya çıkmış bir niteleme olduğunu söylemeye esas vermektedir ve bu niteleme Sina vahyi öncesi dönem insanları için de kullanılmıştır. Bu insanlar hakkındaki Rabbani yorumlar Aggada türündendir ve iyi davranışları nedeniyle böyle tasvir edilmişler.⁵⁹ Ayrıca, Tanrı'dan Korkanlar sempati duymalarına rağmen Yahudiliğe ihtida

---

54 Lieberman, *Greek in Jewish Palestine*, 77, 88.

55 Mezkûr yerler ve ilgili kaynakların listesi için bkz., Louis Feldman, "Jewish Proselytism", *Esusebius, Christianity and Judaism*, [ed. Herald Attridge], Wayne State UP, 1992, 372-408, 391, 405.

56 Atıf yapılan kaynaklar için bkz., Joseph Klausner, *From Jesus to Paul*, [çev. William F. Stinespring], Boston: Beacon Press, 1961, 40-48; Bernard J. Bamberger, *Proselytism in the Talmudic period*, New York: Ktav, 1968, 135-140; Feldman, "Jewish Proselytism", 389 ve dvm.

57 Mezmurlar 118:2-4. (Novak, *The image of non-Jew in Judaism*, 21.)

58 Lieberman, *Greek in Jewish Palestine*, 77.

59 Bu konuda örnekler için bkz., Bamberger, *Proselytism in the Talmudic period*, 136-137.

etmemeleri geleneklerinden vazgeçememelerine bağlanmıştır.⁶⁰ Bu açıdan bu iki kimlik birbiriyle aynı görülemez. Tanrı'dan Korkanlar ile Nuhiler arasında yükümlü olduğu hükümler bakımından da fark vardır. Nuhiler'in uyması gereken belli hükümler olduğu halde aynı şey Tanrı'dan Korkanlar hakkında söylenemez. Çünkü bunlar rabbilerin otoritesini temel almayıp daha çok kendilerince seçtikleri hükümlere uyuyorlardı⁶¹ ve kurumsal bir kimliğe sahip değillerdi; nitekim Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla onu kabul edenlerin önemli bir kısmı bunlardandı.⁶²

Nuhi Kimliği Bağlamında Hıristiyanlık ve İslam

Nuh Kanunları bağlamında açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir konu, Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a inananlara bakışı meselesidir. Yahudilikte bu iki dini tebliğ eden peygamberlere ve ileri çıkan diğer şahsiyetlere yönelik görüşler olumsuzdur.⁶³ İbn Meymun Hıristiyanların putperest olduklarını, Müslümanların ise böyle olmadıklarını belirtmiştir: “*Daha önce izah ettiğimiz yedi hükmü kabul eden ‘ger toşav’... Putperest olmayan tüm yabancılar da, İsmailoğulları gibi... Ancak Hıristiyanlar ki onlar putperesttirler...*”⁶⁴ Yine de İbn Meymun Hıristiyanlığı ve İslam'ı Mesih'in gelişi için uygun şerait oluşturma, tektanrıcılık düşüncesini dünya halklarına duyurma bakımından olumlu karakterize etmiştir.⁶⁵ İbn Meymun

60 Salo Wittmayer Baron, *A social and religious history of the Jews*, 3. bsk., New York: Columbia UP, 1958, I, 179.

61 Bu konuda bkz., Klausner, *From Jesus to Paul*, 43; Lieberman, *Greek in Jewish Palestine*, 81.

62 Klausner, *From Jesus to Paul*, 48-49.

63 Bu konuda zengin literatür bulunmaktadır: Nuh Arslantaş, *Yahudilere göre Hz. Muhammed ve İslamiyet: İbrance tarih kitapları açısından bir inceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, 81 ve dvm; Morris Goldstein, *Jesus in the Jewish tradition*, New York: Macmillan, 1950; Michael L. Brown, *What do Jewish people think about Jesus*, Grand Rapids: Chosen, 2007, 154 ve dvm; Beatrice Bruteau, *Jesus through Jewish eyes*, New York: Orbis Books, 2001.

64 Rambam, *Mişne Tora*, Maakalot ve asurot 11:7. İbn Meymun'un İsmailoğulları'nı, yani Müslümanları Nuh Kanunları'nı kabul eden “ger toşav”la birlikte saymadığına dikkat edilmelidir.

65 Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 11:11. (“*Hıristiyan İsa'nın ve arkasından ortaya çıkan şu Yişmaeli'nin (Hz. Peygamber) yaptığı bütün şeyler kral Mesih'in yolunu düzeltmek ve bütün dünyayı islah edip Yahve'ye birlikte ibadet edilmesini sağlamaktan başka bir şey değildir.*”)

İslam'ı tektanrıci bir din olarak niteleyerek bir mektubunda İslam'ın put-perestlik olduğunu söyleyenin günah işlediğini ifade etmiştir.⁶⁶ Fakat bu durum, onun İslam'a bakışının olumlu olmasına yorumlanmamalıdır. Hıristiyanlık ve İslam'dan bahsettiği sırada o, “*bizim dinimizle ona benzeyen [o] dinler arasındaki fark, canlı ve konuşan insan ile insan suretine mermerden, tahtadan, gümüşten ve altından yapılmış insan heykeli arasındaki fark gibidir*”⁶⁷ der. Ona göre Hıristiyanların ve Müslümanların mensup oldukları dinlerin yanlışlığını anlamaları Mesih döneminde gerçekleşecektir.⁶⁸ Hıristiyanlık hakkında en olumlu görüşü Katalan'lı R. Menahem ha-Meiri (1249-1310) sergilemiştir; o, hem İslam'ın hem de Hıristiyanlığın putlara tapan bir din olmadığını söylemiştir. Kendisinden öncekilerden farkı, onun bunu sistemli bir bütünlük içinde sunmuş olmasıdır. Ona göre bu iki din mensupları Talmud dönemi rabbilerinin muasırı paganlar gibi olmayıp dinlerin kurallarıyla dizginlenmiş insanlardır ve dereceleri Yahudilikten düşük düzeyde de olsa birtakım ahlaki ilkelere sahiplerdir. Fakat ha-Meiri Hıristiyanlık ve İslam'ın Nuhi din olup olmamasına ilişkin açık bir ifade kullanmamıştır.⁶⁹

Hıristiyanlar ve Müslümanların Nuhi kapsamında mütalaa edilip edilmemesiyle ilgili dikkat edilmesi gereken nokta, bu dinlere bakışın olumlu olup olmaması değil somut olarak Nuhi din olarak görülüp görülmemesidir. Özellikle günümüzde yazılan vaaz türü çalışmalarda, muhtemelen muhataplarda sempati meydana getirmek amacıyla, bu meselenin net olarak açıklığa kavuşturulmadan bırakıldığı görülmektedir. Burada konuyu netliğe kavuşturacak esas nokta, teknik olarak bir kişinin Nuhi olması için hangi amelleri yerine getirmesiyle kalmayıp bunları Yahudi vahyinin bir uzantısı, Yahudilik kanalıyla gelen bir yükümlülük olarak kabul etmesi, bunun bilin-

66 Bkz., Isadore Twersky, *A Maimonides reader*, New Jersey: Behrman House, 1972, 477.

67 *İggeret Teyman le-rabenu Moşe ben Meymun*, [ed. Abraham Şlomo Halkin], New York: ha-Hevrah ha-Amerikanit le-mehkar ha-Yahadut, 1952, 14. İbn Meymun'un Hz. İsa için gayri meşru çocuk anlamında “mamzer”, Hz. Muhammed için ise mecnun anlamlı “meşuga” ifadesini kullanması da konuya yaklaşımını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

68 Rambam, *Mişne Tora*, Melahim 11:12-13.

69 Detaylı bilgi için bkz., Katz, *Exclusiveness and tolerance*, 115 ve dvm; Novak, *The image of non-Jew*, 351-356; Efrayim Urbah, “Şitat ha-sovlanut şel R. Menahem ha-Meiri”, *Perakim be-toldot ha-hevra ha-Yahudit be-yamey ha-beynayim ve be-et ha-hadaşa*, [eds. E.Etkes, Y.Salmon], Yeruşalim: Magnes, 1980, 34-44.

cinde olması şartıdır. Bu şartın netliği İbn Meymun'un aşağıdaki ifadesinden bellidir:

“... Yedi Kuralı kabul eden ve uymada da dikkatli olan her insan, hakikaten de dünyanın dindar insanlarından ve gelecek dünyada nasibi vardır. [Şu şartla ki] o bu kuralları, Kutsal Olan ... Tevrat'ta buyurdu ve daha önce Nuhoğulları'nın emredildiğini öğretmenimiz Musa aracılığıyla bize haber diye kabul etsin ve uygulasin. [Yok, eğer] o bunları aklının gerekli kılmasıyla yaparsa, 'ger toşav' olmadığı gibi dünyanın dürüst insanlarından da değildir, akıllılarından ...”⁷⁰

Metinde geçen “öğretmenimiz Musa aracılığıyla bize haber diye kabul etsin ve uygulasin” şartından anlaşıldığı üzere, Hıristiyanların ve Müslümanların Nuhi olarak görülmesi imkân dışıdır. Her ne kadar İslam'ı tektanrıcı bir din olarak telakki etse de İbn Meymun'a göre İslam bir Nuhi din olmadığı gibi Müslümanlar da Nuhi sayılmazlar.⁷¹ Nitekim yukarıda yapılan alıntıda onun Müslümanların Nuh Kanunları'nı kabul eden “ger toşav”dan ayrı sayması bu çıkarımı desteklemektedir.

Sonuç

İnanç bazında kendisini tarihin belli bir noktasında, Sina vahyi ile başlatan Yahudilikte insan algısı tarihsel gelişim sürecinden geçmiştir. Yahudiliğe göre insanlık bir tek soydan gelir. Âdem insanlığın birinci atası, Nuh ise ikinci atasıdır. Bu dönemde Tanrı'nın insanlar için gönderdiği birtakım kurallar olmuştur. Sayısı yedi olan bu kurallar Nuh Kanunları adıyla bilinir. O dönemde Tanrı'nın mesajı bu doğrultuda olduğu için herkes Nuhi yani Nuhoğulları kimliğine sahipti. Sina vahyi ile bir kırılma yaşanmış, İsrailoğulları tarih sahnesine çıkmışlar. Böylece insanlık artık Nuhoğulları

70 Maimonides, *Mişne Tora*, Melahim 8:14.

71 İbn Meymun'un İslam'a bakışıyla ilgili şu kaynaklara bakılabilir: Yasin Meral, *İbn Meymun'un Eserlerinde İslam ve Müslümanlar*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2012, 98 ve dvm; George F. Hourani, “Maimonides and İslam”, *Studies in Islamic and Judaic traditions*, [eds. W.M. Brinner, S.D. Ricks], Atlanta: Scholar Press, 1986, 153-165; David Novak, “The treatment of İslam and Muslims in the legal writings of Maimonides”, a.g.k., 233-250; Gerşon Tşernowitz, *ha-Yahas beyn Yisrael le-goyim lefi ha-Rambam*, Nyu York: Bitzaron, 1950; Eliezer Slosberg, “Yahas şel ha-Rambam el ha-İslam,” *Peamim* 42 (1990), 38-60; Yaakov Blidsteyin, “Maamad ha-İslam ba-Halaha ha-Maymonit”, *Rav-tarbutiyut be-medina demokratit ve Yehudit*, [eds. M. Mautner, A. Sagi, R. Şamir], Universitat Tel Aviv, 1998, 465-476.

ve İsrailoğulları kimliklerine ayrılmış, böylece İsrailoğulları'nın karşısında Nuh oğulları artık öteki kimliğini temsil etmeye başlamıştır. Bu öteki kimliği Yahudilikte ulus bilincinin gelişmesine katkısı açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Nuhiler öteki olsalar da ilahi ahde sahip olarak görüldükleri için Yahudilik onları dışlamaz. Onların dürüst insanlar oldukları, gelecek dünyada nasipleri olacağı kaynaklarda vurgulanmıştır. Zaman içerisinde Nuhiler arasında doğru yoldan sapmalar baş göstermiş, böylece onlar da ikiye ayrılmışlardır. Doğru yoldan sapanlar için *Oved Avoda Zara* kavramı devreye girmiştir. Bu ifade bir şemsiye kavram olup İsrailoğulları'ndan olmayan ve doğru yolda olmayan herkesi ifade etmiştir.

Nuhiler her ne kadar makbul bir yabancı statüsünde görülseler de rabbilerin onlar hakkındaki yorumlarından bu kimliği Yahudi kimliğinden daha düşük bir derecede gördükleri anlaşılmaktadır. Sina vahyi önceki dönemde, henüz İsrailoğulları kimliği ortaya çıkmadan da Yahudi ulusunun diğerleri üzerinde görece üstünlüğü teması rabbilerin yorumlarına hâkimdir. Bu yorumlara göre üstünlükleri sebebiyle Tanrı'nın hitabına karşılık vermiş, Tevrat'ı kabul etmişler. Kaynaklarda Sina vahyi önceki dönemde herkesin Nuhi olarak resmedilmesinin yanı sıra, teolojik birtakım sebeplerden dolayı, bazı önemli kişilerin Sina vahyinde verilen ilahi hükümlerden haberdar olduğu ve bu hükümleri uyguladığı bilgileri geçmektedir. Dolayısıyla bu kişilerin bir nevi Nuhi değil İsraili sayıldığı intibayı uyandırılmaya çalışılmış, bir anlamda onlar daha düşük dereceden daha üst dereceye çıkarılmaya gayret edilmiştir. İsraili kimliği karşısında Nuhi kimliğinin ikincilliği Sina vahyi sonrası dönemi anlatan yorumlarda daha yoğun bir şekilde geçer. Bu dönemde Yahudilerin egemenliği ön kabulü fikrinden beslenen bu yorumlar aslında Mesih dönemini resmetmektedir. Nitekim tarih boyunca Nuhi kimliğinin var olmadığı, yapılan yorumların gelecek zamanla ilgili olacağı intibasını vermektedir. Yahudi zihniyetine göre gelecek zamanda Mesih gelip İsrailoğulları'nı dünyada egemen kılacaktır. Bu zaman artık herkes Nuhi olacak, böylece kaynaklarda yer alan fetvalar uygulanma zemini bulacaktır.

Nuhiliğin bir sosyal gerçeklik olarak tarihte var olduğu söylemek çok zordur. Mevcut veriler bunu söylemeye imkân vermediği gibi hatta tam tersini dikte etmektedir. Hiçbir zaman mevcut olmadıkları gibi Nuhilikle ilgili en yoğun tartışmaların cereyan ettiği Rabbani dönemde bile Nuhiler'in var olduğu söylenemez. Rabbilerin Nuh Kanunları'nın içeriğiyle ilgili çatışmalı tartışmaları bu kavramın sosyal bir müesseseye dönüşmediği fikrini

desteklemektedir. Bu kavram henüz yeni tesis edilmişti ve sınırları daha net belli olmadığı için bir hareket haline dönüşmesi imkânı yoktu. Nitekim bölgede o dönemde dini toleranstan bahsetmek zor gözükmektedir. Makabiler zamanında cereyan eden Yahudiliği tebliğ ve hatta kabule zorlama gibi gerçekler paralel olarak Nuhilik inancının varlık sahnesine geçmesine yer bırakmamaktadır. Günümüzde ise Nuhilik, özellikle XX. yüzyılın sonlarına doğru ABD ve İsrail'deki din adamlarının çabalarıyla sosyal alana geçerek bir hareket haline gelmiştir. Dünyanın çeşitli yerlerinde bu akımın mensuplarının sayısı giderek artmaktadır. İlgi çekmek için İslam'ın ve Hıristiyanlığın da Yahudilikte Nuhilik olarak görüldüğü birtakım vaaz türü kaynaklarda geçse de, teolojik olarak İbn Meymun tarafından sistemleştirilen prensibe göre bu iki din mensupları kesinlikle Nuhi sayılmazlar.

Kaynakça

- A. Noy, "Bney Noah", *Entziklopediya Talmudit*, III, 348-362.
- Aharon Kirşenbaum, "Ha-Berit im Beney Noah mul ha-berit ba-Sinay", *Dine Yisrael*, VI (1975), 31-48.
- Ayzik Hirş Veys, *Dor dor ve dorşav: divrey ha-yamim le-Torah şe-ba'al peh I-V*, Yeruşalim: Ziv, II.
- Beatrice Bruteau, *Jesus through Jewish eyes*, New York: Orbis Books, 2001.
- Bernard J. Bamberger, *Proselytism in the Talmudic period*, New York: Ktav, 1968.
- Daniel Sperber, "Gentile", *Encyclopaedia Judaica*, VII, 485-486.
- David J. Bleich, "Tikkun Olam: Jewish obligations to non-Jewish society", *Tikkun Olam: social responsibility in Jewish thought and law*, [ed. D. Shatz, C.I. Waxman, N.J. Diament], New Jersey: Jason Aronson, 1998, 61-102.
- David Novak, "Gentiles in Rabbinic thought", *The Cambridge history of Judaism IV: the late Roman-Rabbinic period*, [ed. Steven T. Katz], Cambridge UP, 2006, 647-662.
- David Novak, "The treatment of Islam and Muslims in the legal writings of Maimonides", *Studies in Islamic and Judaic traditions*, [eds. W.M. Brinner, S.D. Ricks], Atlanta: Scholar Press, 1986, 233-250.
- David Novak, *The image of non-Jew in Judaism: a historical and constructive study of the Noahide Laws*, New York: The Edwin Melen Press, 1983.
- E. S., "Goy", *Entziklopediya Talmudit*, V, 285-365.
- Efrayim Urbah, "Şitat ha-sovlanut şel R. Menahem ha-Meiri", *Perakim be-toldot ha-hevra ha-Yahudit be-yamey ha-beynayim ve be-et ha-hadaşa*, [eds. E.Etkes, Y.Salmon], Yeruşalim: Magnes, 1980, 34-44.

- Elchanan H. Blumenthal, “Hasidei ummot ha-olam”, *Encyclopaedia Judaica*, VIII, 389-390.
- Eldar Hasanov, “Nuh Kanunları Işığında Sina Vahyi Öncesi Anlatuların Analizi”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012, s. 487-513.*
- Eldar Hasanov, *Yahudi Ahit Geleneğinde Nuh Kanunları ve Nuhilik*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, 243 ve dvm.
- Eliezer Slosberg, “Yahaso Şel ha-Rambam el ha-İslam,” *Peamim* 42 (1990), 38-60.
- Elijah Benamozegh, *Israel and Humanity*, [çev. Maxwell Luria], New York: Paulist Press, 1995.
- George F. Hourani, “Maimonides and Islam”, *Studies in Islamic and Judaic traditions*, [eds. W.M. Brinner, S.D. Ricks], Atlanta: Scholar Press, 1986, 153-165.
- Gerşon TŞernowitz, *ha-Yahas beyn Yisrael le-goyim left ha-Rambam*, Nyu York: Bitzaron, 1950.
- Isadore Twersky, *A Maimonides reader*, New Jersey: Behrman House, 1972.
- İggeret Teyman le-rabenu Moşe ben Meymun*, [ed. Abraham Şlomo Hal-kin], New York: ha-Hevra ha-Amerikanit le-mehkar ha-Yahadut, 1952.
- Jacob B. Agus, “Review of Pharisaism in the Making”, *Conservative Judaism*, vol. 28, No. 3, 60-65.
- Jacob Katz, *Exclusiveness and tolerance: Jewish-Gentile relations in medieval and modern times*, New York: Schocken Books, 1962.
- Joseph Albo, *Sefer ha-İkkarim: Book of Principles*, [çev. Isaac Husik], Philadelphia: The Jewish Publication Society Press, 1929, I-V.
- Joseph Klausner, *From Jesus to Paul*, [çev. William F. Stinespring], Boston: Beacon Press, 1961.

- Joseph P. Schultz, "Two views of the Patriarchs", *Texts and Responses: studies presented to Nahum N. Glatzer on the occasion of his Seventieth birthday by his students*, [eds. Michael A. Fishbane, Paul R. Flohr], Leiden: Brill, 1975, 43-59.
- Joseph P. Schultz, *Judaism and the Gentile faiths: comparative studies in religion*, New Jersey: Associated University Presses, 1981.
- Josephus Flavius, *Antiquities of the Jews*, [tr. William Whiston], Michigan: Kregel Publications, 1960.
- Louis Feldman, "Jewish Proselytism", *Esusebius, Christianity and Judaism*, [ed. Herald Attridge], Wayne State UP, 1992, 372-408.
- Mekilta de-Rabbi Ishmael, [çev. Jacob Z. Lauterbach], Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1976, I-III.
- Michael J. Broyde, "The obligation of Jews to seek observance of Noahide Laws by Gentiles: a theoretical review", *Tikkun Olam: social responsibility in Jewish thought and law*, [eds. D. Shatz, C.I. Waxman, N.J. Diament], New Jersey: Jason Aronson, 1998, 103-143.
- Michael L. Brown, *What do Jewish people think about Jesus*, Grand Rapids: Chosen, 2007.
- Midrash Rabbah, [eds. H. Friedman, Maurice Simon], London: Soncino Press, 1939, I-X.
- Mikael Tzvi Nehoray, "Hasidey umot ha-olam yeş lahem helek ba-olam ha-ba", *Tarbitz*, 61 (1992), 465-487.
- Morris Goldstein, *Jesus in the Jewish tradition*, New York: Macmillan, 1950.
- Morton Smith, "The Gentiles in Judaism 125 BCE-CE 66", *The Cambridge history of Judaism III: the early Roman period*, [eds. W. Horbury, W.D. Davies, J. Sturdy], Cambridge UP, 2001, 192-249.
- Nahum Rakover, *Law and the Noahides: law as a universal value*, Jerusalem: The Library of Jewish Law, 1998.

- Nuh Arslantaş, *Yahudilere göre Hz. Muhammed ve İslamiyet: İbranice tarih kitapları açısından bir inceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Rambam, *Mişne Tora*, <http://mechon-mamre.org/i/0.htm>, erişim tarihi: 06.04.2015.
- Salime Leyla Gürkan, “Yahudilikte ihtida meselesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 7 (2002), 31-55.
- Salo Wittmayer Baron, *A social and religious history of the Jews*, 3. bsk., New York: Columbia UP, 1958, I-XI.
- Saul Lieberman, *Greek in Jewish Palestine: Studies in the life and manners of Jewish Palestine in the II–IV Centuries C.E.*, New York: Philipp Feldheim, 1965.
- Sifre: a Tannaitic commentary to the Book of Deuteronomy*, [çev. Reuven Hammer], New Haven and London: Yale UP, 1986.
- Steven Wilf, *The law before the law*, Lanham: Lexington Books, 2008.
- Uriel Rapaport, *Ta ‘amulah datit şel Yahudim u-tnu‘at ha-hitgayrut be yamey ha-Bayit ha-Şeni*, Doktora tezi, Üniversit İvrit, 1965.
- Yaakov Blidsteyin, “Maamad ha-İslam ba-Halaha ha-Maymonit”, *Rav-tarbutiyut be-medina demokratit ve Yehudit*, [eds. M. Mautner, A. Sagi, R. Şamir], Üniversit Tel Aviv, 1998, 465-476.
- Yasin Meral, *İbn Meymun’un Eserlerinde İslam ve Müslümanlar*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Yehuda Kuk, “Mimatay yatz’u bney Yisrael mi-hlal Bney Noah”, *Moriya: kobetz torani le-hiduşey Tora ve Halaha*, 28:8-9 (5767), 131-135.
- Yitzchak Ginsburgh, *Kabbalah and the meditation for the nations*, [ed. Moshe Genuth], Jerusalem ve USA: Gal Einai, 5767/2006.

Kitap Tanıtımı / Book Review

Do Muslim Women Need Saving?

Lila Abu-Lughod (Harvard University Press, Cambridge, 2013) ss. 324

Değerlendiren: Elif Nur Erkan Balcı*

İslam, Müslümanlar ve Doğu hakkında kurgusal bir biçimde konuşmak ve yazmak Batı entelektüeli ve medyası için yeni bir mesele değil. Bu alanlarda yazılanlar Batı'nın Doğu'daki sömürgecilik dönemlerinden itibaren günümüze kadar kolaylıkla takip edilebilir. Yirminci yüzyılın önemli düşünürü Edward Said 1978'de yazdığı Şarkiyatçılık isimli çalışmasıyla Batı'nın Doğu hakkında ürettiği metinlerin arkasında işleyen iktidar istencini açık bir şekilde ifşa etmiş olsa da, Oryantalist anlatımlara duyulan ilgi hiçbir zaman azalmamıştır. 21. yüzyılda ise bu ilginin, bir fantezi nesnesi olarak Doğulu kadından İslam toplumları içinde “ezilen, baskı altında tutulan” kadına doğru teveccüh ettiğini söylemek hatalı olmayacaktır. “Doğulu” olarak bu uğraşın gördüğü yoğun ilgiyi yeterince fark edemesek de Batı'da bu konunun dolaşım zenginliğini fark etmek hiç de zor değildir. Sokaktaki gazete bayilerinden tutun da, havaalanlarındaki kitapçıların raflarına kadar İslam'da Kadın'ın ikincil ve baskı altındaki statüsü meselesiyle ilgili her-

---

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sakarya; e-mail: elifnurerkangebali@gmail.com

hangi bir kitap kapağı görmek sıradan bir hadisedir. Bu durum akla şu soruyu getiriyor: Müslüman kadınları Batı görsel ve yazılı medyasında bu kadar görünür kılan ne olabilir acaba? Columbia Üniversitesi Antropoloji ve Kadın Çalışmaları bölümünde çalışan Filistinli Arap ve Yahudi asıllı Amerikalı Profesör Lila Abu-Lughod, İslam’da kadın konusunda ortaya konulan hem entelektüel kesimin hem de popüler kültürün kendi tabiriyle bu “ucuz eserlerini” mercek altına alıyor. Yazar çalışmasında, bu tarz eserlerin genel retorığının “Müslüman kadını kurtarmak” olduğunu iddia ederek, “Müslüman kadın kurtarılmaya ihtiyaç duyuyor mu?” sorusunu yirmi yıl boyunca Mısır ve Filistin’deki Müslüman kadınların yaşamlarını paylaşarak, dünyada ve özelde İslam coğrafyasında kadın hakları adına çalışan örgütlerin analiziyle “içerden” formüle ediyor.

Eser, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, 2010 yılında Mısır’ın güneyinde yoksul bir köyde yaşayan, kocası Kahire’de çalıştığı için kendi başına ayakta durabilmeyi başarmış, oğluyla bir kafe işleten Zeynep’in ekonomik ve sosyal zorluklarla dolu hayat hikâyesiyle başlıyor. Yazar, Zeynep’e, Müslüman kadının yaşadığı sıkıntılara sebep olarak Batı’da İslam’ın gösterildiğini ve bu düşünceye kendisinin katılıp katılmadığını soruyor. Zeynep oldukça şaşırılmış bir şekilde bunun İslam’la bir ilgisinin olmadığı ve sorunun hükümetin kadınlara sahip çıkmamasından kaynaklandığı şeklinde bir cevap veriyor. Yazar, Zeynep’in bu reaksiyonun sadece ona ait bir durum olmadığını, Arap dünyasında karşılaştığı kadınların hepsinin kendisine benzer cevaplar verdiği iddiasıyla kitabına başlıyor. Kitabının yolculuğunun işte tam da Batı’daki bu algıyla Müslüman kadının gerçek yaşanmışlıkları arasındaki tezatlığı ortaya çıkarmak için başladığını öne sürüyor. Kitabın temel iddiası şu: Dünyada Müslüman kadın haklarının savunulmaya başlaması, Amerika’nın 11 Eylül olaylarının hemen akabinde 2001 yılındaki Afganistan işgalinden ayrı düşünülemez. Bu tarihten itibaren kurtarılması gereken gözüyle bakılan Müslüman kadın algısı bu işgale ciddi şekilde bir meşruiyet kazandırmaktadır. Yazar, bu tezini ortaya koyarken amacının sadece Batıdaki Müslüman kadına dair medya temsilleri ve analizlerini eleştirmek olmadığını, aynı zamanda bu temsillerin karşısına gerçek, yaşanmış, kurgusal olmayan Müslüman kadın hikâyeleriyle cevap vermek olduğunu belirtmektedir.

“Müslüman kadın (hala) kurtarılmaya ihtiyaç duyuyor mu?” başlığını taşıyan birinci bölümün temel sorusu şu: Müslüman kadını kurtarmak için

başlatılan ve yazarın “ahlaki haçlı seferi” ve “kolonyal feminizm” olarak gördüğü kadın hakları çalışmaları Afganistan işgaline nasıl ruhsat veriyor? Doğu *versus* Batı ikiliğinin yeni sürümü olan Biz (Batılılar) *versus* Müslümanlar gibi şablonların Afganistan’daki burkalı kadınlar üzerinden nasıl yeniden yaratılmak istendiğini ortaya koyuyor. Temel savaşın terörizme karşı yapılmasının yanı sıra aynı zamanda kadınların haklarını ve şerefini koruma amacıyla yapıldığı iddialarını mercek altına alıyor. Abu-Lughod bunun medya üzerindeki temsillerini örnek olarak okuyucuya sunuyor. Örneğin 2010 yılında Time dergisinin “Afganistan’dan ayrılırsak ne olur?” başlığıyla, kocası tarafından burnu kesilmiş güzel bir Afgan kadını olan Bibi Ayşe’nin fotoğrafını kapağına taşımasının “masumiyetini” mercek altına alıyor ve söz konusu kadının hikâyesini yeniden işliyor. Bununla bağlantılı olarak yazar, medyanın Müslüman kadınların yaşadığı olumsuzlukları düzenli olarak kültürel pratikler başlığı altında verdiğini, ancak bu olumsuzlukları aynı zamanda Amerikan işgalinin yarattığı ekonomik ve sosyal gerilemenin bir sonucu olarak göremedikleri ve bu konuda sessiz kaldığı tespitinde bulunmaktadır. Yazara göre temelde sorulması gereken soru şudur: Müslüman kadınların yaşadığı zorluklar için neyi ve kimi suçlayacağız? Bu sorunun cevabının dikkatle verilmesi gerekmektedir. Her bir kadının yaşamının giriftliği ancak kendi içinde anlaşılabilir bir meseledir. Bu yüzden yazar kendisinin de bizzat gördüğü Müslüman kadınların hiç birinin hikâyesinin genel olarak Müslüman kadınları temsil edemeyeceğinin, dolayısıyla çözümün basitçe ortaya konamayacağını ve din, kültür ve bölge üzerinde genelleştirilmeler yapılamayacağını altını kalın bir şekilde çizmektedir. Müslüman kadının başörtüsünün medyadaki temsillerine de yer veren yazar, örtünen kadın *versus* özgür kadın ayrımının yanlışlığını Afganistan’daki Taliban rejiminin devrilmesinden sonra kadınların burka giymeye devam etmesiyle gösteriyor. Bu durumun Batı medyası tarafından anlaşılır bir şey olmadığını belirten yazar, aynı Batı medyasının “özgür” kadınların günümüzün moda tiranlığı altında nasıl ezildiği meselesiyle hiç ilgilenmediğine dikkat çekiyor. Yazara göre, Batı bunu aşmak için iki şeyle yüzleşmeli: Birincisi; “bizimle misin yoksa değil misin?” retoriğinden derhal vazgeçerek farklılıklarla, ikincisi; bu kurtarma retoriğinin kendisinin bilinçaltını açığa çıkardığı gerçeğiyle.

İkinci bölüm “yeni yaygın kanaat” başlığını taşıyor. Bu başlıkta yazar, Batıda oluşan kadınları kurtarma hissiyatının kadınlar için savaşa gitme

şekline nasıl dönüştürüldüğünü, bu söylemin hızlı bir şekilde üretilen “ucuz eserlerle” nasıl alt yapı kazandığını ortaya koyuyor. Cinsiyet adaletsizliği bunun için meşru bir zemin haline dönüştürülüyor. Kadın meselesi tarihçiler, sosyal araştırmacılar, politik teorisyenler, felsefeciler tarafından temel sosyal ve moral bir problem olarak ele alınıyor. Böylelikle mesele artık sadece feministleri ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkıp evrensel, kuşatıcı bir alana sahipmiş gibi gösteriliyor. Yazar 19.yüzyılın ahlaki söyleminin kölelik üzerine olduğunu, bunun 20. yüzyılda totaliteryanizm şeklinde değiştiğini ve 21. yüzyılın ahlaki fenomeninin ise kadınlar olduğunu ifade ediyor. Cinsiyet baskısıyla kölelik arasında bir benzerlik kurulmaya çalışıldığını, 19. yüzyıldaki köle insan ile 21. yüzyılın baskı altında tutulan Müslüman kadını arasında suni bir analogi kurulduğunu ve bu sayede Müslüman kadını kurtarma operasyonlarının meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldığını belirtiyor. Ayrıca Batı’nın bu “ucuz” eserlerinde geçen “*Islamland*” (İslam ülkesi) kavramına da dikkat çeken yazar bu kavramın dünyanın yakından tanıdığı ex-Müslüman muhalif yazar Ayan Hirsi Ali tarafından nasıl manipüle edilerek işlendiğini Hirsi’nin hayat hikâyesi ve eserleri merkezinde ele alıyor. Bu eserlerde geçen kadın hikâyelerinin yaşandığı coğrafyalarının da benzerliğini eleştiren yazar, bu tarz eserlerin hiç birinde neden Batılı bir ülkeden örnek bulamadığımızı sorguluyor.

Üçüncü bölüm “ahlaki haçlı seferlerini yetkilendirme” başlığını taşıyor. Bu bölümün temel sorusu ise şu şekilde: kadınlar için savaşa gitmeyle ilişkili bu yaygın kanaatin mimarları nasıl otorite kazanıyor? Yazar, bu amaca hizmet eden “mitik” argümanları masaya yatırıyor. Bu söylemin yazarlarının liberalizmin icadı olan insan hakları ve kadın hakları dilinin nasıl evrensel kılınmaya çalışıldığını ve bu dilin, insanları cinsiyet eşitliği ve kadın özgürlüğü konularında evrensel tanımlamalar yapma konusunda psikolojik olarak nasıl zorladığını örneklerle gözler önüne seriyor. Örneğin seçme hakkı ve özgürlük kavramları çerçevesinden özgür olan –özgür olmayan, seçebilen-seçemeyen ikilemleri yaratılarak, Müslüman kadın hep ikinci tarafa ait olarak gösteriliyor. Yazar bu eserlerde ele alınan kadınların ve olayların gerçekliğini araştırıyor. Ayrıca eserlerin kurgusal evrensel hak dilinin yanı sıra işlenen konuların da sürekli birbirini tekrar eden hikâyeler olduğuna dikkat çekiyor. Kadın hikâyelerinin taciz, tecavüz gibi cinsellik temalarının pornografiye varacak düzeyde ayrıntılı ele alan yazarların kitaplarına ve aldıkları ödüllere dikkat çekerek Batılı okuyucular tarafından

kitap kulüplerinde ve okuma gruplarında nasıl ve niçin hevesle okunduğunu anlatıyor. Baskı altında zavallı kurban, Tanrı'nın bile artık işitmediği Müslüman kadın hikâyelerinin nasıl en üst duygusal perdeden işlendiğini gözler önüne seriyor. Bunun dışında yazar, 2004 yılında gösterilen, Ayan Hirsi'nin yazdığı ve yönetmen Theo Van Goh'un öldürülmesiyle sonuçlanan *Submission* gibi kısa filmleri de mercek altına alıyor ve bu filmlerin kime hizmet ettiğini sorguluyor.

Dördüncü bölümde “namus cinayetlerinin baştan çıkarıcılığı” başlığını atan yazar Müslüman ülkelerde kadın haklarının yerleştirildiği temel kategorinin namus cinayetleri olmasını tartışıyor. Bu kategorinin sadece medya tarafından değil, ahlak filozofları tarafından da hevesli bir şekilde ele alındığını ve bu kategoriye işlemenin kadınlara adalet sağlama amacından çok Müslümanları küçük düşürdüğü tespitinde bulunuyor. Abu-Lughod namus cinayetlerine antropolojik olarak nasıl bakılması gerektiğini ortaya koyarak bu cinayetlere sebep olan birçok faktörden sadece birinin din ya da gelecekle ilişkilendirilebileceğinin altını çiziyor. Bu cinayetlerin sadece İslam ülkelerine ait bir olgu olmadığını da ekliyor. Abu-Lughod, bu kategorinin uluslararası politik arenada da sıkça başvuru alan bir kategori olduğunu ve yeni emperyalizmi anlamak isteyenlerin bu kategoriye dikkatlice bakmaları gerektiği tavsiyesinde bulunuyor. Yazar, namus cinayetleri kategorisiyle ilgili olarak temelde dört problem tespit ediyor. Birincisi; bu kategori ahlakı basitleştirerek onurun ve haysiyetin temel değer olduğu toplumlarda yaşayan kadın ve erkek ilişkilerini saptırıyor. İkincisi; namus cinayetleri medeni toplumları medeni olmayanlardan ayıran eşsiz bir kültürel form olarak tanımlanıyor. Üçüncüsü; bu kategori namus cinayetlerine müdahil olan modern devlet kurumları ve yönetim araçlarının etkisini yok sayıyor. Son olarak da namus cinayetleri hakkında düşünmenin siyasi bir zemine sahip değilmiş gibi gösterilmesinin toplumdaki sosyal dönüşüm ve politik çatışmanın varlığı noktasında bizi körleştirdiğini iddia ediyor.

Beşinci bölüm “Müslüman kadının haklarının sosyal yaşamı” başlığını taşıyor. Yazar burada, hakları sosyal bir yaşama sahip olarak nitelendirmenin tuhaf gelebileceğinin, ancak, hakların yalnızca sosyal yaşam içerisinde bulunacağını altını çiziyor. Hakların sadece sosyal etkileşimler ya da yerel sosyal şartlara nakledilme ve uyum sağlama şeklinde hareket etmediklerini aynı zamanda hak kavramının sosyal ağlar içinde yeni formlara büründüğüne dikkat çekiyor. Buradan hareket eden yazar, kadın hakları tabiri yerine

kadınlar hakları tabirini kullanmayı uygun gördüğünü ifade ediyor. Bunun sebebi olarak bütün Müslüman kadınları ve yaşamlarını birleştiren ortak bir çerçevenin olmamasını değil, kadın hakları kavramının ortak, genel geçer bir kavram haline getirilmesini gösteriyor. Bunu Filistin ve Mısır'daki birçok feminist aktivist örgütün çalışmalarını masaya yatırarak inceliyor. Bu örgütlerin çalışmalarının siyasal güçlerden ayrı düşünülemeyeceğini, bunların kimlere hizmet ettiğini ve arkalarındaki finansman desteklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtiyor.

Altıncı bölüm, "haklar alanında bir antropolog" başlığını taşıyor. Bu bölümde yazar, antropolog olarak alana ilgisinin nasıl başladığını, bu alanda fark ettiği meseleleri anlatıyor. Kendisinin bu alana girme motivasyonunun kadın haklarını savunmak olmadığını, Müslüman kadın haklarının dünya politikasıyla olan ilişkisini ortaya koymak olduğunu ifade ediyor. Son on yılda edindiği izlenimleri onu, uluslararası ve yerel kadın hakları örgütlerinin çalışmalarının iktidar odaklarının dışında olmadığı sonucuna götürmüştür. Bununla birlikte bu bölümde yeni yeni ortaya çıkan İslami feministlerin girişimlerini ele almakta ve onların nerede durduğunu tespit etmektedir. Bu doğrultuda bu yeni oluşumlara iki soruyla yaklaşmaktadır: Birincisi; bu İslami feminist grupların çalışmaları, çalıştıkları kadınlar ve toplumlarıyla ortak bir İslami alt yapıya sahip olmaları onları küresel güç odaklarının çerçevesinin dışında tutmaya yetiyor mu? İkincisi; haklara ve cinsiyete dair herhangi bir yasal çerçeve kadınların yaşamlarının ve ıstıraplarının kompleksliğine adalet sağlayabilir mi? Yazar bu soruyu sorarken Mısır'ın kırsal kesimlerinde karşılaştığı kadınların günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlarla bölgedeki kadın aktivistlerin, -ister seküler ister İslami olsun- haklara dair tasavvurları arasında ciddi bir ortak ölçülemezlik tespit ediyor. Bu açıdan seküler feminist gruplar gibi Müslüman feminist grupların da başarısızlığından bahsediyor.

Sonuç bölümünde yazarın kitaptaki iddialarını dört noktada özetlediğini görüyoruz. Birincisi; Müslüman kadının sorunları tıpkı diğer kadınların hayatları gibi birçok faktörle birlikte değerlendirilmesi gereken bir meseledir. Bu sorunların sadece bazıları, din ve kültürel formlarla ilgilidir ve bu formlar karikatürize edilmeden kendi bütünlükleri içerisinde incelenmelidir. İkincisi; eşitlik, güvenlik, seçim, haysiyet gibi hakların ihlali örneklerinin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu örneklerin farklı toplumlarda, farklı tarihsel dönemlerde, fırsatların ve olanakların ula-

şılabilir olup olmamasıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü; Batıda her gün gazete haberlerinde gördüğümüz korkunç, insanlık dışı olayları okurken gözümüzü hep o “başka bir yere ait” olan yanlışlara dikerek tepeden bir bakışla, insani yaşam içeriğine uyum sağlamayan, evrensel sosyal bilimsel tanımlamalarla meseleyi inceliyoruz. Bu şekilde her bir insan yaşamının karmaşıklığını, öngörülemezliğini ve limitlerini göz ardı ediyoruz. Dördüncüsü her zaman iktidar ve güç meselesi üzerine dikkatlice düşünmeliyiz. Burada sorulması gereken soru Müslüman kadının, haklarından mahrum bir konumda algılanmasına sebep olan, Müslüman kadının statüsünü bu şekilde indirgeyen güç kime ait? Hangi sosyal sermayeler Müslüman kadını haklarına kavuşturma idealleriyle projeler üretiyor? Müslüman kadın meselesinde bu dört meselenin hemen kolayca ele alınmayacağını kabul eden yazar bunlara ilişkin açıklamaların kolay ve sabit olmadığını da altını çiziyor. Bu açıdan alternatif bir teori üretmek yerine kadınları dikkatlice dinlemek, iyi düşünmek ve sorunların arkasındaki büyük resmi görmek gerektiğini vurgulayan yazar, bu konuda sorumluluk almaya çağırıyor. Eğer kadınları dinler ve hayatlarına dikkatlice bakarsak onların hikâyelerinin bizim yaşadığımız dünyadan ve yaşamlardan çok da farklı olmadığını fark edeceğiz. Yazar, onların (doğulunun) ve bizim (batılının) şeklinde ayrılan dünyanın asli ayrımlar olmadığını iddia ederken, bu suni tezatlığın küresel siyasetin, uluslararası sermayenin ve modern devlet organlarının aile ve toplum üzerinde yarattığı değişimin etkisiyle ortaya çıktığını öne sürüyor. Bu yakından dinleme aynı zamanda modern insanın bağrına bastığı liberal ahlak hakkındaki sarsılmaz inancını da yerinden edebilir. Liberalizmin seçim ve özgürlük diliyle şekillenen adalet hakkındaki dilini çok ciddiye almamız gerektiğinin altını çizen yazar, bu dilin Müslüman kadını kurtarma hakkında yeni bir yaygın kanaat yaratarak dünya genelinde politik konular-projeler ürettiğini belirtmektedir. Bu evrensel haklar grammerinin neye izin verip vermediğine dikkatlice bakmamız gerektiği yazara göre oldukça belirleyicidir.

Abu-Lughod’un söz konusu kitabı dünyada Müslüman kadın hakları savunuculuğu yapan kesimlere bir manifesto niteliğinde görülmelidir. Kitap, Edward Said’in Oryantalizm eserinden sonra belki de aynı ruhla, ama bu sefer feminizm ve kadın hakları üzerinden konuyu ele alarak Oryantalizmin 21. yüzyılda Müslüman kadın üzerinden nasıl yeniden kurgulandığının oldukça etkileyici bir örneği olarak görülmelidir. Yazarın yıllar süren bizzat

o kültürün içinde yaşayarak elde ettiği tecrübeler ve karşılaştığı hikâyeler, meseleye bakış açısını “gerçek” kılmakta ve masa başında ya da amaca matuf seçilmiş örneklerden üretilmiş çalışmalardan farkını ortaya koymaktadır. Kitabın çözüm önerisi sunmak yerine meseleyi anlama ve analiz etme amacına sahip olması kitaba atfedilebilecek bir zaaftan çok oldukça yararlı ve samimi bir çaba olarak görülmelidir. Kitabın muhatapları ise sadece kadın hakları alanında değil, genel olarak sosyal bilimler alanında çalışan ya da ilgi duyan herkeştir.

Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar

---

Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun, Pınar Bilgin (Der.)
(İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015) ss. 272

Değerlendiren: Selma Bardakçı*

“Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar” adlı çalışma, özellikle Soğuk Savaş dönemiyle birlikte Türkiye’de etkisini ve popülaritesini oldukça artıran güvenlik merkezli klasik jeopolitik yaklaşımı, eleştirel jeopolitiğin yöntemleriyle derinlemesine analiz eden bir kitap olarak literatürdeki yerini almıştır. Kitap dokuz makaleden oluşmaktadır. Bu makalelerin ana noktası ve çalışmanın özünü oluşturan fikir; Türkiye’de devlet merkezli klasik jeopolitik anlayışın uzun yıllar boyunca egemen olması ve sorunların çözümü konusunda coğrafi determinizme dayanan bu anlayışın bir ideoloji haline dönüşerek belirli aktörler aracılığıyla kutsallaştırılmasıdır. Bu kutsallığın karşısında farklı seçeneklerin ve inanışların da var olabileceğini göstermeye çalışanların buluşma noktası olan eleştirel jeopolitik yaklaşım bu çalışma içerisindeki yazarları biraraya getiren ortak bir perspektif olmuştur.

Türkiye’nin coğrafi konumunu ve kimliğini tanımlamak için kullanılan tüm kavramlar siyasal ve toplumsal olarak bir inşa sürecinden geçmektedir. Jeopolitik söylemler etrafında iktidarların kendi siyasalarını meşrulaştırmak için coğrafyayı bir kader olarak kabul ettiği, bunun sonunda pek çok farklı jeopolitik Türkiye tahayyülünün tarih içerisinde iç içe geçtiği ve bir

---

* Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul; e-mail:selmabardakci@gmail.com

güç mücadelesi halinde olduğu kitabın vurguladığı önemli noktalardandır. Çalışma; “ Türkiye Dünyanın Neresinde? sorusuna verilen cevapların hangi ideolojik tasavvurların temsili olduğunu ve bu tasavvurların hangi aktörler tarafından nasıl inşa edildiğini göstermesi açısından okuyucuyu tatmin edici bir içerik sunmuştur.

Yeşiltaş ve Durgun’un giriş makalelerinde; eleştirel jeopolitik perspektifinden yararlanılarak klasik jeopolitiğin sorunları ve kısıtları analiz edilmiştir. En önemli sorun olarak ise jeopolitiğin “bilimsel gerçeklikleri yansıtan bir ideoloji” olarak değer görmesi ve farklı siyasi düşüncelerin şeklini alarak devletin tüm vücuduna nüfuz eden bir “ilim” iddiasıyla ortaya çıkmış olması gösterilmiştir. Türkiye’de hakim bir paradigma olarak en son örneğini Prof.Dr. Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* adlı çalışmasında gördüğümüz klasik jeopolitik gelenek içerisinde yer alan jeopolitik söylem Türkiye tarihinde sadece belli siyasi gruplar tarafından kullanılmamıştır. Yazarlar; Kemalist jeopolitik, Türkçü- Milliyetçi jeopolitik ve İslamcı – Muhafazakar jeopolitik olarak üç farklı modelden bahsederler. (ss.18) İdeolojik olarak birbirinden farklı olan bu grupların, Türkiye’nin konumu ile ilgili kendi inandıkları jeopolitik tahayyülü somutlaştırmak için kullandıkları söylemler farklı da olsa, hepsinin ortak noktası coğrafyanın ülkelerin kaderlerini belirlediğine dair yaptıkları vurgudur.

Klasik jeopolitik yaklaşım; çok taraflı ve çoğulcu bir aktörler birimi etrafında hareket etmemektedir. Jeopolitik konusunda akıl yürütebilecek ve devletin politikalarını şekillendirebilecek kesimler çoğunlukla devlet merkezli bir anlayışa sahip, homojen, ayrıcalıklı bir karar vericiler grubu olmuştur. Çünkü onlara göre gerçek tek ve tartışılmazdır. Ortada olan tek gerçek ise; Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal coğrafya ve bu siyasal coğrafyanın dikte ettiği politikalarıdır. Karar vericiler bir veri olarak gördükleri coğrafi konumdan yola çıkarak kendi Türkiye tahayyüllerini gerçekleştirmek ve jeopolitik söylemlerle beraber bu tahayyüllerini somutlaştırarak bir iktidar pratiği haline dönüştürmek, politikalarını meşrulaştıracakları bir zemin oluşturmak isterler. Eleştirel jeopolitik sayesinde bu karar vericilerin ülkenin jeopolitik gerçeklikleri karşısında uygulamaya koydukları politikaların başarısızlığı halinde sorumluluklarından kaçmak için günahlarını yine jeopolitik gerçekliklere yükledikleri görülmektedir.

Pınar Bilgin’in kaleme aldığı makalede; jeopolitik yaklaşımın nasıl

kutsallaştırıldığı, bilimsellik atfedilerek tartışma götürmez hale getirildiği ve sonunda “jeopolitik dogma” olarak Türkiye’nin dış ve iç siyasetinde uzun yıllar boyunca güvenlik eksenli bir anlayışın hâkim olmasına neden olduğu anlatılmaktadır. Türkiye’nin coğrafi konumunun gerektirdiği şekilde önceden belirlenmiş ve değişmez olan gerçek temel alınarak politikaların üretilmesi gerektiği “jeopolitik dogma”nın önemli özelliklerindedir. Bu düşünceye dayanarak; Türkiye’de siyasetin hükmü göz ardı edilmiş ve asıl temel alınması gerekenin coğrafyanın şekillendirdiği bilimsel politikaların olması gerektiği ordu tarafından üretilmiştir. Makalede sadece belli bir kesimin siyasi amaçlarını meşrulaştırmak için jeopolitiği kullandığı iddiası da doğrulanmamaktadır. Türkiye’de var olan sorunların çözümü ve jeopolitik endişelerin giderilmesi noktasında pek çok siyasi aktör jeopolitik söyleme ihtiyaç duymuş ve eylemlerini meşru kılacak zeminin şartlarını oluşturmaya çalışmıştır.(s.52)

Murat Yeşiltaş’ın; farklı yaklaşımlara sahip oldukları bilinen üç Genel Kurmay Başkanı’nın, (Başbuğ, Büyükanıt ve Koşaner) “Türkiye’nin güçlü bir ordu tarafından korunmaya muhtaç olduğu ve tehlikeli bir coğrafya üzerinde bulunduğu” önkabulüyle yaptıkları açıklamalarla başlayan makalesinde; Türkiye’deki güvenlik kültürünü sürekli ve yeniden üreten bir aktör olarak ordunun jeopolitik üretimi içerisindeki rolü analiz edilmiştir. Ordunun Türkiye siyasetini ve sorunlarını açıklamada kullandığı yöntemi “jeopolitikleştirme” olarak tanımlayan Yeşiltaş; ordunun jeopolitiği Türkiye’nin güncel siyasi meselelerini açıklamada kullandığı ve eylemlerine meşruluk kazandırmak amacıyla başvurduğu bir araç olarak gördüğünü de vurgulamaktadır. (ss.66) Örneğin Kürt sorunu uzun yıllar boyunca TSK’nın yayınladığı metinlerde bir güvenlik sorunu olarak anlatılmış, Türkiye’nin sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayı Türkiye’yi karıştırmak isteyen güçlerin, milli birlik ve beraberliği bozmak için kurguladıkları bir durum olarak ortaya konmuştur.

Devlet merkezli klasik jeopolitik yaklaşımın söylemler üreterek bunları bir iktidar pratiği haline getirmesinde önemli rollerden biri de eğitim sistemine düşmektedir. Toplumun zihinsel inşası ve dönüşümü, devletin en önemli aygıtlarından biri olan okullar aracılığıyla sağlanır. Bu kapsamda Sezgi Durgun, okullarda verilen coğrafya eğitimini formel jeopolitiğin bir ifadesi olarak tanımlamıştır. (ss.97) Türkiye’nin kuruluşundan bu yana okul coğrafyasındaki Türkiye anlatılarında farklılıklar olsa da sürekliliği tem-

sil eden temel nokta; Türkiye'nin sahip olduğu hassas coğrafya ve iç-dış düşmanların sürekli tehdit olarak yer alması sebebiyle güçlü bir ordunun gerekliliğidir. Türkiye'deki siyasi atmosfere ve farklı ideolojideki grupların iktidarı devralmasıyla birlikte Türkiye'nin konumlandırılması ile ilgili coğrafya kitaplarına farklı tanımlar yansımıştır. Örneğin; 1940'lı yıllardan itibaren coğrafya ders kitapları okul coğrafyası, Türkiye'yi bir köprü ülke olarak konumlandırırken 2000'lerin ortasından itibaren iktidarın siyasi duruşunu da yansıtan "merkez ülke" metaforu ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu merkez ülke olma karakteri iç politikada farklı kimliklerin tanınması ve çok kültürlü bir topluma referans verirken, dış politikada ise bölgesinde aktif küresel bir aktör olma halini, ifade eder. Ebru Thwaites Diken'in makalesinde de belirttiği gibi bu dönemde Türkiye "Doğu" ile "Batı" arasında bir köprü olmaktansa (ss.196), bölge ülkeleriyle entegre ve model bir ülke olma durumunu yansıtmaktadır. Bu vesileyle; okul coğrafyasının devleti yönetenlerin jeopolitik zihniyetlerini yansıttığını ve pekiştirdiğini görebiliyoruz.

Daha önce de vurgulandığı gibi Türkiye'nin kuruluş yıllarından itibaren "iç ve dış düşmanlar" söylemiyle beslenen siyaseti, devletin yönetimi ve idaresi konusunda orduya bu alanda hareket edebilmesi için meşru bir zemin hazırlamaya yardımcı olmuştur. Gencer Özcan'ın ilgili makalesinde; Türkiye siyaseti içerisinde yıllara göre değişiklik gösteren, ancak çoğunlukla özgürlüklerin kısıtlanması ve güvenlik odaklı bakışım sürdürülmesi sonuçlarını doğuran jeopolitik söylemin bir iktidar pratiği haline getirildiği görülmektedir. Özcan'ın makalesinin önemli noktalarından biri jeopolitik söylemin iç siyasette oluşturduğu anormal durumdur. Genelde jeopolitik konuşulurken dış politika ve bölgesel sonuçları dikkate alınırken, Özcan'ın makalesinde askerlerin sahip olduğu jeopolitik söylemin Türkiye'nin demokrasisine olan etkisi örneklendirilmiştir. Başbakan Nihat Erim; Türkiye'nin jeopolitik konumunu "dünyanın en tehlikeli bir noktası" olarak tanımlarken, 1961 Anayasası'nın getirdiği hakları bir lüks olarak değerlendirmektedir. (ss.134) Bu gibi jeopolitik söylemler sonucunda; Türkiye siyasetinde ordu önemli bir aktör olarak ortaya çıkmış ve bu söylemler çerçevesinde hareket etmeyenler "vatan haini" olarak nitelendirilmiş böylece demokrasinin kesintiye uğratılmasına zemin hazırlanmıştır. Jeopolitik söylemin Türkiye'de güvenlik kültürünün toplumsallaşmasında ve güvenlik karşısında özgürlüklerin askıya alınmasında sahip olduğu araçsal rol bu makalenin önemli bir tespittir.

Eleştirel jeopolitiğin önemli dallarından biri olan popüler jeopolitik yaklaşım; Lerna Yanık'ın makalesinde popüler kültür öğelerini açıklamakta kullanılmıştır. Türkiye ile ilgili farklı jeopolitik tahayyüllerin varlığına dikkat çeken ve bu tahayyüllerin belli dönemlerde popüler kültür üzerinden vücut bulduğunu anlatan yazar, Kurtlar Vadisi Irak filmi ve Fatih Akın, Orhan Pamuk gibi isimlerin eserleri üzerinden “jeopolitiğin gündelik yansımalarını” ortaya koymuştur. (ss.160) Popüler kültür alanında ortaya koyulan bu eserlerin temsil ettiği ideolojilerin veya kimliklerin büyük ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Kurtlar Vadisi Irak filmi, dönemin siyasi elitlerinin de Türkiye'yi konumlandığı jeopolitik zihniyet ile paralellik gösteren Ortadoğu bölgesinde bir “düzen kurucu” ülke modelini, popüler kültür aracılığıyla pekiştirmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu zorlu coğrafyanın ve imparatorluk bakiyesinin, Türkiye'ye özel bir misyon yüklediği inancı bu film aracılığıyla yeniden üretilmiştir. Fatih Akın ve Orhan Pamuk'ın eserlerinde ise; Türkiye'nin çokkültürlü kimliğine, hiçbir coğrafyaya ait olmama durumuna ve arada kalmışlığına vurgu yapılmaktadır. Yanık'ın bu makalesi; Türkiye'nin kimliği ve konumu ile ilgili pek çok farklı hikâyenin popüler kültür aracılığıyla toplumsal düzlem üzerinde iç içe girdiğinin somut bir göstergesidir.

Türkiye'de klasik jeopolitik anlayıştan yola çıkılarak çoğu zaman iç ve dış siyaset ayrımı muğlaklaştırılmıştır. Bunun en başarılı örneklerinden biri Behlül Özkan'ın makalesine konu olan Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs meselesi; 1950'li yıllarla birlikte “milli dava” adı altında devlet aygıtları tarafından topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Yazar, Kıbrıs meselesinin farklı ideolojik söylemler etrafında nasıl bilimselleştirildiğini, Kıbrıs politikasını toplumun tüm kesimleri gözünde meşru hale getirebilmek ve üzerinde tartışma açılmayacak bir konu haline getirmek için ortaya atılan “doğallaştırılmış jeopolitik” söylemleri incelemiştir. (ss.207) Türkiye'deki iktidar grupları tarafından adeta bir iç politika meselesi haline getirilen Kıbrıs, Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı ve tarihi bağlarından dolayı vazgeçilemeyecek bir dava olarak Türkiye siyasetindeki yerini almıştır. Bu makalede de görüldüğü gibi coğrafi determinizm ve coğrafyanın politika karşısındaki üstün olma durumu uzun yıllar boyunca dış politikada ve günümüzde de devam eden Kıbrıs meselesinde önemli bir rol oynamıştır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin dış politika ajandasında önemli bir yer tutan Avrasya coğrafyasının kapsamı ve sınırları Türki-

ye'deki farklı siyasi düşünceler tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Erşen makalesinde; formel jeopolitik açıdan Avrasya coğrafyasının üç farklı şekilde idealize edildiğine işaret etmiştir. (ss.251) Örneğin; Avrasya coğrafyası; 2000'lerde askerlerin farklı çekinceleri sebebiyle destekçisi olmadıkları Avrupa Birliği reformları karşısında, alternatif olarak gördükleri bir coğrafya olarak karşımıza çıkarken; bugün AK Parti'nin Türkiye'yi merkez ülke olarak değerlendiren jeopolitik yaklaşımı Avrasya'yı Osmanlı mirası düşüncesi altında geçmişten gelen bir verili coğrafya olarak tanımlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi Avrasya pek çok farklı kesim için alternatif bir coğrafi temsil olurken bu coğrafi temsile onları yönlendiren nedenler ve kimlikler farklılık göstermektedir. Avrasya'yı Türklük vurgusuyla okuyanların yanı sıra İslam dünyası merkezli bir gelenekten beslenen Avrasya yorumları da özellikle 2000'li yıllarla birlikte ön plana çıkmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de bulunan pek çok farklı aktör, jeopolitiğin unsurlarına sarılarak politikalarını meşrulaştırma ve sahip olduğu etki alanını koruma imkânı bulmuştur. Türkiye'de jeopolitiğin bu kadar tartışılmaz ve kutsal olduğu vurgulanırken, bu "tek gerçeklik" ile ilgili birçok farklı ve çatışan Türkiye temsilinin var olduğunu göstermesi de kitabın önemli katkılardan biridir. Çalışmada da vurgulandığı üzere; Türkiye'yi yönetenler tarafından coğrafya temel alınarak yapılan açıklamalar çoğu zaman kurtarıcı bir görev görmüş ve aktörlerin jeopolitik söylemler etrafında politikalarını meşrulaştırmak amacıyla kullandıkları bir araç olarak güncel ajandalarında her zaman yerini almıştır.

Kitap içerisinde ele alınan konular Türkiye'de varolan hâkim ideolojileri, bu ideolojilerin oluşturduğu jeopolitik tahayyülleri ve dönemin ruhunu anlamak açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir. 2000'li yılların ortasından itibaren özellikle dış politikada güvenlik eksenli yaklaşım zemin kaybetse de klasik jeopolitik yaklaşım bugün Türkiye'nin bölgesel konumunu belirlemede ve buna uygun politikaların üretilmesinde kayda değer bir ilgiye sahiptir. Artık ordunun ülke siyasetinde yer almıyor olması, bu, devlet ve güvenlik merkezli jeopolitik yaklaşımların sona erdiği anlamına gelmez. Özellikle güvenlik – özgürlük ikilemi açısından günümüzde yapılan tartışmalara ışık tutması açısından jeopolitik söylemin geçmiş muhasebesi yapılarak bugünün jeopolitik söylemleri analiz edilmeye çalışılmalıdır. Kitapta yapılan tüm tartışmalar bugünün güncel tartışmalarını eleştirel jeopolitiğin ışığında değerlendirme imkânı sağlamakta ayrıca gelecek çalışmalar için de bir kapı aralamaktadır. Günümüzde özellikle Ortadoğu bölgesi-

nin geçirdiği transformasyon, Rusya'nın sahalara geri dönüşü, Amerika'nın göreceli olarak dünya siyasetinde azalan etkisi, Asya'nın ekonomik olarak yükselişi, Avrupa Birliği'nin varolma sorunsalı gibi gelişmeler Türkiye'nin karar vericilerine yeni jeopolitik söylemleri ve pratikleri oluştururken kullanacakları zengin bir menü sunmaktadır. *“Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar”* bu değişimlerin ortaya çıkaracağı yeni jeopolitik söylemleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmek ve Türkiye'nin dünya coğrafyasındaki konumunu mitlerle, popüler kültürle, akademiyle inşa etmek isteyen aktörleri analiz etmek isteyenlerin mutlaka başvurması gereken bir çalışmadır.

Mısır Devrimi Sözlüğü

İsmail Numan TELCİ, İstanbul: Açılım Kitap, 2013, ss.352

Değerlendiren: Cihan Tuna

Ortadoğu’da ve Kuzey Afrika’da zincirleme olarak 2010 yılında başlayan ve Arap Baharı olarak tarihe geçen ayaklanmalar ile birçok ülkede rejim değişikliği gerçekleşmiş veya kısmi değişimler meydana gelmiştir. Arap Baharı sürecinde protestoların yaşandığı bu ülkeler arasında Mısır, Suriye, Tunus, Libya, Yemen, Fas ve Bahreyn bulunmaktadır. Bunların içerisinde Suriye, Fas ve Bahreyn’i sürecin henüz neticelenmemesi ya da değişikliklerin belli bir ölçüde sınırlı kalması nedeniyle ayrı tutmak daha doğru olabilir. Arap Baharı’nın uğradığı ülkeler arasında yönetim değişikliklerinin gerçekleştiği ülkeler ise Mısır, Tunus, Libya ve Yemen olmuştur. Her ne kadar Tunus ilk domino taşı ve zincirin ilk halkası olarak nitelendirilse de Arap Baharı’na yönelik analizlerin odak noktası Mısır’dır. Çünkü Mısır gerek gelişme potansiyeli gerek Ortadoğu ülkeleri nezdinde kültürel ve siyasi ağırlığı bakımından bölgede tek bir ülkeden daha fazla anlam taşımaktadır. Bunun yanında devrimin negatif bir ivmeye kaymasında ve başlangıcından çok farklı bir noktaya doğru hareket etmesinde yine Mısır’ın rolü önem arz etmektedir. Bu bakımdan Arap Baharı’nın genel olarak anlaşılması, Mısır’daki devrimin esaslı bir analiziyle mümkün olabilecektir.

Arap Baharı ya da Arap devrimlerini inceleyen çalışmalara/kitaplara bakıldığı zaman büyük çoğunluğunun konuyu ele alış biçiminin ben-

zer nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. Önce Mısır'ın tarihi anlatımı ile başlayan bu tür analizler, siyasal kronoloji biçiminde devam etmekte ve nihayetinde Arap Baharı bağlamında Mısır toplum ve siyasetinin tarihsel anlatisıyla sonlandırılmaktadır.

İsmail Numan Telci'nin kaleme aldığı "Mısır Devrimi Sözlüğü" aynı konuyu ve dönemi işleyen kitaplardan pozitif manada ayrılmaktadır. Bu kitap, Arap Baharı'na ve bunun gerçekleşme sürecine dair kapsamlı bir incelemeden ziyade belirli bir dönemi olayları, aktörleri ile birlikte ele alan bir kitap olarak farklılaşmaktadır. Kitap ana hatlarıyla üç kısımda incelenebilir. Yazar ilk olarak devrime giden süreci ve sonrasını genel bir biçimde değerlendirmektedir. İkinci olarak devrim sürecindeki önemli olaylar, aktörler, şehirler, devletler ve kurumlar ile bunların etkileri, duruşları, tepkileri detaylı bir şekilde işlenmiştir. Üçüncü ve son kısım olarak devrim süreci ve devrimden sonra darbeye giden sürece ilişkin yaklaşık üç yıllık kronolojik sırayı vermiştir.

Kitabın birinci kısmında; yazar Mısır'da bu yaşananların bir devrim olduğunu belirtmekte ve tezini Fransa (1789), Çin (1911-12) ve Rusya'daki (1917) devrimler ile karşılaştırıp analiz etmektedir. Özellikle Mısır'daki devrim sonrası gelişmelerin Fransa'daki devrim ile benzeştiğini belirten yazar, Mısır'da devrime öncülük eden aktörler arasında devrim sonrasında yaşanan ayrışmalarla, Fransız devrimi sonrasındaki süreçte devrimci aktörler arasında yaşanan fikir ayrılıkları arasında paralellik kurmaktadır. İki devrim sürecindeki benzerlikler bağlamında Fransa'da olduğu gibi Mısır'da da devrim sonrasında eski rejim kalıntılarının devrimci aktörlerle mücadeleleri yazar tarafından vurgulanan bir başka noktadır.

Telci kitabın ikinci kısmında; siyasal, sosyal, toplumsal, ekonomik olarak devrimde en çok söz edilen ve fazlaca gündeme gelen 50 kavramı ayrı konu başlıkları altında detaylı bir şekilde anlatmıştır (Örneğin; Sosyal medya, Veil Gonim, Kefaya Hareketi, Tahrir Meydanı, Müslüman Kardeşler, ABD, El-Ezher, İsrail Büyükelçiliği'ne Saldırı gibi). Üzerinde çalışıldığında hakkında ayrı kitap yazılabilecek genişlikte olan bu kavramların her biri kitapta "öz" bir biçimde ele alınmıştır. Yazarın kendisinin belirttiği gibi bu kitabın bir amacı da araştırmacıları konu üzerine daha derinlikli çalışmalara sevk etmektir.

Çalışmada Mısır Devrimi, “Hüsnü Mübarek rejiminin artan baskıları nedeniyle yaşanan toplumsal bunalımın bir patlaması” şeklinde tarif edilmektedir. Telci’ye göre özellikle son yıllarda muhaliflere yönelik baskı ve şiddetin artması sonucunda rejime yönelik protesto ve gösterilerin gerçekleşmesi aslında yaklaşmakta olan toplumsal bir patlamanın habercisi idi. Günümüzün gelişmiş teknolojik imkanları ile bir anda yüzbinlerce insanın bir araya gelebilmesini “sosyal medya” etkisi olarak tanımlayana Telci, devrim sürecinde Twitter, facebook gibi sosyal medya platformlarının protestocular tarafından etkin bir biçimde kullanıldığını altını çizmiştir. Yazara göre devrimi gerçekleştiren Mısır halkı sosyal medyayı bir araç olarak kullanmıştır. Yazar, sosyal medyanın bir enstrüman olarak kullanılmasının devrimin daha kolay ve hızlı bir biçimde gerçekleşmesini sağladığını da ifade etmiştir. Telci, kimi batılı analistlerin sosyal medyaya aşırı önem atfederek devrimin gerçekleşmesinde asıl etkeni oynayan halkın rolünü ikinci plana atma çabası içinde olduklarını eleştirerek, devrimin “öznesinin” Mısır halkı olduğunu vurgulamıştır (s.262). Mısırlıların özne oluşuna vurgu yapan ve sosyal medyanın önemini de kabul eden yazar bu durumu şu şekilde anlatmıştır; “Mısır devrimi özellikle son yıllarda iyice örgütlenen ve güçlenen genç aktivistlerin ortaklaşa yürüttükleri ve bu süreçte sosyal medya, internet ve geleneksel kitle iletişim teknolojileri gibi araçları başarılı bir şekilde kullanarak gerçekleştirdikleri bir süreçtir (s.309).

Kitapta devrim sürecindeki sivil toplum hareketlerine de yer veren yazar, Kefaya (Yeter) Hareketi, 6 Nisan Gençlik Hareketi, Devrimci Sosyalistler, Değişim İçin Ulusal Birlik gibi aktörlerin nasıl roller oynadığını incelemiştir. Devrim sürecinde başat rol oynayan bu hareketlerin demokratik reformlar yapılması çağrısına Mübarek yönetiminin sert ve şiddetli cevap verdiğini anlatan Telci, çıkan çatışmaların devrim hareketini korkutmak yerine daha da güçlendirdiğini vurgulamıştır. Kahire, İskenderiye, İsmailiye, Mahalle El-Kübra, Port Said ve Süveyş şehirlerinde protestocuların sosyal medya aracılığıyla organize olarak Hüsnü Mübarek’i 18 gün gibi kısa bir sürede istifaya zorlamaları da çalışmada detaylandırılmaktadır.

25 Ocak Devrimi, Müslüman Kardeşler ve diğer muhalif hareketler üzerindeki baskıların en yoğun olduğu bir dönemde patlak verdi. Bu süreçte İhvan liderliği önceki acı tecrübelerinin etkisiyle aktif bir rol oynama konusunda aceleci davranmamıştır. Nitekim Mübarek rejiminin baskısı önceki yıllarda İhvan’ı önemli derecede yıpratmıştır. Telci’nin burada altını

çizdiği nokta hareketin protestolara katılmasının devrime İslami bir kalkışma algısı yükleyebileceği ihtimalinden dolayı hem Müslüman Kardeşler hem de Seleflerin ilk etapta arka planda yer almalarıdır (s.221 - 222).

Mısır devriminin bireysel düzeyde “lidersiz” bir sürecin eseri olduğunu belirten İsmail Numan Telci’ye göre bazı aktörler birey olarak ön plana çıkmayı başarmıştır. Bu aktörler arasında en önemlilerinden sayılabilecek kişi olan Vael Gonim’in adına açılan ve kısa bir sürede 100 bin kişiden destek alan Facebook sayfası ile devrim sürecindeki lider ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Teklifi reddeden Gonim, Dream TV’ye verdiği olduğu mülakatta devrimin lidersiz olduğunu ve tüm Mısırlıların bu devrimin bir parçası olduğunu belirtmiştir.

Mısır Devrimi Sözlüğü, dış aktörlerin Mübarek’in devrilişi sürecinde ne tür roller oynadığı konusuna da açıklık getirmeye çalışmıştır. Arap devrimleri ile bölgedeki Batı yanlısı hükümetlerin değişme ihtimali özellikle bölgeye dair uzun vadeli projeksiyonları olan Batılı aktörler için kabul edilebilir bir durum değildi. Bu bölge dışı aktörler her ne kadar devrimlere hazırlıksız yakalandıysalar da devamında süreçleri kendi çıkarları doğrultusunda yönetmenin yollarını aramışlardır. Statükonun devamını arzulayan Batı başkentleri devrim sürecinde mevcut rejimleri destekler açıklamalarda bulunmuş, söz konusu hükümetlerden reform yapmalarını “cılız söylemlerle” dile getirmişlerdir. Örneğin, gösterilerin başladığı ilk günlerde Beyaz Saray sözcüsü Robert Gibbs yaptığı açıklamada ABD’nin, Mısır hükümetinin “istikrara” sahip olduğunu düşündüğünü söylemiş, Başkan Obama’nın Hüsnü Mübarek’i reformlar yapması konusunda desteklediğini belirtmiştir. Bu açıklamalara tepki gösteren göstericiler Amerikan yönetiminin devrime yeteri kadar destek çıkmadığına vurgu yapmıştır (s.60). Mübarek’in istifasını açıklamasının ardından Obama yönetimi yeni duruma kendisini adapte ederek devrimi övücü söylemlerde bulunmuştur (s.61).

Telci, devrim sonrası süreçte yaşanan gelişmeleri de kapsamlı bir analize tabi tutmuştur. Siyasal gelişmeleri, toplumsal olayları ve ekonomik durumu farklı başlıklar altında inceleyen yazar, özellikle askeri darbeye kadar olan sürecin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Yazara göre devrim sonrası süreçte sandık baz alındığında en karlı çıkan gruplar ülkede uzun yıllar siyasetin dışına itilen İslami hareketlerden Müslüman Kardeşler ve Selefler olmuştur. Hürriyet ve Adalet Partisi ve Nur Partisi’nin parlamento seçim-

lerinden ilk iki parti olarak çıkması bölgede Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi aktörleri rahatsız ederken, uluslararası düzeyde de ABD ve İsrail'i endişelendirmişti. Müslüman Kardeşler iktidarı sayılan bu bölgesel ve uluslararası aktörlerin her biri için farklı nedenlerle “kabul edilemezdi.” Öte yandan Şura Meclisi seçimlerinde de bu partilerin önde çıkmasının ardından Mısır'daki iç muhalefet de iktidarı tamamen kaybedeceğini düşünerek Müslüman Kardeşler karşıtı tutum ve duruşunu katılaştırdı. Ülkedeki İslami siyaset karşıtı cephe dış aktörlerin de desteğini alarak, şiddet kullanılan sokak gösterileri, yargı yoluyla müdahale ve medya kampanyaları gibi siyaset dışı faaliyetlere yönelmiştir. Telci'nin bu analizinden çıkarılabilecek önemli bir sonuç devrim sürecinde birlikte hareket grupların devrimin ardından kendi siyasal düşüncüleri gereği fikir ayrılığına düşerek ülkenin yeni siyasal yapısında buna göre pozisyon almaları ve nihayetinde bu ayrılmaların darbeye giden süreci hızlandırmasıdır.

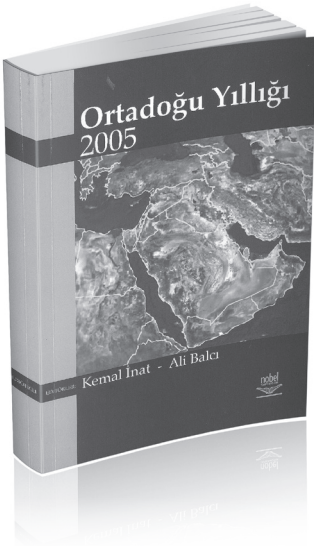
Kitapta detaylandırılan bir başka konu da devrimin Mısır ekonomisine yansımalarıdır. Bu çerçevede yazar “dış yardımlar ve krediler”, “Mısır ekonomisi ve devrimin etkisi” ve “turizm” başlıkları altında ülke ekonomisinin devrim öncesi ve sonrasındaki durumlarına dair analizler ortaya koymuştur. Burada devrim öncesinde kötü olan ekonomik durumun Mısırlıların nasıl zorladığı ve isyana ittiği veriler ışığında anlatılmıştır. Telci'nin devrimin öncelikli nedeni olarak ekonomiyi göstermesi bu bölümleri daha da anlamlı kılmaktadır. Yazara göre Mısırlıların meydanlara getiren en önemli etken ekonomik sıkıntılardır. Gelir eşitsizliği, sosyal harcamalardaki yetersizlik ve düşük milli gelir seviyesi Mısırlıların uzun yıllar boyunca ekonomik dar boğazdan kurtulamamasına neden olmuştur (s.211). Öte yandan devrimin ardından giderek daha kötüye giden ekonomiye en önemli katkı Türkiye, Katar ve Libya gibi ülkelerden gelen dış destekler olmuştur. Dış yardımların detaylı bir bilançosu da yazar tarafından çıkarılmıştır.

Mısır Devrimi Sözlüğü'nün diğer eserlerden farkı, sade ve anlaşılır bir biçimde devrim sürecindeki aktörleri tek tek kronolojik olarak değerlendiren devrimin her yönüyle anlaşılmasını sağlamasındaki başarısıdır. Bu niteliği ile araştırmacılar, uzmanlar, öğrenciler ve siyaset yapımcılar için ciddi bir referans olma özelliğine sahiptir. Devrim çalışmaları bağlamında da ele aldığı 50 madde ile Mısır Devrimi Sözlüğü'nün daha geniş kapsamlı çalışmalara yönlendiren ufuk açıcı bir eser olduğu belirtilmelidir.

Her ne kadar 50 maddeyi incelemiş olsa da Mısır Devrimi Sözlüğü yaşanan yeni gelişmeler dikkate alındığında eksik kalmaktadır. 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen askeri darbe devrim sürecine ciddi bir müdahale olurken, devrimin birçok kazanımının kaybedilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bugün itibarıyla bakıldığında askeri darbe ve bunun devrim sürecine etkilerinin kitapta yer almaması eksiklik olarak görülebilir. Bu yüzden askeri darbenin devrimin devamı şeklinde kabul edilirse, kitabın sonraki baskılarında Muhammed Mursi, Temerrud Hareketi, Rabia Meydanı, Abdülfettah El-Sisi ve Öğrenci Protestoları gibi başlıklar incelenebilir. Ayrıca, mevcut bazı konuların da özellikle darbe sürecindeki rolleri nedeniyle genişletilmesi de önerilebilir.

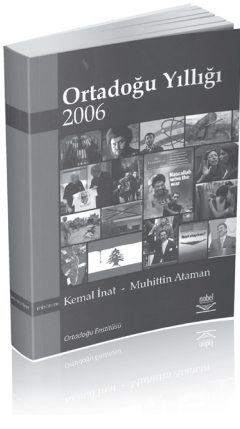

ORTADOĞU YILLIĞI

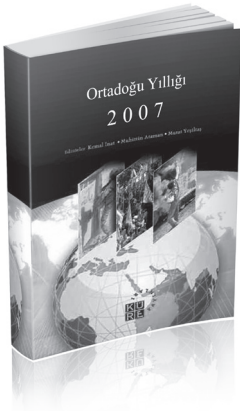

yazılardan oluşmaktadır. Kitabın son bölümünde ayrıca, Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik ve sosyal yapısına ilişkin, ilgili yıldan bağımsız makaleler yer almaktadır.

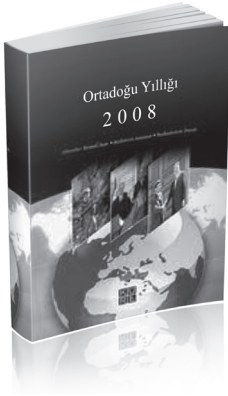
Ülkemizin de çok önemli bir parçasını oluşturduğu Ortadoğu konusunda araştırma yapan akademik çevreden olan ya da olmayan herkes için değerli bir kaynak olma amacı taşıyan Ortadoğu Yıllığı, “Çekirdek Ortadoğu” diye bilinen, Türkiye, İran ve Mısır ile bunların arasında kalan Arap Yarımadası'nda yer alan ülkelerdeki bir yıllık gelişmelere ışık tutmaktadır. Bölgenin, Filistin dahil olmak üzere 16 ülkesinin incelendiği elinizdeki “Ortadoğu Yıllığı 2005” söz konusu ülkelerin dış ve iç politikalarında yaşanan ilgili yıla ait gelişmeleri ele alan, yorumdan çok bilgi ağırlıklı

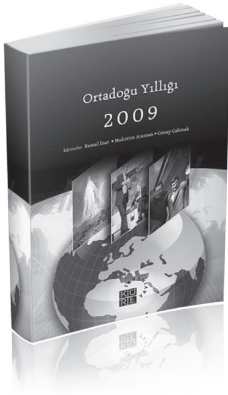
Ortadoğu Yıllığı 2006 kitabı, Ortadoğu Yıllığı 2005 adlı çalışmamızın devamı olarak ülkemizin de çok önemli bir parçasını oluşturduğu Ortadoğu konusunda araştırma yapan akademik çevreden olan ya da olmayan herkes için değerli bir kaynak olma amacı taşımaktadır. Kitapta, Çekirdek Ortadoğu, olarak adlandırdığımız bölgede yer alan 15 ülkenin ilgili yıla ait gelişmelerinin yanı sıra Türkiye'nin Ortadoğu politikasına ve 2006 yılından bağımsız bir şekilde Ortadoğu yıllığı ile ilgili makalelere yer verilmiştir. Ancak bu yıldaki bağımsız makaleler bölümünde yeni bir projenin bir parçası olarak, Büyük Güçlerin (ABD, Çin, İngiltere ve Fransa) Ortadoğu politikalarını inceleyen yazılara yer verilmiştir. Her yeni yılın başında, bir önceki yıla ait yıllığın çıkarılması şeklinde bir dizinin parçası olarak öngörülen çalışmaların 2007 yılı incelemesinde diğer büyük ülkelerin Ortadoğu politikalarının analizi amaçlanmaktadır.

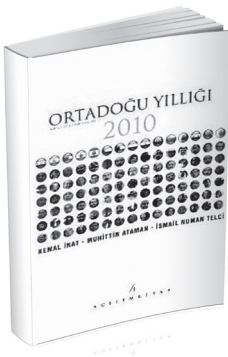
Ortadoğu Yıllığı 2007, Ortadoğu üzerine araştırma yapanlar için bilgi ağırlıklı yararlı bir veri tabanı oluşturmak gayesiyle hazırlanan serinin üçüncüsünü oluşturuyor. Elinizdeki cilt, üç ana bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde, Türkiye'nin İran politikası 2007 yılı olayları özelinde ele alınıyor. İkinci bölümde, 'Çekirdek Ortadoğu' tabir ettiğimiz İran, Irak, Suriye, Mısır, Filistin, BAE vb. gibi bölge ülkelerindeki iç ve dış politik gelişmeler 2007'de gerçekleşen olaylar temelinde irdeleniyor. Çalışmanın üçüncü bölümünü ise, ilk kez 2006 Yıllığında değerlendirmeye başladığımız 'Büyük Güçlerin Ortadoğu'ya Yönelik Politikaları' konusu oluşturuyor. Bölümde Rusya, Kanada, İspanya, İtalya ve Hindistan'ın bölgeye ilişkin dış politika yaklaşımlarına dair makalelere yer verilmiştir.

Ortadoğu Yıllığı 2008, başta uluslararası ilişkiler bölümü öğrencileri olmak üzere tüm araştırmacıların ve Ortadoğu'ya ilgi duyanların bilgi ihtiyacını karşılama misyonuyla başlayan Ortadoğu Yıllığı serisinin dördüncü kitabı. Elinizdeki cilt üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Türkiye'nin İran politikası 2008 yılı olayları özelinde ele alınıyor. İkinci bölümde, "Çekirdek Ortadoğu" olarak adlandırdığımız bölgede yer alan 15 ülkenin, ilgili yıla ait gelişmeleri irdeleniyor. Üçüncü bölümde ise, 2008 yılından bağımsız bir şekilde, Ortadoğu ile ilgili 6 makale yer alıyor.

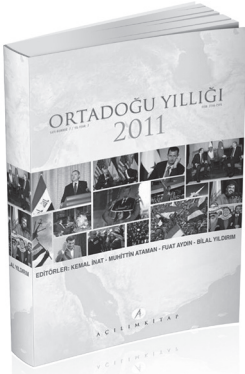

Ortadoğu Yıllığı 2009, başta uluslararası ilişkiler öğrencileri olmak üzere tüm araştırmacıların ve Ortadoğu'ya ilgi duyanların bilgi ile buluşturulması konusunda kalıcı bir hizmet sunma amacıyla hazırlanan Ortadoğu Yıllığı serisinin beşinci kitabıdır.

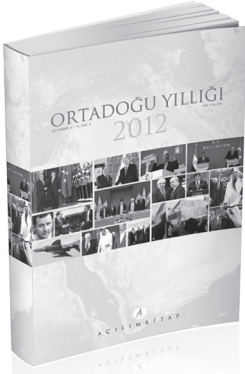

Ortadoğu Yıllığı'nın altıncı kitabına ulaşmış bulunuyoruz. Ortadoğu Yıllığı serisinin bu kitabında da, önceki yıllarda olduğu gibi, Türkiye'nin İran politikasının incelendiği birinci bölümün ardından, ikinci bölümde, "Çekirdek Ortadoğu" olarak adlandırdığımız bölgede yer alan diğer 15 ülkenin, ilgili yıla ait gelişmeleri ele alınmaktadır.

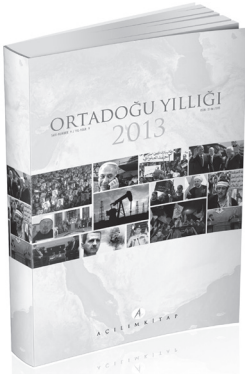

Ortadoğu Yıllığı 2011'in birinci bölümünde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ele alınırken ikinci bölümde "Çekirdek Ortadoğu" olarak tanımlanan bölgede bulunan 15 ülkede 2011 yılında siyasi ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler bir yıllık formatında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bağımsız makaleler yer almaktadır.

Ortadoğu Yıllığı 2012'nin birinci bölümünde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ele alınırken ikinci bölümde "Çekirdek Ortadoğu" olarak tanımlanan bölgede bulunan 15 ülkede 2012 yılında siyasi ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler bir yıllık formatında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bağımsız makaleler ve kitap değerlendirmeleri yer almaktadır.

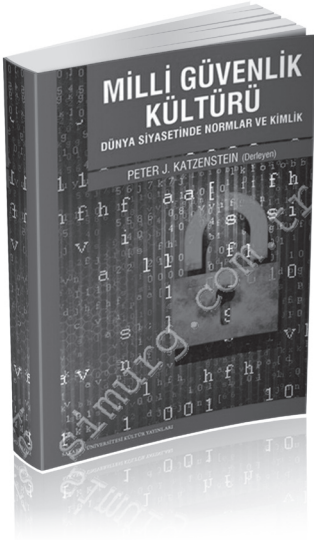
Ortadoğu Yıllığı'nın diğer sayılarında olduğu gibi 2013 Yıllığı da üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 15 Ortadoğu ülkesinin 2013 yılındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri ele alınmıştır. İkinci bölümde bağımsız makaleler yer alırken üçüncü bölümde ise Ortadoğu üzerine kitap tanıtımları bulunmaktadır.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ KÜLTÜR YAYINLARI

PETER J. KATZENSTEIN (DERLEYEN)

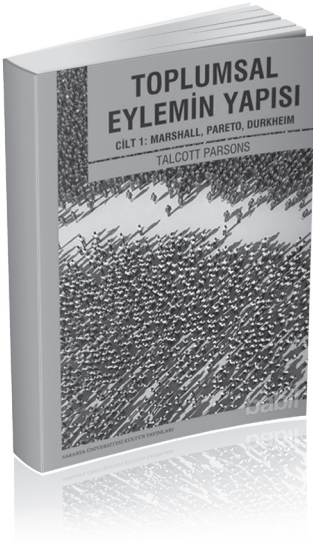
1980’lerde ve 1990’larda yaşanan siyasi dönüşümler ulusal ve uluslararası güvenlik modellerini çarpıcı şekilde etkiledi. Özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana akademisyenler güç dengesindeki kaymaları nasıl yorumlayacakları konusunda kuşkuluydular. Bugün tek kutuplu bir dünyada mı, çift kutuplu bir dünya da mı yoksa çok kutuplu bir dünyada mı yaşıyoruz? Avrupa’da ya da Asya’da önemli savaşların tekrarının pek mümkün olmadığı ya da neredeyse kaçınılmaz olduğu bir dünya düzenine doğru mu gidiyoruz? Devletlerarasındaki ideolojik çatışma

azalıyor mu yoksa artıyor mu?

Milli Güvenlik Kültürü’nde on altı önde gelen akademisyen neorealizmin ve neoliberalizmin uzun süredir baskın olan analitik bakış açılarına alternatifleri keşfetmek için sosyoloji ve güvenlik çalışmalarının yenilikçi

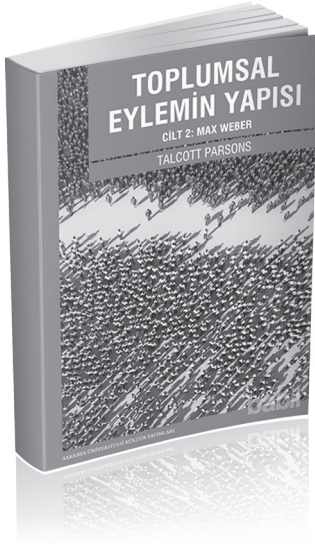
bir birleşimini kullanmaktadır. Evrensel güvenlik ilişkilerine basitçe güç ve menfaatin geleneksel boyutları açısından bakmayı sorgulayan yazarlar, daha etkili bir modelin kültürel karmaşıklıkları da kapsayıp kapsamayacağı hakkında kafa yormaktadırlar.

1820’lerdeki Yunan bağımsızlık savaşından bugünkü İsrail-Filistin uzlaşmalarına kadar uzanan iki yüzyılı tarayan ve nükleer ve kimyasal silah yasakları ve insani müdahaleler gibi zorlayıcı konularda fikir yürüten Milli Güvenlik Kültürü değişmekte olan bir dünyayı anlamak için daha ihtiyaç duyulan bir giriş sağlayan yeni milli güvenlik modelleri için temel atmaktadır.

Elinizdeki kitap, Amerikalı sosyolog Talcott Parsons’ın Avrupa düşüncesinde toplumsal eylem teorisi etrafında yaşanan dönüşümü ele aldığı Toplumsal Eylemin Yapısı adlı eserinin ilk cildini oluşturmaktadır. Parsons, bu dönüşümde büyük rol oynadığını düşündüğü Marshall, Pareto, Durkheim ve Weber gibi dört Avrupalı düşünürün, farklı kavramsal şemalar ve farklı yöntemler kullanmalarına ve birbirinden çok farklı ilgi alanlarına sahip olmalarına rağmen ortak bir “toplumsal eylem teorisi” inşa ettikleri kanaatinde. Eserin ilk cildinde kendi tabiriyle “çalılıkları temizleyerek”

bu ortak teorik şemayı ana hatlarıyla belirginleştirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla Marshall, Pareto ve Durkheim’in ortaya koyduğu teorik şema çerçevesinde “pozitivist eylem teorisinden” hareketle “iradeci eylem teorisinin” ortaya çıkış sürecini açıklamaya çalışmıştır.

“Toplumsal Eylemin Yapısı toplumsal olayların bilimsel analizinde büyük bir devrim ortaya çıkaran ve birbiriyle çakışan bir teorik gelişme sürecini tahlil etmiştir. Bu çalışmada ele alınan üç büyük yazar (Pareto, Durkheim ve Weber) kesinlikle münferit olarak değil bu gelişmenin “sosyolojik” tarafına katkı veren teorisyenler olarak değerlendirilebilir ve geçen on yılın bakış açısı onların bu akım içerisindeki zirve noktalar olarak önemini azaltmaz. Esasen burada sadece üç zirve değil bütünüyle yüksek bir alan söz konusudur, ancak bu üç zirve o yüksek alanda diğerlerinden çok daha yukarıda belirmektedir.”

ORMER / SAMEC

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü tarafından yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Türk dış politikasında son yıllarda en yoğun paya sahip olan Ortadoğu bölgesi bilimsel ve akademik çalışmaların konusu olmayı sürdürüyor. Bu çerçevede artan çabalara bir yenisini eklemek şiarıyla ortaya çıkan Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi dördüncü sayısını yayına hazırlıyor. 2015/2 sayısı için Ortadoğu ve Türkiye'nin Ortadoğu politikası konulu Türkçe ve İngilizce makaleler kabul edilmektedir. Ortadoğu'ya dair orijinal analizlere ihtiyacın hissedildiği günümüzde bu ve benzeri çabalar hem Türk bilim dünyası hem de Türk dış politikasını yönlendirenler için önemli kazanım olacaktır. Dergide bilimsel ölçütlerle yazılmış makalelerle birlikte, kitap incelemelerine de yer verilecektir. Gönderilecek makalelerin ön değerlendirilmeye alınabilmesi için Dergi Yayın Kurulu tarafından belirlenen yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış olması gerekmektedir. Genel yayın ilkeleri ve makale yazım kuralları ile ilgili bilgiler ayrıntılı olarak <http://ormer.sakarya.edu.tr/turkiyeortadogucalismalari/> adresinden temin edilebilir. **Katkıda bulunmak isteyenler** yazılarını adres, telefon ve e-posta bilgileri ile birlikte **İsmail Numan Telci numantelci@gmail.com** ve **F. Zehra Toçoğlu fztocoglu@sakarya.edu.tr** adreslerine gönderebilir.

